KUMARA SAMBHAVA

KALIDASA

00047283

ORI
891.21
Kal/Kum
47283

R.R.E.A.S.

BOMBAY BRANCH
OF THE
ROYAL ASIATIC SOCIETY.
TOWN HALL, BOMBAY.

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 02 January, 2016

Oriental Translation Fund

INSTITUTED 1828.

UNDER THE PATRONAGE OF HIS MOST GRACIOUS MAJESTY

WILLIAM THE FOURTH.

47283

THIS COPY

WAS PRINTED FOR

THE BOMBAY BRANCH

Royal Asiatic Society.

33. e. 41

EASTI

KUMÁRA SAMBHAVA

KÁLIDÁSÆ CARMEN

SANSKRITE ET LATINE

EDIDIT

ADOLPHUS FRIDERICUS STENZLER.

BERLIN:
PRINTED FOR THE ORIENTAL TRANSLATION FUND
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND.

LONDON:
SOLD BY
A. J. VALPY, A.M., RED-LION COURT, FLEET STREET.
M DCCC XXXVIII.

00047283

ORI
891.21.
kal / kum
47283

PRAEFATIO.

Iisdem auspiciis clarissimis, quibus ante hos quinque annos Raghuvansam edere mihi contigit, nunc Kumarasambhavae capita septem, quae aetatem tulerunt (nam olim viginti duo exstitisse feruntur), iis trado, quibus litterae Indicae cordi sunt atque curae. Quod in praefatione ad illius carminis editionem dixi de duabus textus recensionibus, idem huic carmini accidit, cuius alteram recensionem MALLINATHAS commentario suo illustravit, alteram tres enarratores, VRIHASPATIMISRAS, BHARATAMALLIKAS et GOPALANANDAS. Ante MALLINATHAM carmen nostrum enarratorem nactum est NATHAM (vide annotationem meam ad cap. III. sl. 14.) quem in bibliothecis Londinensibus frustra quaesivi. Itaque in textu carminis recensendo MALLINATHA duce electo, usus sum his codicibus, qui Londini in Curia Indica asservantur:

A. Codex in catalogo MICKELII numero 2064 notatus, ex libris Principis GAIKOWAR, continet MALLINATHAE commentarium,

89 foll. litteris Devanagaricis scriptum a NRISINHARAMA, *Samvat* 1779, *mensis Ashadhae dimidii lucidi die sexto, qui erat dies Iovis.* Eodem volumine continetur Tulasidasae Ramayanum Hindustanicum, 72 foll. litt. Devan.

B. Codex 130, in COLEBROOKII usum litteris Bengalicis descriptus, textum continet atque commentarios MALLINATHAE, VRIHASPATIMISRAE, GOPALANANDAE et BHARATAMALLIKAE.

C. Codex 1970 (Gaikow.) continet MALLINATHAE commentarium, 186 foll. litt. Devan.

D. Codex 182 (Colebr.), MALL. comm. 73 foll. litt. Devan.

E. Codex 41 (Colebr.) continet 1) carminis textum, 20 foll. litt. Devan. 2) MALL. comment. 63 foll. litt. Devan. descriptum e codice D. 3) eiusdem commentarii particulam, 20 foll. litt. Devan.

Reliqui eiusdem bibliothecae codices, qui ad hoc carmen pertinent, hi sunt:

Cod. 710 (Colebr.) Textus, 36 foll. litt. Bengal.

Cod. 1169 (Colebr.) Textus, 45 foll. litt. Devan. Samvat 1819.

Cod. 2032 (Gaikow.) Textus cap. I-III et initium cap. IV, 26 foll. litt. Devan.

Cod. 2059 (Gaikow.) 1) novem priora Raghuvansae capita, 59

foll. litt. Devan. 2) Kumarasambhavae textus, 36 foll. litt. Devan. Samvat 1806.

Cod. 1381 (Colebr.) BHARATAMALLIKAE commentarius, Subodha appellatus, 126 foll. litt. Bengal.

Cod. 1347 (Colebr.) VṚIHASPATIMISRAE commentarius, 104 foll. litt. Bengal.

Cod. 1027 (Colebr.) GOPALANANDAE commentarius, 104 foll. litt. Bengal.

Ad explicationem carminis praeter MALLINATHAE commentarium subsidio mihi erat versio anglica distichorum 1-28 capitis primi, annotationibus illustrata, insertaque fasciculo Diarii Societatis Asiaticae Bengalensis (*Journal of the Asiatic Society of Bengal, No. 19. July. Calcutta* 1833. *pag.* 329-358.) quem ROSENIUS meus mihi transmisit. Auctoris nomen haud comperi, neque certior factus sum de versionis illius continuatione. Quae in annotationibus suis vir ille doctissimus congessit e libris manu scriptis, ea ita comparata sunt, ut non potuerim non dolere, quod in reliquo carmine tali subsidio carerem.

Haec pauca praemonenda videbantur de huius editionis ratione. Restat ut gratias agam ROSENIO mea, qui, quamdiu in hac editione paranda occupatus eram, codicibus manu scriptis de-

nuo inspectis et consilio suo litteris mecum communicato, fidelissimum mihi praestitit auxilium; et BOPPIO, Viro Clarissimo, praeceptori carissimo, qui benigno animo molestum suscepit negotium, singulas plagulas, primum a me correctas, denuo perlustrandi et emendandi.

Itaque Kumarasambhavam iis trado, quorum interest, veteris Indiae notitiam ex ipsis fontibus haurire, rogans ut, humaniter correctis quae ego peccavi, hanc qualemcunque opellam boni consulant.

Scr. A. D. MDCCCXXXVII.

A. F. STENZLER.

॥ कुमारसम्भवः ॥

KUMARA SAMBHAVA.

॥ कुमारसम्भवः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः ।
पूर्वापरौ वारिनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ॥१॥
यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे ।
भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूपदिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम् ॥२॥
अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम् ।
एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ॥३॥

CAPUT I.

UMAE ORIGO.

1. Situs est in regione septentrionali montium rex supremus, divina anima animatus, Himálayas appellatus, qui, mergens se in oceanum orientalem et occidentalem, stat veluti terrae virga mensoria.

2. Quem omnes montes vitulum constituentes, dum Merus mons staret tanquam mulctor, mulgendi peritus, e terra, a Prithue rege regnata, splendentes gemmas et herbas emulgebant.

3. Ei, innumeras res pretiosas procreanti, nix pulchritudinem non detrahit; nam unum vitium evanescit in virtutum multitudine, sicut lunae macula in eius radiis.

यश्चाप्सरोविभ्रममण्डनानां सम्पादयित्रीं शिखरैर्बिभर्ति ।
वसादकच्छेदविभक्तरागामकालसन्ध्यामिव धातुमत्ताम् ॥४॥
पदं तुषारस्रुतिधौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम् ।
विन्दन्ति मार्गं नखरन्ध्रमुक्तैर्मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः ॥५॥
अनिष्वलं सञ्चरतां घनानां छायामधःसानुगतां निषेव्य ।
उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः ॥६॥
न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः ।
व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनङ्गलेखक्रिययोपयोगम् ॥७॥
यः पूरयन्कीचकरन्ध्रभागान्दरीमुखोत्थेन समीरणेन ।
उद्गास्यतामिच्छति किन्नराणां तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुम् ॥८॥

---

4. Gestat ille in cacuminibus suis aeris copiam, similem crepusculo praeter tempus oborto, quae per nubium intervalla colorem suum ostendit, atque *Apsarases* ornamenta festiva induere facit.

5. In hoc monte *Kirátae,* quanquam non vident leonum, qui elephantos occiderunt, vestigia, quia nive liquescente sanguis ablutus est, viam eorum inveniunt, margaritis, quae ex unguium fissuris exciderunt, indicatam.

6. *Siddhae,* postquam umbra nubium, usque ad montis cingulum descendentium, in inferioribus planitiebus gavisi sunt, pluviis perterriti confugiunt in eius cacumina, solis calori obnoxia.

7. Ibi *Bhúrjarum* arborum cortices, macularum instar in elephanti facie rubicundi, postquam aeris succo litterae iis inscriptae sunt, pulchris *Vidyádhararum* puellis epistolarum amatoriarum vice inserviunt.

8. Ille, arundinum fistulas implens vento, e cavernis, quasi ex oribus illius orto, *Kinnaris* cantaturis quasi cantu praeire cupit.

कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम् ।
यत्र स्रुतक्षीरतया प्रसूतः सानूनि गन्धः सुरभीकरोति ॥९॥
वनेचराणां वनितासखानां दरीगृहोत्सङ्गनिषक्तभासः ।
भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः ॥१०॥
उद्वेजयत्यंगुलिपार्ष्णिभागान्मार्गे शिलीभूतहिमे ऽपि यत्र ।
न दुर्वहश्रोणिपयोधरार्ता भिन्दन्ति मन्दां गतिमङ्गनाख्यः ॥११॥
दिवाकराद्रक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम् ।
क्षुद्रे ऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव ॥१२॥
लांगूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततश्चन्द्रमरीचिगौरैः ।
यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति बालव्यजनैश्चमर्यः ॥१३॥

---

9. Ibi halitus, ortus e profluente succo *Saralarum* arborum, ab elephantis ad leniendum temporum pruritum fricando laesarum, cacumina suavi odore perfundit.

10. Ibi herbae, in interioribus cavernarum quasi aedium spatiis splendorem spargentes, noctu ad voluptates hominum silvestrium cum mulieribus lucernae evadunt sine oleo.

11. Ibi *Kinnararum* feminae, quanquam via, nive rigida, pedum digitos et calces dolore afficit, tamen ponderosis cruribus et mammis fatigatae, lentum incessum haud relinquunt.

12. Ille tenebras, ululae instar in cavernis latentes, defendit a sole: nam viri elati humilem etiam, qui ad illos confugit, aeque ac nobilem, tanquam suum considerant.

13. Vaccae ferae caudarum flabellis, quae crinium quassatione splendorem diffundunt, atque lunae radiorum instar fulva sunt, huic monti cognomen montium regis apte iunctum faciunt.

यत्रांशुकान्येव विलासिनीनां यदृच्छया विघ्नपुरःप्रहाणानि ।
दरीगृहद्वारविलम्बिविभ्वास्तिरस्करिण्यो जलदा भवन्ति ॥१४॥
भागीरथीनिर्झरसीकराणां वोढा मुहुः कम्पितदेवदारुः ।
यदध्वखिन्नैः किरातैरसेव्यते भिन्नशिखण्डिवर्हः ॥१५॥
सप्तर्षिभिस्तावचितावशेषाण्यधो विवस्वान्परिवर्तमानः ।
पदानि यस्यायतरोहणानि प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः ॥१६॥
यश्चाद्भ्योनिर्विविदे वसूनां सारं धरित्रीधरणक्षमं च ।
प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्ये स्वयमन्वतिष्ठत् ॥१७॥
स मानसीं मेरुसखः पितॄणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः ।
मेनां मुनीनामपि माननीयामात्मानुरूपां विधिनोपयेमे ॥१८॥

---

14. Ibi *Kinnararum* feminis, vestium abiectione pudibundis, nubes, quarum umbrae cavernarum ianuis praetenduntur, sponte aulaea fiunt.

15. Eius ventus, guttas e *Bhágírathis* torrentibus auferens, rursus *Devadárues* incurvans, pavonumque caudas conturbans, a *Kirátis* colitur, postquam feras venati sunt.

16. Nymphaeas, quae in eius cacuminum lacubus crescunt, atque ab iis, quas septem *Rishes* manibus decerpserunt, relictae sunt, Sol, inferius circumambulans, expergefacit radiis sursum splendentibus.

17. Creaturarum dominus, hunc montem sacrificiorum partes producere reputans, atque robur eius, quo terram sustinere valeret, respiciens, ipse montium imperium ei tradidit, in quo sacrorum portio ei destinata erat.

18. Hic mons, Menur amicus, iustitiae gnarus, ut stirpem stabiliret, Menam puellam, patrum voluntate ortam, ipsis *Munibus* honorandam, ipsi congruam, rite uxorem duxit.

कालक्रमेणाथ तयोः प्रवृत्ते स्वरूपयोग्ये सुरतप्रसङ्गे ।
मनोरमं यौवनमुद्वहन्त्या गर्भी ऽभवद्भूधरराजपत्न्याः ॥१९॥
असूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिबद्धसख्यम् ।
क्रुद्धे ऽपि पक्षच्छिदि वृत्रशत्रावविदनाशं कुलिशक्षतानाम् ॥२०॥
अथापमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी ।
सती सती योगविसृष्टदेहा तां जन्मने शैलवधूं प्रपेदे ॥२१॥
सा भूधराणामधिपेन तस्यां समाधिमत्यामुदपादि भव्या ।
सम्यक्प्रयोगादपरिक्षतायां नीताविवोत्साहगुणेन सम्पत् ॥२२॥
प्रसन्नदिक्पांशुविविक्तवातं शंखस्वनानन्तरपुष्पवृष्टि ।
शरीरिणां स्थावरजङ्गमानां सुखाय तज्जन्मदिनं बभूव ॥२३॥

---

19. Postquam ambobus per aliquod tempus voluptatis fruitio, ipsorum pulchritudini respondens, duraverat, montium regis uxor, pulcherrimam iuventutem gestans, gravida facta est.

20. Peperit illa MAINÁKAM filium, quo serpentum puellae gavisurae erant; qui, amicitia cum Oceano facta, quanquam VRITRAE inimicus, montium alas abscindens, iratus erat, dolorem e fulminum ictibus non cognovit.

21. Tum vero casta SATIS puella, prima SIVAE uxor, patris DAKSHAE contemptione mota, devotione corpus relinquens, illam montis uxorem adiit, ut iterum nasceretur.

22. Faustaque illa a montium domino progenita est ex uxore, meditationi addicta, sicut per bonam agendi rationem a perseverantiae virtute prosperitas progignitur ex honestate illaesa.

23. Illius dies natalis, quo plagae coelestes splendebant, ventus sine pulvere spirabat, atque post concharum sonum florum pluvia decidebat, omnibus rebus corporeis, et stabilibus et mobilibus, voluptati erat.

तया दुहित्रा सुतरां सवित्री स्फुरत्प्रभामण्डलया चकाशे ।
विद्दूरभूमिर्नवमेघशब्दादुद्भिन्नया रत्नशलाकयेव ॥२४॥
दिने दिने सा परिवर्धमाना लब्धोदया चन्द्रमसीव लेखा ।
पुपोष लावण्यमयान्विशेषान्कान्तस्त्वदाराधनयेव कलान्तराणि ॥२५॥
सां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुस्त्रियां बन्धुजनो गुणेन ।
उमेति मात्रा तपसे निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम ॥२६॥
मरुत्वतः पुत्रवतो ऽपि दृष्टिस्तस्मिन्नपत्ये न जगाम तृप्तिम् ।
अनल्पपुष्पस्य मधोर्हि चूते द्विरेफमाला सविशेषसङ्गा ॥२७॥
प्रभावकृत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः ।
संस्कारवत्येव गिरा मनीषी तया स पूतश्च विभूषितश्च ॥२८॥

---

24. Per hanc filiam, radiante lumine cinctam, magis splendebat genitrix, veluti post recentium nubium fragorem surculo gemmeo emicante splendet *Vidúrae* montis solum.

25. Illa postquam orta erat, in dies crescens, pulcherrima membra alebat, veluti lunae linea novis augetur partibus, novo lumine praeditis.

26. Illam, propinquis caram, propinqui nomine gentilicio PÁRVATÍM appellarunt: postea, quia a matre verbis „Heus! ne *facias!*" a castigationibus prohibita erat, pulchra facie praedita nomen UMA adepta est.

27. Oculus Montis, quanquam alios filios habentis, in hac filia haud satiabatur: nam apum examen, etsi innumeri flores verno tempore floreant, praecipue *Manjiferae* adhaeret.

28. Ut lucerna flamma eximie splendente, ut coeli via flumine triplici, ut homo sapiens sermone ornato, ita ille hac filia et clarus reddebatur et decoratus.

मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च ।
रेमे मुहुर्मध्यगता सखीनां क्रीडारसं निर्विशतीव बाल्ये ॥२९॥
तां हंसमालाः शरदीव गङ्गां महौषधिं नक्तमिवात्मभासः ।
स्थिरप्रदेशानुपदेशकाले प्रपेदिरे प्राक्तनजन्मविद्याः ॥३०॥
असम्भृतं मण्डनमङ्गयष्टेरनासवाख्यं करणं मदस्य ।
कामस्य पुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रं बाल्यात्परं साप्य वयः प्रपेदे ॥३१॥
उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम् ।
बभूव तस्याश्चतुरस्रशोभि वपुर्विभक्तं नवयौवनेन ॥३२॥
अग्रेसरास्तामनुसारिणीनां निक्षेपणाद्रागमिवोद्विरन्ती ।
आरक्तताम्रास्तरणौ पृथिव्यां स्वलारविन्दश्रियमध्यवस्यान् ॥३३॥

---

29. In infantia saepe delectabatur illa areis in *Mandákinis* insulis, pilis atque pupis, arte factis, in medio amicarum ludi saporem quasi gustans.

30. Veluti anserum greges autumno Gangam, seu herbas noctu adit ipsarum splendor, ita institutionis tempore illam, firmiter institutam, prioris vitae scientiae adierunt.

31. Tum vero, post infantiam, ingressa est aetatem, quae non fucatus teneri corporis ornatus est, ebrietatisque caussa, vini nomine privata, seu Kámar arcus, floribus destitutus.

32. Tábulae instar, penicillo pictae, Nymphaeae instar, solis radiis apertae, illius corpus, congruenti splendore praeditum, recenti iuventute distinctum erat.

33. Illius pedes, qui per elatorum unguium colorem, quoties eos deponebat, effundebant quasi colorem, imitabantur Hibisci pulchritudinem, haud uno loco fixam.

सा राजहंसैरिव सन्नताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविभ्रमेषु ।
व्यलीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादित्सुभिर्नूपुरसिञ्जितानि ॥ ३४ ॥
वृत्तानुपूर्वं च न चातिदीर्घं जंघे शुभे सृष्टवतस्तदीये ।
शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥ ३५ ॥
नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादकान्तिशैत्यात्कदलीविशेषाः ।
लब्ध्वापि लोके परिणाहि रूपं ज्ञातास्तदूरूपमानवाच्याः ॥ ३६ ॥
एतावता नन्वनुमेयशोभि कान्तिसुधास्यानमनिन्दितायाः ।
आरोपितं यद्विरिशेन पश्चादनन्यनारीकमनीयमङ्गम् ॥ ३७ ॥
तस्याः प्रविष्टा नतनाभिरन्ध्रं रराज तन्वी नवरोमराजिः ।
नीवीमतिक्रम्य स्थितेतरस्य तन्मेखलामध्यमणेरिवार्चिः ॥ ३८ ॥

---

34. Illa, corpore inclinato, in incessu, cuius motus ioco ornati erant, instructa quasi erat ab anseribus regiis, qui mutuam instructionem appeterent, pedum ornamentorum tinnitum accipere cupientes.

35. Creatori, postquam pulchras illius tibias creasset, teretes ac concinnas, neque nimis longas, in reliquorum membrorum creatione aeque parvo labore opus erat, ac si pulchritudinem imitando effingere voluisset.

36. Eximiorum elephantorum proboscides, propter cutis duritiem, *Kadalium* species, propter sempiternum frigus extra comparationem erant cum illius femoribus, etiamsi utraeque amplam formam accepissent in mundo.

37. Nonne hac re coniici potest, quanta fuerit illius irreprehensae laterum pulchritudo, quod illa postea a Siva colloeabatur in gremio, a nulla alia femina desiderando?

38. Tenuis recentium pilorum series, usque ad profundum illius umbilicum porrecta, splendebat veluti gemmae nigrae, in medio eius cingulo fixae, fulgor, praecinctorium transgressus.

मध्येन सा वेदिविलग्नमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला ।
आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम् ॥ ३९ ॥
अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः स्तनद्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम् ।
मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥ ४० ॥
शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यौ बाहू तदीयाविति मे वितर्कः ।
परासितेनापि कृतौ हरस्य यौ कण्ठपाशौ मकरध्वजेन ॥ ४१ ॥
निर्भर्त्सितोशीरकदलप्रसूती पाणिद्वयं चारुनखं तदीयम् ।
नवोदितेन्दुप्रतिमस्य शोभां स्रोम्नः प्रदोषे विफलीचकार ॥ ४२ ॥
कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य ।
अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव साधारणो भूषणभूष्यभावः ॥ ४३ ॥

---

39. In medio corpore puellae cuius corpus aurae instar eonimetum erat, tres plicas gestabat, ac si nova iuventus scalam parasset, per quam amoris deus ascenderet.

40. Illius, loti oculis praeditae, mammae flavae, quae se invicem atterebant, ita erant adultae, ut inter illas, nigris papillis praeditas, ne fibra quidem loti locum inveniret.

41. Illius brachia maiore etiam quam *Sirîshae* flores teneritate fuisse opinor, quippe quae a deo monstrum marinum in vexillo gestante, quamvis devicto, Sivae colli vincula facta sunt.

42. Illius manus cum unguibus pulchris, *Asokae* foliorum ortum vituperantes, coeli, novae lunae imaginem tenentis, splendorem vespere vanum reddebant.

43. Quia illius guttur, mammis undulatum, globosumque margaritarum ornamentum sibi invicem splendorem impertiebant, communis iis erat rei ornantis atque ornandae status.

चन्द्रं गता पद्मगुणान्न भुंक्ते पद्माश्रिता चान्द्रमसीमभिख्याम् ।
ऊनामुखं तु प्रतिपद्य लोला द्विसंश्रयां प्रीतिमवाप लक्ष्मीः ॥४४॥
पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम् ।
ततो ऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रोष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य ॥४५॥
स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिनन्दितवाचि ।
अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्विपंचीरिव ताडयन्ती ॥४६॥
प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्या ।
तया गृहीतं नु मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीतं नु मृगाङ्गनाभिः ॥४७॥
तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्या ।
तां वीक्ष्य लीलायतुरामनङ्गः स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच ॥४८॥

---

44. Mobilis pulchritudinis dea, lunam ingressa, nelumbii virtutibus non fruitur, neque lunae splendore, quando nelumbium ingressa est: cum vero in UMAE faciem venisset, gaudium adepta est, quale e duobus illis refugiis oriebatur.

45. Si flos collocatus esset in ramulo, seu margarita in lucido corallio, tunc imitaturi essent serenum illius risum, qui splendorem per fusca eius labra diffundebat.

46. Cum illa, pulchra voce praedita, loqueretur, sono ambrosiam stillante, cuculus etiam misere canere videbatur audienti, veluti chorda dissona pulsata.

47. Num illa, longis oculis praedita, obtutum mobilem, haud diversum a Nymphaea caerulea, vento agitata, acceperat ab hinnuleorum feminis, an hae acceperant eundem ab illa?

48. Quae illius superciliis, longa linea extensis, erat pulchritudo, quasi penicillo et collyrio picta, eam conspiciens, ioco distinctam, KÁMAS abiecit superbiam suam, quam ex arcus sui pulchritudine conceperat.

लज्जा तिरश्चां यदि चेतसि स्यादसंशयं पर्वतराजपुत्र्याः ।
तं केशपाशं प्रसमीक्ष्य कुर्युर्वालप्रियत्वं शिथिलं चमर्यः ॥ ४९ ॥
सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन ।
सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव ॥ ५० ॥
तां नारदः कामचरः कदाचित्कन्यां किल प्रेक्ष्य पितुः समीपे ।
समादिदेशैकवधूं भवित्रीं प्रेम्णा शरीरार्धहरां हरस्य ॥ ५१ ॥
गुरुः प्रगल्भेऽपि वयस्यतोऽस्यास्तस्थौ निवृत्तान्यवराभिलाषः ।
ऋते कृशानोर्न हि मंत्रपूतमर्हन्ति तेजांस्यपरामृष्टा हव्यम् ॥ ५२ ॥
अयाचितारं न हि देवदेवमद्रिः सुतां ग्राहयितुं शशाक ।
अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थमिष्टेऽप्यवलम्बते ऽर्थे ॥ ५३ ॥

---

49. Si animalium mentibus pudor inesset, haud dubie boves grunnientes conspectis montis filiae capillis, caudarum suarum amorem imminuissent.

50. Omnium rerum comparabilium collectione iusto loco disposita, magno labore illa creata erat ab universi creatore, ac si omnem pulchritudinem in uno corpore collectam videre cupisset.

51. Cum NÁRADAS, qui incedit utut libet, puellam illam aliquando conspiceret prope patrem, constituit, illam futuram esse unicam SIVAE uxorem, quae amore sup dimidium illius corpus occuparet.

52. Pater igitur, quanquam illa adulta aetate erat, alius sponsi desiderium abiecit: nam praeter ignem nulla corpora splendida merentur sacrificium versibus sacris consecratum.

53. Non vero Mons filiam suam deorum deo nuptum dare potuit, nisi ille peteret: vir bonus, precum repulsam timens, etiam in re desiderata nititur intercessore.

यदैव पूर्वं जनने शरीरं सा दक्षरोषात्सुदती ससर्ज ।
तदाप्रभृत्येव विमुक्तसङ्गः पतिः पशूनामपरिग्रहो ऽभूत् ॥५४॥
स कृत्तिवासास्तपसे यतात्मा गङ्गाप्रवाहोक्षितदेवदारु ।
प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणद्भिः किन्नरमध्युवास ॥५५॥
गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः ।
मनःशिलाविच्छुरिता निषेदुः शैलेयनद्धेषु शिलातलेषु ॥५६॥
तुषारसंघातशिलाः खुराग्रैः समुल्लिखन्दर्पफलः ककुद्मान् ।
दृष्टः कथञ्चिद्वयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्ननाद ॥५७॥
तत्राग्निमाधाय समित्समिद्धं स्वमेव मूर्त्यन्तरमष्टमूर्तिः ।
स्वयं विधाता तपसः फलस्यां केनापि कामेन तपश्चकार ॥५८॥

---

54. Ex eo tempore, quo illa, pulchris dentibus ornata, in priore vita propter DAKSHAE iram corpus reliquerat, pecorum dominus, abiecta cupiditate, sine uxore vixit.

55. Commorabatur ille, pelle indutus, animo in castigationes defixo, in planitie montis nivosi, moschum redolente, leniter a *Kinnaris* personita, ubi *Devadárues* a *Gangae* flumine alluebantur.

56. Eius catervae, *Nameruum* flores in cristis gerentes, molli *Bhúrjarum* cortice indutae, arsenico rubro unctae, sedebant in rupis solo, bitumine perfuso.

57. Taurus, unguli effodiens rupes, crassa glacie tectas, a bobus timidis vix adspectus, leonum mugitum haud tolerans, leni voce superbe mugiebat.

58. Postquam ibi ignem deposuisset, ligno altum, unam suarum formarum, octiformis ille, ipse castigationum praemii dator, aliquo desiderio motus castigationes subiit.

अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः स्वर्गौकसामर्चितमर्चयित्वा ।
आराधनायास्य सखीसमेतां समादिदेश प्रयतां तनूजाम् ॥५९॥
प्रत्यर्थिभूतामपि तां समक्षं सुधूपनायां गिरिशो ऽनुमेने ।
विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः ॥६०॥
अवचितबलिपुष्पा वेदिसम्मार्गदक्षा नियमविधिकृशानोर्वर्हिषां धोतनेत्री ।
गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः ॥६१॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ
उमोत्पत्तिर्नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

---

59. Montium dominus, postquam illum inaestimabilem, a diis honoratum, munere honorasset, castam filiam una eum amicabus illum sibi conciliare iussit.

60. Quam obedientem, etsi meditationi adversariam, Sivas admisit: etenim quorum mentes non turbantur, quamvis turbationis caussa adest, ii sane firmi sunt.

61. Flores ad sacrificium colligens, dextre aram abstergens, ad usum sacrum aquam et gramina afferens, pulchricomis illa quotidie Sivae ministrabat, dum ipsius lassitudo leniebatur radiis lunae, quam deus in vertice gestabat.

तस्मिन्विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः ।
तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायम्भुवं ययुः ॥ १ ॥
तेषामाविरभूद्ब्रह्मा परिम्लानमुखश्रियाम् ।
सरसां सुप्तपद्मानां प्रातर्दीधितिमानिव ॥ २ ॥
अथ सर्वस्य धातारं ते सर्वे सर्वतोमुखम् ।
वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे ॥ ३ ॥
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने ।
गुणत्रयविभागाय पश्चाद्विद्मुपियुषे ॥ ४ ॥

CAPUT II.

ACCESSUS AD BRAHMANEM.

1. Illo tempore coelicolae, a Táraka vexati, Indram in fronte collocantes, adierunt Brahmanis domum.

2. Illis, quorum vultus splendor languebat, apparuit Brahman, sicut lacubus, in quibus nelumbia dormiunt, mane apparet sol.

3. Tum omnes illi creatorem universi, faciebus quoquoversus spectantibus praeditum, sermonis dominum, sermonibus veris, sese inclinantes, sunt aggressi.

4. „Adoratio sit tibi triformi, qui ante creationem una forma praeditus eras, et postea, ad trium qualitatum explicationem, divisionem subiisti.

यद्रेतोघमपामन्तरुप्तं बीजमज त्वया ।
अतश्चराचरं विश्वं प्रभवस्तस्य गीयसे ॥ ५ ॥
तिसृभिस्त्वमवस्थाभिर्महिमानमुदीरयन् ।
प्रलयस्थितिसर्गाणामेकः कारणतां गतः ॥ ६ ॥
स्त्रीपुंसावात्मभागौ ते भिन्नमूर्तेः सिसृक्षया ।
प्रसूतिभाजः सर्गस्य तावेव पितरौ स्मृतौ ॥ ७ ॥
स्वकालपरिमाणेन व्यस्तरात्रिन्दिवस्य ते ।
स्वप्नबोधौ भूतानां तावेव प्रलयोदयौ ॥ ८ ॥
जगद्योनिरयोनिस्त्वं जगदन्तो ऽप्यनन्तकः ।
जगदादिरनादिस्त्वं जगदीशो ऽप्यनीश्वरः ॥ ९ ॥
आत्मानमात्मना वेत्सि सृजस्यात्माननात्मना ।
आत्मना कृतिना च त्वमात्मन्येव प्रलीयसे ॥ १० ॥

---

5. ,,Quod semen foecundum a te, non nate, in aquam sparsum est, ,,ex illo omnia mobilia et immobilia nata sunt: tu eorum auctor laudaris.

6. ,,Tribus conditionibus magnitudinem manifestans, tu sola causa ,,interitus, durationis et creationis factus es.

7. ,,Femina et mas sunt corporis tui partes, cum creandi cupidus for- ,,mam tuam divideres: eidem parentes dicuntur creationis sese propagantis.

8. ,,Postquam temporis tui modo noctem et diem divisisti, somnus ,,tuus et vigiliae sunt animantium interitus et ortus.

9. ,,Tu sine auctore mundi auctor es, mundique finis, fine carens; ,,mundo prior es tu, quo nemo prior est, mundi dominus, domini expers.

10. ,,Te ipsum per te ipsum cognoscis, creasque te ipsum per te ipsum, ,,atque per te ipsum idoneum in te ipsum occidis.

द्रवः संघातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मो लघुर्गुरुः ।
व्यक्तो व्यक्तेतरश्चासि प्राकाम्यं ते विभूतिषु ॥ ११ ॥
उद्गीतः प्रणवो यासां न्यधिस्त्रिभिरुदीरणाम् ।
कर्म यज्ञः फलं स्वर्गस्तासां त्वं प्रभवो गिराम् ॥ १२ ॥
त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम् ।
तद्दर्शिनमुदासीनं त्वामेव पुरुषं विदुः ॥ १३ ॥
त्वं पितॄणामपि पिता देवतापि देवता ।
परतोऽपि परश्चासि विधाता वेधसामपि ॥ १४ ॥
त्वमेव ज्ञेयं ज्ञाता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः ।
वेद्यं वेदयिता चासि ध्याता ध्येयं च यत्परम् ॥ १५ ॥
इति तेभ्यः स्तुतीः श्रुत्वा यथार्था हृदयङ्गमाः ।
प्रसादाभिमुखो वेधाः प्रत्युवाच दिवौकसः ॥ १६ ॥

---

11. „Liquidus es, et compactione solidus, crassus, subtilis, levis, gravis, „manifestus, non manifestus; arbitrium tibi est in evolutionibus.

12. „Tu es auctor illorum sermonum, quorum initium est syllaba „sacra Om, qui tribus modis proferuntur, quorum opus est sacrificium „et quorum fructus est coelum.

13. „Te celebrant naturam, genii caussa agentem, sciuntque te genium „peregrinum, qui naturam intuetur.

14. „Tu patrum etiam pater es, deorum etiam deus, supremo es su„perior, creatorum etiam creator.

15. „Tu es sacrificium et sacrificus, esca et edens aeternus, sciendum „et qui scire facit; meditator et summum meditandum."

16. Cum ab illis audisset has laudes veras, animum moventes, Brauman, propensus ad favorem, respondit coelicolis.

पुराणस्य कवेस्तस्य चतुर्मुखसमीरिता ।
प्रवृत्तिरासीच्छन्दानां चरितार्था चतुष्टयी ॥ १७ ॥
स्वागतं स्वानधिकारान्प्रभावैरवलम्ब्य वः ।
युगपद्युगबाहुभ्यः प्राप्तिभ्यः प्राज्यविक्रमाः ॥ १८ ॥
किमिति द्युतिमात्मीयां न बिभ्रति यथा पुरा ।
हिमश्लिष्टप्रकाशानि ज्योतींषीव मुखानि वः ॥ १९ ॥
प्रशमादर्चिषामेतदनुद्दीर्णसुरायुधम् ।
वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताग्रमिव लक्ष्यते ॥ २० ॥
किं चायमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः ।
मंत्रेण हृतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः ॥ २१ ॥
कुबेरस्य मनःशल्यं शंसतीव पराभवम् ।
अपविद्धगदो बाहुर्भग्नशाख इव द्रुमः ॥ २२ ॥

---

17. Antiqui illius vatis quadruplex, e quattuor oribus prolatum vocum flumen, prospere evenit.

18. „Salvete, validissimi, qui muneribus vestris fortiter fungentes una „advenistis, longis brachiis praediti.

19. „Cur splendorem suum non gerunt vultus vestri, sicut antea, si- „derum instar, quorum nitor nive imminutus est?

20. „Radiis exstinctis istud haud repulsum deorum telum, VRITRAE „occisoris fulmen, conspicitur ac si anguli eius obtusi essent.

21. „Atque hic laqueus, hostibus aegre arcendus, in manu VARUNAE, in „eandem miseriam incidit, ac serpens, cuius vis incantationibus fracta est.

22. „KUVERAE brachium, quod clavam abiecit, arbori simile, cuius „rami fracti sunt, nuntiat quasi cladem, sagittae instar cor perforantem.

यमो ऽपि विलिखन्भूमिं दण्डेनास्तमितत्विषा ।
कुरुते ऽस्मिन्नमोघे ऽपि निर्वाणालातलाघवम् ॥ २३ ॥
अमी च कबन्धादित्याः प्रतापक्षतिशीतलाः ।
चित्रन्यस्ता इव गताः प्रकाशालोकनीयताम् ॥ २४ ॥
पर्याकुलत्वान्मरुतां वेगभङ्गो ऽनुमीयते ।
अम्भसामोघसंरोधः प्रतीपगमनादिव ॥ २५ ॥
आवर्जितजटामौलिविलम्बिशशिकोटयः ।
रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतकुड्मलशंसिनः ॥ २६ ॥
लब्धप्रतिष्ठाः प्रथमं यूयं किं बलवत्तरैः ।
अपवादैरिवोत्सर्गाः कृतव्यावृत्तयः परैः ॥ २७ ॥
तद्भूत वत्साः किमितः प्रार्थयध्वे मनागताः ।
मयि सृष्टिर्हि लोकानां रक्षा युष्मास्ववस्थिता ॥ २८ ॥

---

23. „Yamas etiam, scabens terram sceptro, cuius splendor interiit, hoc, „quanquam haud vanum, eadem levitate tractat ac torrem exstinctum.

24. „Atque cur hi Adityae, ardore exstincto refrigerati, pro libidine „adspici possunt, ac si in tabula picti essent?

25. „Ex conturbatione ventorum colligitur, vim eorum fractam esse, „sicut fluminis obstructio ex undarum reflexu.

26. „Rudrarum etiam capita, e quorum demissis crinium plexibus „lunarum cornua dependent, indicant, inclamationes eorum minaces de- „bilitatas esse.

27. „Postquam antea firmitatem adepti eratis, num ab hostibus for- „tioribus reiecti estis, sicut edictum generale reiicitur decreto speciali?

28. „Quare dicite, filii, quid vos, una aggressi, petitis a me? In me „enim creatio mundorum, in vobis servatio sita est."

ततो मन्दानिलोद्धूतकमलाकरशोभिना ।
गुरुं नेत्रसहस्रेण चोदयामास वासवः ॥२९॥
स द्विनेत्रं हरेश्चक्षुः सहस्रनयनाधिकम् ।
वाचस्पतिरुवाचेदं प्राञ्जलिर्बलभासनम् ॥३०॥
एवं यदात्थ भगवन्नास्माकं परैः पदम् ।
प्रत्येकं विनियुक्तात्मा कथं न ज्ञास्यसि प्रभो ॥३१॥
भवल्लब्धवरोदीर्णस्तारकाख्यो महासुरः ।
उपप्लवाय लोकानां धूमकेतुरिवोत्थितः ॥३२॥
पुरे तावत्तमेवास्य तनोति रविरातपम् ।
दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते ॥३३॥
सर्वाभिः सर्वदा चन्द्रस्तं कलाभिर्निषेवते ।
नादत्ते केवलां लेखां हरचूडामणीकृताम् ॥३४॥

---

29. Tum INDRAS mille suis oculis, leni vento commotae lotorum copiae instar splendentibus, VRIHASPATEM impulit.

30. Hic, bioculus INDRAE visus, mille illius oculis praestantior, sermonis dominus iunctis manibus sic allocutus est BRAHMANEM, loto insidentem.

31. „Ita est, quod tu dixisti, venerande; munus nostrum ab hostibus „impugnatum est. Quomodo tu hoc nescies, qui cum unoquoque intimo „animo coniunctus es, domine?

32. „Gratia a te accepta pollens magnus *Asuras*, TÁRAKAS nominatus, „in exitium mundorum cometae instar surrexit.

33. „In illius urbe sol tantum calorem fundit, quanto lotorum in la„cubus apertio efficitur.

34. „Omnibus semper partibus colit eum luna, neque illam solam „partem sumit, quae gemma in SIVAE vertice facta est.

व्यावृत्तगतिरुद्यानं कुसुमस्तेयसाधसात्।
न याति वायुस्तत्पार्श्वे तालवृन्तानिलाधिकम् ॥ ३५ ॥
पर्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसम्भारतत्पराः।
ऊद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते ॥ ३६ ॥
तस्योपायनयोग्यानि रत्नानि सरितां पतिः।
कथमप्यम्भसामन्तरानिष्पत्तेः प्रतीक्षते ॥ ३७ ॥
ज्वलन्मणिशिखाश्चेनं वासुकिप्रमुखा निशि।
स्थिरप्रदीपतामित्य भुजङ्गाः पर्युपासते ॥ ३८ ॥
तत्कृतानुग्रहापेक्षी तं मुहूर्तहारितैः।
अनुकूलयतीन्द्रो ऽपि कल्पद्रुमविभूषणैः ॥ ३९ ॥
इत्यमाराध्यमानो ऽपि क्लिश्नाति भुवनत्रयम्।
शाम्येत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः ॥ ४० ॥

---

35. „In eius horto cursum suum coercens, ne flores abripiat, ventus „in illius vicinia non ultra flabelli auram spirat.

36. „Anni tempora, solito ordine relicto, flores congerere enixi, hor- „tulani instar illum colunt.

37. „Fluviorum dominus sub undis margaritas, ad munus ei offeren- „dum aptas, anxie exspectat, usque ad earum originem.

38. „Serpentesque cum VÁSUKE in fronte, micantium gemmarum radiis „praediti, noctu lampades firmae facti, illi circumcirca ministeria faciunt.

39. „Illius favorem exspectans INDRAS etiam adulatur ornamentis ab „arbore coelesti acceptis, per nuntios iterum iterumque illi oblatis.

40. „Quanquam ita cultus, tergeminum mundum vexat. Homo sce- „lestus malefieiis relatis compescitur, non beneficiis.

तेनामरवधूहस्तसद्यालूनपल्लवाः ।
अभिज्ञाश्छेदपातानां क्रियन्ते नन्दनद्रुमाः ॥४१॥
वीज्यते स हि संसुप्तः श्वाससाधारणानिलैः ।
चामरैः सुरवन्दीनां वाष्पशीकरवर्षिभिः ॥४२॥
उत्पाट्य मेरुशृङ्गाणि नुन्नानि हरितां खुरैः ।
आक्रीडपर्वतास्तेन कल्पिताः स्वेषु वेश्मसु ॥४३॥
मन्दाकिन्याः पयःशेषं दिग्वारणमदाविलम् ।
हेमाम्भोरुहशस्यानां तद्वाप्यो धाम साम्प्रतम् ॥४४॥
भुवनालोकनप्रीतिः स्वर्गिभिर्नानुभूयते ।
खिलीभूते विमानानां तदापातभयात्पथि ॥४५॥
यज्वभिः सम्भृतं हव्यं विततेष्वध्वरेषु सः ।
ज्ञातवेदोमुखान्मायी निघतामाच्छिनत्ति नः ॥४६॥

---

41. „Per illum *Nandanae* horti arbores, quarum surculi feminarum „divinarum manibus leniter rescindebantur, caedis et ruinae gnarae fiunt.

42. „Dormiens ille afflatur dearum captivarum flabellis, quae halitus „instar spirant et lacrimarum guttis stillant.

43. „*Meruis* cacumina eradicans, Solis equorum ungulis calcata, ille „in aedibus suis colles voluptarios exstruxit.

44. „*Mandákinis* fluvii aqua relicta elephantorum in plagis coelestibus „liquore turbida est; illius lacus nunc sunt lotorum aurearum habitationes.

45. „Terram intuendi voluptas non percipitur a coelicolis, quia pro- „pter eius impetus timorem via curribus coelestibus vacua est.

46. „Victimas sacrificiis longis a sacrificis oblatas ille, magica arte „praeditus, nobis adspicientibus eripit ex ignis ore.

उच्चैःश्रवास्तेन कृपरत्नमहारि च ।
देवब्रह्मनिवेन्द्रस्य चिरकालार्जितं यशः ॥४७॥
तस्मिन्नुपायाः सर्वे नः क्रूरे प्रतिहतक्रियाः ।
वीर्यवत्यौषधानीव विकारे सान्निपातिके ॥४८॥
इत्याशा यत्र चास्माकं प्रतिघातोत्थितार्चिषा ।
हरिचक्रेण तेनास्य कण्ठे निष्कमिवार्पितम् ॥४९॥
तदीयास्तोयदेष्वग्र्य पुष्करावर्तकादिषु ।
अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्व्रीडतिरावता गजाः ॥५०॥
तदिच्छामो विभो स्रष्टुं सेनान्यं तस्य शान्तये ।
कर्मबन्धच्छिदं धर्म भवस्येव मुमुक्षवः ॥५१॥
गोप्तारं सुरसैन्यानां यं पुरस्कृत्य गोत्रभित् ।
प्रत्यानेष्यति शत्रुभ्यो बन्दीमिव जयश्रियम् ॥५२॥

---

47. „Egregius *Uchchaihsravas*, equorum optimus, per illum raptus est, „veluti INDRAE gloria, per longum tempus acquisita, corpore praedith.

48. „Contra illum atrocem omnia nostra remedia inefficacia sunt, sicut „herbae potentes in morbo qui e trium humorum corruptione ortus est.

49. „Atque in quo nostra victoriae spes sita erat, eo VISHNUIS disco, „ex quo percussione fulgor oritur, tanquam monili collum suum circumdedit.

50. „Illius elephanti, postquam *Airávatam* vicerunt, hodie arenam „spargunt in *Pushkaris*, *Avartakis* et aliis nubibus.

51. „Quare, domine, creare cupimus exercitus ducem, ad illum com„pescendum, ut aeternae liberationis cupidi creare cupiunt virtutem, actio„num vincula rescindentem, ad cessationem vitae terrestris.

52. „Quem divinorum exercituum propugnatorem collocans in fronte, „INDRAS captivae instar ab hostibus reducet victoriae fortunam."

वचस्यवसिते तस्मिन्सस्वनं गिरमात्मभूः ।
गर्जितानन्तरां वृष्टिं सौभाग्येन जिगाय सा ॥५३॥
सम्पत्स्यते वः कामोऽयं कालः कञ्चित्प्रतीक्ष्यताम् ।
न त्वस्य सिद्धौ यास्यामि सर्गव्यापारमात्मना ॥५४॥
इतः स दैत्यः प्राप्तश्रीर्नेत एवार्हति क्षयम् ।
विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम् ॥५५॥
वृत्तं तेनैव प्राक् मया चास्मै प्रतिश्रुतम् ।
वरेण शमितं लोकानलं दग्धुं हि तत्तपः ॥५६॥
संयुगे सांयुगीनं तमुद्यन्तं प्रसहेत कः ।
अंशादृते मिषितस्य नीललोहितरेतसः ॥५७॥
स हि देवः परं ज्योतिस्तमःपारे व्यवस्थितम् ।
परिच्छिन्नप्रभावर्द्धिर्न मया न च विष्णुना ॥५८॥

---

53. Hoc sermone finito, BRAHMAN emisit vocem, quae suavitate vicit pluviam post tonitru exortam.

54. „Continget vobis hoc votum; aliquod tempus exspectate: non „vero ego ipse ad hoc perficiendum creationis negotium suscipiam.

55. „A me ille *Daityas* fortunam adeptus, non per me meretur interi„tum. Ne venenifera quidem arbor ab eodem, qui eam eduxavit, caedi debet.

56. „Expetita per illum olim haec gratia, atque a me ei concessa; per „hanc gratiam placatae sunt illius castigationes, quae mundos comburere „valebant.

57. „Quis in bello bellicum illum exeuntem devincere possit, praeter „SIVAN seminis sparsi partem?

58. „Nam hic deus est summum lumen, ultra caliginem commorans; „illius potentiae magnitudo neque a me, neque a VISHNUE participatur.

उमारूपेण यूयं तं संयमस्तिमितं मनः ।
शम्भोर्यतध्वमाकृष्टुमयस्कान्तेन लोहवत् ॥ ५९ ॥
उभे एव क्षमे वोढुमुभयोर्वीर्यमाहितम् ।
सा वा शम्भोस्तदीया वा मूर्तिर्जलमयी मम ॥ ६० ॥
तस्यात्मा शितिकण्ठस्य सेनापत्यमुपेत्य वः ।
मोक्ष्यते सुरवन्दीनां वेणीर्वीर्यविभूतिभिः ॥ ६१ ॥
इति व्याहृत्य विबुधान्विश्वयोनिस्तिरोदधे ।
मनस्याहितकर्तव्यास्ते ऽपि प्रति दिवं ययुः ॥ ६२ ॥
तत्र निश्चित्य कन्दर्पमंगमत्याकशासनः ।
मनसा कार्यसंसिद्धौ त्वराद्विगुणरंहसा ॥ ६३ ॥
अथ सुललितयोषिद्भ्रूलताचारुशृङ्गं
रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे ।

---

59. „Vos igitur SIVAE animum, coercitione firmatum, UMAE pulchri-„tudine, veluti ferrum magnete, attrahere studeatis.

60. „Nam duae tantum duorum semen commissum gestare valent; illa „scilicet SIVAE semen, huiusque species aquea meum semen.

61. „SIVAEque filius, quando vestrorum exercituum imperium adeptus „fuerit, captivarum dearum capillos solvet roboris sui virtutibus."

62. Ita deos allocutus evanuit universi creator, illique, mente reponentes quod faciendum erat, abierunt in coelum.

63. Ibi INDRAS, secum reputans, animo, propter desiderium duplici velocitate praedito, negotii peragendi caussa KÁMAM adiit.

64. Exinde arcum, cuius cornu pulchrum erat veluti iocantis feminae supercilia, suspendens collo, RATIS armillis signato, in comitantis Veris

सकृच्चरन्मधुकृत्तन्यस्ताचूताङ्कुरास्त्रः
शतमखमुपतस्थे प्राञ्जलिः पुष्पधन्वा ॥ ६४ ॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ ब्रह्माभिगमनो
नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

---

manu deponens *Chitae* arboris surculum, quo tanquam telo utebatur, iunctis manibus INDRAM adiit KÁMAS, floribus armatus.

तस्मिन्मघोनस्त्रिदशान्विहाय सहस्रनद्धाणां युगपत्यपात ।
प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु ॥ १ ॥
स वासवेनासनसन्निकृष्टमितो निषीदेति विसृष्टभूमिः ।
भर्तुः प्रसादं प्रतिवन्द्य मूर्ध्ना वक्तुं मिथः प्राक्रमतेवमेनम् ॥ २ ॥
आज्ञापय ज्ञातविशेष पुंसां लोकेषु वृत्ते करणीयमस्ति ।
अनुग्रहं संस्मरणप्रवृत्तनिच्छामि संवर्धितमाज्ञया ते ॥ ३ ॥
केनाभ्यसूया फलकांक्षिणा ते नितान्तदीर्घैर्व्रनिता तपोभिः ।
यावद्भवत्याहितसायकस्य सत्कार्मुकस्यास्य निदेशवर्ती ॥ ४ ॥

CAPUT III.

KAMAS COMBUSTUS.

1. In illum mille Indrae oculi, deos relinquentes, simul inciderunt: in potentibus aestimatio eorum, qui ipsorum tutelae sese tradiderunt, plerumque movetur per exspectationem officii praestandi.

2. Ille, cui Indras, dicens: „hic conside", *prope* suum solium locum tribuerat, postquam domini favorem capite inclinato celebrasset, clam eum sic alloqui coepit:

3. „Iube tu, qui hominum discrimina nosti, *quod* tibi in mundis ef-
„ficiendum est: favorem tuum, qui mihi tua mei recordatione contigit,
„mandato auctum cupio.

4. „Per quem praemii cupidum longissimis castigationibus invidia tua
„mota est? ut arcui meo, sagittis instructo, obediens reddatur.

असम्मतः कस्तव मुक्तिमार्गं पुनर्भवक्लेशभयात्प्रपन्नः ।
बद्धश्चिरं तिष्ठतु सुन्दरीणामरिंचितभ्रूचतुरैर्विलासैः ॥ ५ ॥
अध्यापितस्योशनसापि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिर्द्विषस्ते ।
कस्यार्थधर्मौ वद पीडयामि सिन्धोस्तटाबोध इव प्रवृद्धः ॥ ६ ॥
कामिकपत्नीव्रतदुःखशीलां लोलं मनश्चारुतया प्रविष्टाम् ।
नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जां कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम् ॥ ७ ॥
कयासि कामिन्सुरतापराधात्पादानतः कोपनयावधूतः ।
तस्याः करिष्यामि दृढानुतापं प्रबालशय्याशरणं शरीरम् ॥ ८ ॥
प्रसीद विश्राम्यतु वीर वज्रं शरैर्मदीयैः कतमः सुरारिः ।
बिभेतु मोघीकृतबाहुवीर्यः स्त्रीभ्योऽपि कोपस्फुरिताधराभ्यः ॥ ९ ॥

---

5. ,,Quis tibi exosus, iteratae generationis tormenta timens, ingressus ,,est liberationis viam? diu vinctus stabit pulchrarum feminarum blanditiis ,,atque dexteris superciliorum nutibus.

6. ,,Quis est iste tibi infestus, dic, cuius ego, etiamsi ab USANASE in- ,,structus foret, utile et honestum affligam, libidines tanquam nuntias mit- ,,tens, ut fluminis undae tumentes utramque ripam pulsant?

7. ,,Quaenam est femina illa, propter fidem erga maritum animo per- ,,tinax, pulchritudine sua in avidum tuum cor ingressa, pulchris clunibus ,,praedita, quam tu sua sponte brachiis suis collum tuum amplecti cupis?

8. ,,A qua iracunda tu, libidinose, cum post concubitus offensionem ,,ad pedes te proiiceres, repulsus es? illius corpus ego dura poenitentia ,,replebo, ita ut in frondum stratum confugiat.

9. ,,Indulge! requiescat, o fortis, fulmen! quemnam ex deorum inimi- ,,cis, postquam eius brachiorum vis meis sagittis irrita facta est, timere ,,iubes etiam feminas, quarum labia ira tremunt?

तवैव प्रसादात्कुसुमायुधोऽपि सहायमेकं मधुमेव लब्ध्वा ।
कृत्स्नं हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये ॥१०॥
अथोरुदेशादवतार्य पादमाक्रान्तिसम्भावितपादपीठम् ।
सङ्कल्पितेऽर्थे विधृतात्मशक्तिमाखण्डलः कामनिदं बभाषे ॥११॥
सर्वं सखे त्वय्युपपन्नमेतद्वयं तवालोकफलं भवांश्च ।
वज्रं तपोवीर्यमयस्तु कुण्ठं ते सर्वतोगामि च साधकं च ॥१२॥
ब्रवीमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये ।
व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृत्स्नेन देहोद्वहनाय शेषः ॥१३॥
आशंसता वाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम् ।
निबोध यच्चांशुजनिष्यमाणैर्द्विषामभीप्सितमर्थजातम् ॥१४॥

---

10. „Tuo favore ego, quanquam floribus tantum instructus, solum „veris deum comitem adeptus, ipsum Sivam, *Pináka* armatum, e firmitate „sua exuterem: quid contra me alii arcitenentes valent?"

11. Tum Indras, pedem de crure deponens, scabellumque pede imposito honorans, Kámam, qui in re quaesita facultatem suam explicuerat, sic allocutus est:

12. „Haec omnia, amice, in te sunt manifesta; duo sunt mihi tela, „fulmen et tu: fulmen contra homines, castigationum virtute valentes, „ignavum est; tu ubique pervenis et vim habes.

13. „Novi vim tuam, ideoque te, mihi similem, gravi negotio prae„ficiam: nempe a Krishna Sésuas, cuius facultatem terram gestandi per„spexit, suum corpus portare iubetur.

14. „Eo quod indicasti, sagittas tuas etiam contra Sivam valere, ne„gotium nostrum paene peractum est: accipe, quod dei, quibus potentes „inimici adversantur, ab illo impetrare cupiunt.

अमी हि वीर्यप्रभवं भवस्य जयाय सेनान्यमुशन्ति देवाः ।
स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मनियोजितात्मा ॥ १५ ॥
तस्मै हिमाद्रिः प्रयतां तनूजां पतात्मने रोचयितुं यतस्व ।
योषित्सु तद्वीर्यनिषेकभूमिः सैव क्षमेत्यात्मभुवोपदिष्टम् ॥ १६ ॥
गुरोर्नियोगाच्च नगेन्द्रकन्या स्थाणुं तपस्यन्तमधित्यकायाम् ।
अन्वास्त इत्यप्सरसां मुखेभ्यः श्रुतं मया सत्प्रणिधिः स वर्गः ॥ १७ ॥
तद्गच्छ सिद्धै कुरु देवकार्यमेषो ऽयमर्थात्तरभाक्ष्व एव ।
अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजांकुरः प्रागुदयादिवाम्भः ॥ १८ ॥
अस्मिन्सुराणां विजयाभ्युपाये तवैव नामास्त्रगतिः कृती त्वम् ।
अन्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म ॥ ११ ॥

---

15. ,,Hi enim dei victoriae caussa exercitus ducem optant, e SIVAE ,,potentia oriundum: atque hic, qui *Brahmanibus* et *Angis* munitus ani- ,,mum suum in summum numen directum tenet, tuis solius sagittarum ,,ictibus moveri potest.

16. ,,Ei, qui animum coercet, castam HIMÁLAYAE filiam gratam red- ,,dere studeto; inter mulieres illa sola apta terra est, in quam SIVAE se- ,,men spargatur: ita a BRAHMANE statutum est.

17. ,,Montiumque principis filia patris iussu SIVAE, in montis planitie ,,sese crucianti, famulatur: ita comperi ex *Apsarasum* ore, quarum ca- ,,terva tanquam exploratoribus utor.

18. ,,Quare abi ad rem perficiendam, perage deorum negotium: haec ,,res, quae per aliam rem absolvenda est, te tanquam ultimam caussam ,,exspectat, ut grani culmus, antequam progerminat, desiderat aquam.

19. ,,Contra hunc SIVAM, qui diis victoriam comparare potest, tua fortasse ,,arma valent, quare tu negotium iam peractum habes: nam opus, quod a ne- ,,mine alio peragi potest, etiamsi nondum perfectum est, viris gloriam affert.

सुराः सनभ्यर्थयितार एते कार्यं त्रयाणामपि विष्टपानाम् ।
चक्रेण ते कर्म न चातिदारुणकः क्षन्तासि स्पृहणीयवीर्यः ॥ २० ॥
मधुश्च ते सन्मथ साहचर्यादसावनुक्तोऽपि सहाय एव ।
समीरणश्चोद्दीपनो भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य ॥ २१ ॥
तथेति शेषामिव भर्तुराज्ञामादाय मूर्ध्ना मदनः प्रतस्थे ।
ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः ॥ २२ ॥
स माधवेनाभिमतेन सख्या रत्या च साशङ्कमनुप्रयातः ।
अदृश्यप्रार्थितकर्मसिद्धेः स्थाणोराश्रमं हैमवतं जगाम ॥ २३ ॥
तस्मिन्वने संयमिनां मुनीनां तपःसमाधेः प्रतिकूलवर्ती ।
सङ्कल्पयोनेरभिमानभूतमात्मानमाधाय मधुर्बभूव ॥ २४ ॥

---

20. „Hi dei supplices sunt, negotium ad tres mundos pertinet, tuo „arcu opus haud nimis crudele peragendum est. Eheu! exoptanda est „tua virtus!

21. „Atque hic deus veris, o cordium concussor, iniussus etiam tibi „socius adest: quis enim ventum hortatur, ut ignem excitet?"

22. „Fiat!" ita domini iussum, veluti sertum, capite recipiens, Kámas abiit, atque Indras corpus illius tetigit manu sua, quae Airávatae percussionibus obdurucrat.

23. Ille, comitante Mádhava, amico dilecto, et Rati, timore plena, vel corporis iactura negotium peragere statuens, abiit ad Sivae sedem solitariam in *Himavante*.

24. In illa castorum anachoretarum silva veris deus, piis meditationibus impedimenta struens, sese expandit, forma sumpta, quae Kámae superbiam excitavit.

कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलंघ्य ।
दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिःश्वासमिवोत्ससर्ज ॥ २५ ॥
असूत सद्यः कुसुमान्यशोकः स्कन्धात्प्रभृत्येव सपल्लवानि ।
पादेन नापैक्षत सुन्दरीणां सम्पर्कमाशिञ्जितनूपुरेण ॥ २६ ॥
सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्त्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे ।
निवेशयामास मधुर्द्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य ॥ २७ ॥
वर्णप्रकर्षे सति कर्णिकारं दुनोति निर्गन्धतया स्म चेतः ।
प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः ॥ २८ ॥
बालेन्दुवक्राण्यविकाशभावाद्बभुः पलाशान्यतिलोहितानि ।
सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम् ॥ २९ ॥

---

25. Cum sol, fervidos radios spargens, ad plagam a KUVERA custoditam ascendere inciperet, tempus transiliens, plaga australis ore suo ventum spiravit, quasi doloris suspiria.

26. Subito *Asokas* inde a trunco flores produxit una cum surculis, neque exspectavit contactum pulchrarum pedis, tintinnabulis argutis praediti.

27. Exinde cum recens *Chútae* sagitta, novis surculis quasi teneris pennis instructa, ad finem perducta esset, MADHUS apes ei imposuit, veluti KÁMAE nominis litteras.

28. *Karnikárae* flos, quanquam colorum excellentia praeditus erat, propter odoris defectum cor affligebat: plerumque creatoris agendi ratio adspernatur coniunctam omnium virtutum creationem.

29. Splendebant rubicundi *Palásae* flores, primae lunae instar curvati, quia nondum aperti erant, veluti unguium vulnera, recens inflicta a silvarum planitiebus, cum VASANTA congressis.

लग्नद्विरेफासननभक्तिचित्रं मुखं मधुश्रीतिलकं प्रकाश्य ।
रागेण बालारुणकोमलेन चूतप्रवालोष्ठमलञ्चकार ॥ ३० ॥
मृगाः प्रियालद्रुममञ्जरीणां रजःकणैर्विक्षितदृष्टिपाताः ।
सदोद्गताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः ॥ ३१ ॥
चूतांकुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज ।
मनस्विनीमानविघातदक्षं तदेव ज्ञातं वचनं स्मरस्य ॥ ३२ ॥
स्निग्धापाङ्गादिशदाधराणामासांबभूवुर्मुखरागहेतुः ।
स्वेदोद्गमः किंपुरुषाङ्गनानां चक्रे पदं पत्रविशेषकेषु ॥ ३३ ॥
तापस्विनः स्वाणुवनौकसस्तामाकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम् ।
प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथञ्चिदीशा मनसां बभूवुः ॥ ३४ ॥

---

30. Veris pulchritudo, in facie manifestans *Tilakae* florem, adhaerentibus apibus quasi collyrio illito variatum, *Chútae* surculum, quasi labrum, tenero recentis aurorae colore ornabat.

31. Hinnulei, quorum obtutus impediti erant pulvere *Priyálae* arboris florum, furore accensi contra ventum percurrebant silvae campos, in quibus folia cum strepitu decidebant.

32. Dulcis cantus eneuli, cuius collum *Chútae* surculorum manducatione rubicundum erat, KÁMAE sermo evasit, qui prudentium feminarum superbiam pellere callebat.

33. Post frigoris discessum sudor ortus vestigium fecit in pigmentis *Kinnararum* feminarum, splendentibus labris praeditarum, quarum vultuum nitor subpallidus factus erat.

34. Anachoretae in SIVAE silva habitantes, cum hanc intempestivam veris actionem conspexissent, aegre potentes fiebant animorum suorum, quorum affectus labore coercuerant.

तं देशमारोपितपुष्पचापे रतिद्वितीये मदने प्रपन्ने ।
कोष्ठागतस्निग्धरसानुविद्धं बभ्राम भावं क्रियया विवक्षुः ॥३५॥
मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः ।
शृङ्गेण संस्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयत कृष्णसारः ॥३६॥
ददौ रसात्पङ्कजरेणुगन्धि गजाय गण्डूषजलं करेणुः ।
अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां सम्भावयामास रथाङ्गनामा ॥३७॥
गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः किञ्चित्समुच्छ्वासितपत्रलेखम् ।
पुष्पासवाघूर्णितनेत्रशोभि प्रियानुखं किम्पुरुषश्चुचुम्ब ॥३८॥
पर्याप्तपुष्पस्तवकस्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवालोष्ठमनोहराभ्यः ।
लताबधूभ्यस्तरवोऽप्यवापुर्विनम्रशाखाभुजबन्धनानि ॥३९॥

---

36. Cum KÁMAS una cum RATI, florum arcu intenso in hanc regionem pervenisset, omnia paria actione sua animi statum manifestabant, vehementissimi amoris sapore perfusum.

36. Apis, amicam suam sectans, ex eodem floris calice mel sugebat; capreolus cornu suo capream fricabat, quae inter hunc contactum oculos clausit.

37. Elephanti femina prae amore elephanto dedit aquam e proboscide sua, lotorum pulvere odoratam; *Chakravákas* feminae blandiebatur, semesum loti caulem ei tradens.

38. *Kinnaras* inter cantum osculabatur amatae os, cuius pigmentum sudoris guttis aliquantulum disiunctum erat, et cuius oculi vino e floribus parato circumagebantur.

39. A plantis serpentibus, velut a mulieribus, quarum pleni florum fasciculi mammis similes erant, et quae splendentibus surculis, quasi labris, animos abripiebant, arbores etiam pendulis palmitibus, quasi brachiis, amplexus adipiscebantur.

श्रुताप्सरोभिर्गीतिरपि क्षणं ऽस्मिन्क्रुरः प्रसंख्यानपरो बभूव ।
आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति ॥ ४० ॥
लतागृहद्वारगतौ ऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितकेलवित्रः ।
मुखार्पितैकांगुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान्व्यनैषीत् ॥ ४१ ॥
निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम् ।
तच्छासनात्काननमेव सर्वं चित्रार्पितारम्भमिवावतस्थे ॥ ४२ ॥
दृष्टिप्रपातं परिहृत्य तस्य कामः पुरःशुक्रमिव प्रयाणे ।
प्रत्यीषु संसक्तनमेरुशाखं ध्यानास्पदं भूतपतिर्विवेश ॥ ४३ ॥
स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्मव्यवधानवत्यां ।
आसीनमासन्नशरीरपातस्त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श ॥ ४४ ॥

---

40. Quanquam *Apsarasum* cantum audiens, Sivas hoc momento in cogitatione defixus mansit: nam iis, qui animorum suorum compotes sunt, nunquam oriuntur turbationes, quibus meditationes interpellentur.

41. Tum Nandin, ad casae frondeae ianuam accedens, sinistro brachio aureum baculum gerens, uno digito ori imposito signum dans, catervas hortatus est: „ne petulanter agite!"

42. Tota silva cum arboribus immotis, apibus quietis, avibus mutis et tranquillis feris, illius iussu stetit quasi tabula picta.

43. Illius obtutum evitans, sicut in expeditione *Sukrae* adspectus evitatur, Kámas a latere ingressus est Sivae meditationis locum, implexis *Namcruum* frondibus tectum.

44. Ad corporis iacturam appropinquans, conspexit ille deum trioculum, sese coercentem, sedentem sub *Devadarue* in tumulo, tigridis pelle tecto:

पर्यङ्कबन्धस्थिरपूर्वकायमृज्वायतं सन्नमितोभयांसम् ।
उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात्प्रफुल्लराजीवमिवाङ्कमध्ये ॥ ४५ ॥
भुजङ्गमोद्बद्धजटाकलापं कर्णावतंसद्विगुणाक्षसूत्रम् ।
कण्ठप्रभासङ्गविशेषनीलां कृष्णत्वचं ग्रन्थिमतीं दधानम् ॥ ४६ ॥
किञ्चित्प्रकाशास्तमितोग्रतारैर्भ्रूविक्रियायां विरतप्रसङ्गैः ।
नेत्रैरविस्पन्दितपक्ष्ममालैर्लक्षीकृतघ्राणमधोमुखैः ॥ ४७ ॥
अवृष्टिसंरम्भमिवाम्बुवाहमपामिवाधारमनुत्तरङ्गम् ।
अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम् ॥ ४८ ॥
कपालनेत्रान्तरलक्ष्यमार्गैर्ज्योतिःप्ररोहैरुदितैः शिरस्तः ।
मृणालसूत्राधिकसौकुमार्यां बालस्य लक्ष्मीं श्लपयत्तमिन्दोः ॥ ४९ ॥

---

45. Superiore corpore immoto, cruribus incurvatis sedentem, erectum, utroque humero demisso, utraque manu palmis supernis deposita, ac si lotum apertam in gremio teneret.

46. Capillos revinctos tenebat serpentibus, de auribus duplex rosarium dependebat, vestitus erat nigra pelle succincta, quae, illius cervicis splendore collustrata, eximia nigredine fulgebat.

47. Oculis suis, quorum lumina per parvas rimas terribili modo rigebant, qui contractis supercíliis benignitate destituti erant, quorum ciliorum coronae non movebantur, et qui deorsum spectabant, nasum constituerat scopum.

48. Internorum spirituum cohibitione similis erat nubi, quae pluere haud incipit, seu lacui sine undis, seu lucernae, quae protecta a vento non movetur.

49. Splendoris radiis, qui per oculum in fronte viam adepti e capite egrediebantur, debilitavit ille recentis lunae pulchritudinem, quae maiorem gracilitatem habet, quam loti fibra.

मनो नवद्वारनिषिद्धवृत्ति हृदि व्यवस्थाप्य समाधिवश्यम् ।
यमक्षरं क्षेत्रविदो विदुस्तमात्मानमात्मन्यवलोकयन्तम् ॥ ५० ॥
स्मरस्तथाभूतनयुग्ममेत्रं पश्यन्नदूरान्मनसाप्यधृष्यम् ।
नालक्षयत्साधससम्भ्रमस्तः स्रस्तं शरं चापमपि स्वहस्तात् ॥ ५१ ॥
निर्वाणभूयिष्ठमवास्य वीर्यं सन्धुक्षयन्नीव वपुर्गुणेन ।
अनुप्रयाता वनदेवताभ्यामदृश्यत स्वाकरसम्भवाभ्याम् ॥ ५२ ॥
अशोकनिर्भर्त्सितपद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारम् ।
मुक्ताकलापीकृतसिन्दुवारं वसन्तपुष्पाभरणं वहन्ती ॥ ५३ ॥
आवर्जिता किञ्चिदिव स्तनाभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम् ।
पर्याप्तपुष्पस्तवकावनम्रा सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव ॥ ५४ ॥

---

50. Mentem, cuius actionem a corpore, novem portis instructo, cohibuerat, in corde stabiliens, meditatione coercitam, in se ipso contemplabatur illum animum, quem sapientes vocant sempiternum.

51. Kámas, eum haud procul tali habitu conspiceret deum impari oculorum numero praeditum, ne cogitatione quidem subigendum, manibus prae timore languidis, haud animadvertit sagittam et arcum e manu lapsos.

52. Tum vero, illius robur, quod prorsus fere evanuerat, formae praestantia quasi resuscitans, deabus silvaticis comitantibus apparuit montium principis filia.

53. Gestabat illa florum vernorum ornatum, *Asokae* floribus rubinos vituperantem, *Karnikáris* distinctum, qui auri splendorem assumpserant, et margaritarum lineae loco *Sinduvárae* floribus instructum.

54. Mammarum pondere leviter inflexa, induta veste, recentis solis colore splendente, similis erat frutici incedenti, ramis praedito, magnaque florum multitudine incurvato.

त्रस्तां नितम्बादवलम्बमाना पुनः पुनः केसरदामकाञ्चीम् ।
न्यासीकृतां स्थानविदा स्मरेण मौर्वीं द्वितीयामिव कार्मुकस्य ॥५५॥
सुगन्धिनिःश्वासविवृद्धतृष्णं विम्बाधरासन्नचरं द्विरेफम् ।
प्रतिक्षणं सम्भ्रमलोलदृष्टिर्लीलारविन्देन निवारयन्ती ॥५६॥
तां वीक्ष्य सर्वावयवानवद्यां रतेरपि ह्रीयदमादधानाम् ।
जितेन्द्रिये मूलमि पुष्पचापः स्वकर्मसिद्धिं पुनराशशंसे ॥५७॥
भविष्यतः पत्युरुमा च शम्भोः समाससाद प्रतिकारभूमिम् ।
योगात्स चाग्र्यः परमात्मसंज्ञं दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपारराम ॥५८॥
ततो भुजङ्गाधिपतेः फणाग्रैरधः कथञ्चिद्धृतभूमिभागः ।
शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निविडं विभेद ॥५९॥

---

55. Cingulum e *Kesarae* sertis textum, de natibus delapsum, iterum iterumque manu sustentabat, quasi alterum arcus nervum, a KÁMA, apta loca cognoscente, apud illam depositum.

56. Apem, odorifero illius halitu valde avidam redditam, prope labia eius, *Vimbis* similia, circumvolitantem, quovis momento reppulit loto lusoria, oculis prae timore tremulis.

57. Hanc omnibus membris irreprehensam, ipsique RATI pudoris caussam iniicientem, cum conspiceret KÁMAS, florum arcu praeditus, facinus suum in deo tridentigero, qui sensus dormierat, rursus perpetrare optavit.

58. Vixdum UMA accesserat ad ianuam SAMBHUS, qui ipsius maritus futurus erat, cum ille, qui iam conspexerat summum lumen, supremi spiritus nomine praeditum, desisteret a devotione.

59. Deinde SIVAS, leniter spiritum exhalans, statum suum vehementer mutavit, ita ut solum ab inferna parte aegre sustineretur a summa serpentum regis cervice.

तस्मै शशंस प्रणिपत्य नन्दी शुश्रूषया शैलसुतामुपेताम् ।
प्रवेशयामास च भर्तुरिष्टां भ्रूक्षेपमात्रानुमितप्रवेशाम् ॥ ६० ॥
तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य ।
व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोच्चयः पल्लवभङ्गभिन्नः ॥ ६१ ॥
उमापि नीलालकमध्यशोभि विस्रंसयन्ती नवकर्णिकारम् ।
चकार कर्णच्युतपल्लवेन मूर्ध्ना प्रणामं वृषभध्वजाय ॥ ६२ ॥
अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन ।
न हीश्वरव्याहृतयः कदाचित्पुष्णन्ति लोके विपरीतमर्थम् ॥ ६३ ॥
कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य पतङ्गवद्वह्निमुखं विविक्षुः ।
उमासमक्षं दयितालताभ्यां शरासनज्यां मुकुरामनर्श ॥ ६४ ॥

---

60. Ei NANDIN, adoratione facta, nuntiavit montis filiam aggressam esse, obsequium demonstraturam; atque deinde, cum e sola domini superciliorum nutu colligeret, eam introducendam esse, introduxit illam.

61. Ab illius amicis, postquam corpus inclinaverant, ante SIVAN pedes spargebatur veris florum acervi, ipsarum manibus decerpta, et ramunculorum fragmentis mixta.

62. Atque UMA, recentem *Karnikáram*, in nigrorum cincinnorum medio fulgentem, decidere faciens, caput inclinavit erga deum, qui taurum in signo gestat, ita ut ramunculi de auribus delaberentur.

63. „Maritum adipiscere, non alii feminae addictum!" Ita illa a SIVA vere compellata est: nam dominorum sermones nunquam in mundo contrarium sensum admittunt.

64. KÁMAS vero, sagittae dimittendae occasionem videns, locustae instar, ignem ingressurae, coram UMA in SIVAM dirigens, arcus nervum iterum consideravit.

अथोपनिन्ये गिरिशाय गौरी तपस्विने तुम्बरुचा करेण ।
विशोषितां भानुमतो मयूखैर्मन्दाकिनीपुष्करबीजमालाम् ॥ ६५॥
प्रतिग्रहीतुं प्रणयिप्रियत्वात्त्रिलोचनस्तामुपचक्रमे च ।
सम्मोहनं नाम च पुष्पधन्वा धनुष्यमोघं समधत्त बाणम् ॥ ६६॥
हरस्तु किञ्चित्परिवृत्तधैर्यश्चन्द्रोदयारम्भ इवाम्बुराशिः ।
उमामुखे बिम्बफलाधरोष्ठे व्यापारयामास विलोचनानि ॥ ६७॥
विवृण्वती शैलसुतापि भावमङ्गैः स्फुरद्बालकदम्बकल्पैः ।
साचीकृता चारुतरेण तस्थौ मुखेन पर्यस्तविलोचनेन ॥ ६८॥
अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः पुनर्वशित्वाद्बलवन्निगृह्य ।
हेतुं स्वचेतोविकृतेर्दिदृक्षुर्दिशामुपान्तेषु ससर्ज दृष्टिम् ॥ ६९॥

---

65. Tum GAURIS, manu rubro colore splendente, SIVAE, semet ipsum crucianti, obtulit rosarium, factum e *Mandákinis* fluvii lotorum semine, solis radiis exsiccatum.

66. Quod cum deus trioculus, amore erga supplicem motus, acceptu-rus esset, KÁMAS, florum arcu instructus, arcui imposuit sagittam illam, haud errantem, cui nomen est Fascinum.

67. HARAS vero aliquantulum firmitudinem amittens, velut oceanus sub lunae ortum, oculos suos defixit in UMAE faciem, cuius labia *Vimbae* fructui similia erant.

68. Montisque filia, amorem suum prodens membris, recentibus *Kadambae* ramis, qui foliorum gemmas expanderunt, similibus, adstitit inclinata ore pulcherrimo, vagis oculis praedito.

69. At deus impari oculorum numero gaudens, sensuum commotionem per mentis potentiam fortiter reprimens, caussamque mutationis animi sui videre cupiens, obtutum versus plagarum fines emisit.

स दक्षिणापाङ्गनिविष्टमुष्टिं ततामसामाकुञ्चितसव्यपादम् ।
ददर्श चक्रीकृतचारुचापं प्रहर्तुमभ्युद्यतमात्मयोनिम् ॥ ७० ॥
तपःपरामर्शविवृद्धमन्योर्भ्रुभङ्गदुष्प्रेक्ष्यमुखस्य तस्य ।
स्फुरन्नुदर्चिः सहसा तृतीयादक्षः कृशानुः किल निष्पपात ॥ ७१ ॥
क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां चरन्ति ।
तावत्स वह्निर्भवनेत्रजन्मा भस्मावशेषं मदनं चकार ॥ ७२ ॥
तीव्रानिषङ्गप्रभवेन वृत्तिं मोहेन संस्तम्भयतेन्द्रियाणाम् ।
अज्ञातभर्तृव्यसना मुहूर्तं कृतोपकारेव रतिर्बभूव ॥ ७३ ॥
तमाशु विघ्नं तपसस्तपस्वी वज्रं स्रवातिं वज्र इवावभज्य ।
स्त्रीसन्निकर्षं परिहर्तुमिच्छन्नन्तर्दधे भूतपतिः सभूतः ॥ ७४ ॥

---

70. Conspexitque Kámam, qui pugno dextri oculi angulo apposito, humeris demissis, sinistroque pede curvato, flexili arcu incurvato ad feriendum paratus erat.

71. Ira propter impetum in meditationem adactu, dumque os propter supercilionum contractionem vix intueri poterat, subito e tertio eius oculo prosiluit ignis lucens sursumque flammans.

72. „Cohibe iram! Cohibe iram, domine!" Hae deorum voces dum per aera sonarent, ignis ille e Sivae oculo genitus amoris deum in cineres redegit.

73. Stupore ex acerba hac afflictione orto, qui sensuum actionem cohibebat, Rati deae, quia mariti necem non sentiebat, officium quasi praestabatur.

74. Daemonum dominus, castigationibus intentus, cum celeriter Kámam, castigationum impedimentum, fregisset, veluti fulmen arborem frangit, feminae vicinitatem evitaturus, una cum daemonibus evanuit.

शैलात्मजापि पितुरुच्चिरसो ऽभिलाषं
व्यर्थं समर्थ्य ललितं वपुरात्मनश्च ।
सख्योः समक्षमिति चाधिकव्रीडलज्जा
शून्या जगाम भवनाभिमुखी कथञ्चित् ॥७५॥
सद्यः सुकुड्मलितजानुरुदस्तहस्ता
दुहितरमनुकम्पयाद्रिरादाय दोर्भ्याम् ।
सुरगज इव विभ्रत्पद्मिनीं दन्तलग्नां
प्रतिपथगतिरासीद्वेगदीर्घीकृतात्मा ॥७६॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ कामदहनो
नाम तृतीयः सर्गः ॥३॥

---

75. Montisque filia, cum et patris sui, excelso capite praediti, desiderium, et pulchrum suum corpus spe frustrata esse videret, quia hoc coram amicis factum esset, admodum pudibunda, dejecto animo aegre domum profecta est.

76. Exinde Mons, filiam miserabilem, quae Rudrae iram timens oculos clausit, brachiis amplectens, elephanto coelesti similis, qui totorum acervam dentibus adhaerentem gestat, viam prosecutus est, celeritate corpus suum extendens.

अथ मोहपरायणा सती विवशा कामवधूर्विबोधिता ।
विधिना प्रतिपादयिष्यता नवविधव्यसनद्यवेदनम् ॥ १ ॥
अवधानपरे चकार सा प्रलयालोन्मिषिते विलोचने ।
न विवेद तयोरतृप्तयोः प्रियमत्यल्पविलुप्तदर्शनम् ॥ २ ॥
अयि जीवितनाथ जीवसीत्यभिधायोत्थितया तया पुरः ।
ददृशे पुरुषाकृतिः क्षितौ हरकोपानलभस्म केवलम् ॥ ३ ॥
अथ सा पुनरेव विक्लवा वसुधालिङ्गनधूसरस्तनी ।
विललाप विकीर्णमूर्धजा समदुःखामिव कुर्वती स्थलीम् ॥ ४ ॥

CAPUT IV.

RATIS LAMENTATIO.

1. Tum vero Kámae uxor, stupore oppressa, sui impotens, suscitata est fato, novam illi paraturo viduitatem, intolerabili dolore praeditam.

2. Oculis post animi deliquium apertis anxie circumspexit, neque scivit, illorum insatiatorum adspectui amatum in perpetuum creptum esse.

3. „Eheu! vitae domine! vivisne?" ita exclamans surrexit, atque prae se humi conspexit solum cinerem, Sivae irae igne factum, viri forma indutum.

4. Tum illa iterum dolore concussa, mammis terrae amplexu squalidis, lamentabatur capillis diffusis, campum illum eodem quasi dolore afficiens.

ज्वलनाम्बुविलासिनां करणं यत्तव कान्तिमत्तया ।
तदिदं गतमीदृशीं दशां न विदीर्ये कठिनाः खलु स्त्रियः ॥ ५ ॥
क्व नु मां त्वदधीनजीवितां विनिकीर्य क्षणभिन्नसौहृदः ।
नलिनीं क्षतसेतुबन्धनीं जलसंघात इवासि विद्रुतः ॥ ६ ॥
कृतवानसि विप्रियं न मे प्रतिकूलं न च ते मया कृतम् ।
किमकारणमेव दर्शनं विलपन्त्ये रतये न दीयते ॥ ७ ॥
स्मरसि स्मर मेखलागुणैरुत गोत्रस्खलितेषु बन्धनम् ।
च्युतकेसरदूषितेक्षणान्यवतंसोत्पलताडनानि वा ॥ ८ ॥
हृदये वससीति सत्प्रियं यदवोचस्तदवैमि केतवम् ।
व्यचरिष्यदं न चेदिदं त्वमनङ्गः कथमक्षता रतिः ॥ ९ ॥

---

5. „Corpus tuum, quod pulchritudine sua amantium simile erat, in „talem statum redactum est, egoque non diffindor! Durae sane sunt mu„lieres!

6. „Quonam aufugisti, abiiciens me, cuius vita pendet a te, subito„que amicitiam rumpens, aquarum molis instar, quae aggere rupto loto„rum copiam relinquit?

7. „Nunquam tu mihi ingratum fecisti, neque ego tibi adversatus „sum: cur sine caussa Rati lamentanti adspectus non praebetur?

8. „Num recordaris, Káma, me cinguli funiculis te vincire, quando „in nomine errares? an me floribus, quibus aures ornaveram, te percu„tere, ita ut decidentibus filamentis oculi obcoecarentur?

9. „Quod mihi gratum dicebas: in corde meo habitas! id falsum ha„beo. Nisi haec fraus fuisset, quomodo tu corpore esses privatus et „Ratis illaesa?

परलोकनवप्रवासिनः प्रतिपत्स्ये पदवीमहं तव ।
विधिना जन एष वञ्चितस्त्वदधीनं खलु देहिनां सुखम् ॥ १० ॥
रजनीतिमिरावगुण्ठिते पुरमार्गे घनशब्दविक्लवाः ।
वसतिं प्रिय कामिनां प्रियास्त्वदृते प्रापयितुं क ईश्वरः ॥ ११ ॥
नयनान्यरुणानि घूर्णयन्वचनानि स्खलयन्पदे पदे ।
असति त्वयि वारुणीमदः प्रमदानामधुना विडम्बना ॥ १२ ॥
अवगम्य कृशीकृतं वपुः प्रियबन्धोस्तव निःफलोदयः ।
वकुले ऽपि गते निशाकरस्तनुतां दुःखननङ्ग नोत्स्यति ॥ १३ ॥
हरितारुणचारुबन्धनः कलपुंस्कोकिलशब्दसूचितः ।
वद सम्प्रति कस्य बाणतां नवचूतप्रसवो गमिष्यति ॥ १४ ॥

---

10. „Ingrediar ego viam tuam, qui modo in alterum mundum ab-„iisti: hic mundus fato deceptus est; nam a te pendet mortalium vo-„luptas.

11. „Urbis via noctis tenebris involuta, quis praeter te, amate, puel-„las nubium fragore perterritas in amatorum habitationem deducere ido-„neus est?

12. „Mulierum ebrietas e vino orta, quae oculos rutilantes vagari, „sermonemque continuo errare facit, nunc, cum tu non amplius vivis, „simulatio est.

13. „Caro tuo amico, cum audiverit, corpus tuum solum verbum „factum esse, vanus erit ortus: praeterito etiam obscuro mensis dimidio, „luna aegre, o corpore private, relinquet tenuitatem.

14. „Recens *Chûtae* flos, cum viridi et fusco caule, suavi cuculi voce „nuntiatus, dic, quinam nunc tanquam sagitta inserviet?

अलिपंक्तिरनेकशस्त्वया गुणकृत्ये धनुषो निषोडिता ।
विरुतैः करुणास्वनैरियं गुरुशोकामनुरोदतीव माम् ॥ १५ ॥
प्रतिपद्य मनोहरं वपुः पुनरप्यादिश तावदुत्थितः ।
रतिदूतिपदेषु कोकिलां मधुरालापनिसर्गपण्डिताम् ॥ १६ ॥
शिरसा प्रणिपत्य याचितान्युपगूढानि सविभ्रमाणि च ।
सुरतानि च तानि ते रहः स्मर संस्मृत्य न शान्तिरस्ति मे ॥ १७ ॥
रचितं रतिपण्डित त्वया स्वयमङ्गेषु ममेदमार्तवम् ।
ध्रियते कुसुमप्रसाधनं तव तच्चारु वपुर्न दृश्यते ॥ १८ ॥
विबुधैरसि यस्य दारुणैरसमाप्ते परिकर्मणि स्मृतः ।
तमिमं कुरु दक्षिणेतरं चरणं निर्मितरागमेहि मे ॥ १९ ॥

---

15. „Haec apum series, saepe a te tanquam nervus arcui intenta, „susurro querulo imitatur quasi meum, gravi dolore affectae, fle- „tum.

16. „Pulchro tuo corpore recuperato surgens, rursus ad nuntiae ama- „toriae munus instituas hanc euculi feminam, quae natura dulcium ser- „monum gnara est.

17. „Recordans amplexus trementes, inclinato capite expetitos, illas- „que clandestinas tuas voluptates, quietem non capio.

18. „Durat adhuc in corpore meo tempestivum hoc florum orna- „mentum, a te ipso, voluptatis gnare, paratum; tuum vero pulchrum „corpus non conspicitur.

19. „Cuius ornatu nondum finito tu a diis crudelibus avocatus es, „eum sinistrum hunc meum pedem, veni, colore exorna!

अकृतेत्य पतङ्गवर्त्मना पुनरङ्काश्रयणी भवामि ते ।
चतुरैः सुरकामिनीजनैः प्रिय यावन्न विलोभ्यसे दिवि ॥ २० ॥
मदनेन विनाकृता रतिः क्षणमात्रं किल जीवितेति मे ।
वचनीयमिदं व्यवस्थितं रमण त्वामनुयामि यद्यपि ॥ २१ ॥
क्रियतां कथमन्त्यमण्डनं परलोकान्तरितस्य ते मया ।
समनेव गतो ऽस्यतर्कितां गतिमङ्गेन च जीवितेन च ॥ २२ ॥
ऋजुतां नयतः स्मरामि ते शरमुत्सङ्गनिषण्णधन्वनः ।
मधुना सह सस्मितां कथां नयनोपान्तविलोकितं च यत् ॥ २३ ॥
क्व नु ते हृदयङ्गमः सखा कुसुमायोज्झितकार्मुको मधुः ।
न खलूग्ररुषा पिनाकिना गमितः सो ऽपि सुहृदतां गतिम् ॥ २४ ॥

---

20. „Ego locustarum via adveniens rursus in gremium tuum confu-„gio, antequam tu, amate, in coelo a divinis mulieribus sollertibus alle-„ctus eris.

21. „A Káma separata Ratis momentum etiam vixit, hoc oppro-„brium mihi durabit, etiamsi te, amate, sequor.

22. „Quomodo tibi in alterum mundum profecto, ornamentum fu-„nebre a me parabitur, eum tu corpore simul ac vita iter invisibile in-„gressus sis?

23. „Memini te, dum, arcum in gremio tenens, sagittam in rectam „lineam torqueres, eum Madhus ridentem confabulari et oculis obliquis „circumspicere.

24. „Ubinam est Madhus, amicus tuus carissimus, floribus instruens „arcum tuum? Num etiam ille a deo *Pinákam* tenente, atroci ira ar-„dente, missus est in eandem viam, quam amicus profectus est?"

अथ तैः परिदेवितात्तरैर्हृदये दिग्धफलैरिवाकृतः ।
रतिमभ्युपपत्तुमातुरां मधुरात्मानमदर्शयत्पुरः ॥ २५ ॥
तमवेक्ष्य रुरोद सा भृशं स्तनसंबाधमुरो ऽहनच्च ।
स्वजनस्य हि दुःखमग्रतो विवृतद्वारमिवोपजायते ॥ २६ ॥
इति चैनमुवाच दुःखिता सुहृदः पश्य वसन्त किं स्थितम् ।
तदिदं कणशो विकीर्यते पवनैर्भस्म कपोतकर्बुरम् ॥ २७ ॥
अयि सम्प्रति देहि दर्शनं स्मर पर्युत्सुक एष माधवः ।
दयितास्वनवस्थितं नृणां न खलु प्रेम चलं सुहृज्जने ॥ २८ ॥
अमुना ननु पार्श्ववर्तिना जगदाज्ञां ससुरासुरं तव ।
विसृतत्वगुणास्य कारितं धनुषः पेलवपुष्पपत्रिणः ॥ २९ ॥

---

25. Exinde illius vocibus flebilibus, veluti sagittis venenatis percussus, se ipsum coram illa monstravit MADHUS, ut RATIM afflictam consolaretur.

26. Quem conspiciens valde illa flevit, atque mammas percutiens pectus pulsavit: nam coram amico dolor quasi aperta ianua prodit.

27. Atque doloro pressa sic illum allocuta est: „Ecce, VASANTA, quid „amici tui reliquum est? hic cinis, columbae instar canus, minutatim „vento dispergitur.

28. „Heus, KÁMA! statim adspectum tuum praebe, desiderio accensus „est hic MÁDHAVAS: non enim virorum amor, erga amatas instabilis, erga „amicum mobilis erit?

29. „Nonne ab illo, qui a latere tuo incedebat, mundus cum Diis „et *Asuris* coactus est obedire imperio arcus tui, qui loti fibras tanquam „nervum habet, et molles flores pro sagittis?

गत एव न ते निवर्तते स सखा दीप इवानिलाकुलः ।
अवसस्य दशेव पश्य मामविषह्यव्यसनप्रधूमिताम् ॥३०॥
विधिना कृतमर्धवेशसं ननु मां कामवधे विनुद्यता ।
अनपायिनि संश्रितद्रुमे गजभग्ने पतनाय वल्लरी ॥३१॥
तदिदं क्रियतामनन्तरं भवता बन्धुजनप्रयोजनम् ।
विधुरां स्खलनातिसर्जनान्ननु मां प्रापय पत्युरन्तिकम् ॥३२॥
शशिना सह याति कौमुदी सह मेघेन तडित्प्रलीयते ।
प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि ॥३३॥
अमुनैव कषायितस्तनी सुभगेन प्रियगात्रभस्मना ।
नवपल्लवसंस्तरे यवा रचयिष्यामि तनुं विभावसौ ॥३४॥

---

30. „Semel profectus amicus tuus non redit, facis instar, vento ex-„stinctae: ego sum illius quasi ellychnium; vide me gravi infortunio quasi „fumo involutam.

31. „Nonne dimidiam caedem perpetravit fatum, in KÁMAE nece mihi „parcens? quando arbor, qua tanquam firma confiderat planta repens, „elephanto frangitur, illa etiam cadat necesse est.

32. „Quare tu sine mora perfice amici officium; infelicem me igne „allato ad maritum fac pervenire.

33. „Una cum luna abit KAUMUDIS, cum nube occidit fulmen: mu-„lieres maritorum viam ingrediantur; hoc etiam inanimatis cognitum „est.

34. „Mammas picta pulchro hocce mariti membrorum cinere, corpus „meum deponam in igne, tanquam in recentis frondis strato.

कुसुमास्तरणे सखा यतां बहुशः सम्य गतस्त्वमावयोः ।
कुरु सम्प्रति तावदाशु मे प्रणिपाताञ्जलिया चितचिताम् ॥३५॥
तदनु ज्वलनं मदर्पितं ह्यरये दक्षिणवातवीजनैः ।
विदितं खलु ते यथा स्मरः क्षणमप्युत्सहते न मां विना ॥३६॥
इति चापि विधाय दीयतां सलिलस्याञ्जलिरेक एव नौ ।
अविभज्य परत्र तं मया सहितः पास्यति ते स बान्धवः ॥३७॥
परलोकविधौ च माधव स्मरमुद्दिश्य विसर्जनक्षमाः ।
निवपेः सहकारमञ्जरीः प्रियचूतप्रसवो हि ते सखा ॥३८॥
इति दैवविमूढया स्थितां रतिमाकाशभवा सरस्वती ।
शफरीं ह्रदशोषविक्लवां प्रथमा वृष्टिरिवान्वकम्पयत् ॥३९॥

---

36. „Saepe tu, o pulcher, in florum strato socius noster fuisti; quare „nunc a me incurvata iunctis manibus rogatus, celeriter exstrue mihi „rogum.

36. „Deinde ignem mihi impositum venti meridionalis flatibus ac„cendere festina; nosti enim, KÁMAM ne momentum quidem sine me „sustentare.

37. „Quo facto ambobus nobis unam aquae manum praebeas, quam „ille tuus amicus in altero mundo indivisam mecum potabit.

38. „Atque in inferiis, o MÁDHAVA, offeras KÁMAE *Sahakárae* ra„mos, tremulis surculis praeditos; nam ille amicus tuus amat *Chútae* „flores."

39. Ita loeuta eum RATIS corpus relinquere parata esset, vox in aere nata sic illius miserta est, velut prima pluvia misereatur cyprini, qui lacus exsiccatione afflictus est:

कुसुमायुधपत्नि दुर्लभस्तव भर्ता न चिराद्भविष्यति ।
शृणु येन स कर्मणा गतः शलभत्वं हरलोचनार्चिषि ॥४०॥
अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः ।
अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशप्तः फलमेतदन्वभूत् ॥४१॥
परिणेष्यति पार्वतीं यदा तपसा तत्प्रवणीकृतो हरः ।
अचलव्यवधस्तदा स्मरं वपुषा स्वेन नियोजयिष्यति ॥४२॥
इति चाह स धर्मयाचितः स्मरशौर्याय्यधिदां सरस्वतीम् ।
अशनिर्मरुतस्य चोभयोर्वशिनश्चाम्बुधराश्च योनयः ॥४३॥
तदिदं परिरक्ष शोभने भवितव्यप्रियसङ्गमे वपुः ।
रविपीतजला तपात्यये पुनरोघेन हि युज्यते नदी ॥४४॥

---

40. „Dei floribus armati uxor! non diu maritus tuus aegre impetran„dus erit: accipe, quonam facinore ille quasi locusta factus est in Sivae „oculorum flamma.

41. „Prajápatis, sensibus commotis, desiderio erga filiam suam ca„ptus erat; ab hoc, qui commotionem cohibuit, damnatus Kámas hanc „mercedem adeptus est.

42. „„Quando Sivas Párvatim uxorem ducet, castigationibus illi „„propitius factus, tum gaudium adeptus Kámam corpore suo rursus „„coniunget.““

43. „Ita ille, a Dharma rogatus, locutus est sermonem qui Kámae „damnationis finem indicavit: homines sui potentes et nubes utrumque „proferunt, et fulmen et ambrosiam.

44. „Quare, o pulchra! tuere corpus tuum, cui coniunctio cum „amato destinata est: fluvius, cuius aqua a sole exhausta est, aestu prae„terito recuperat aquam.“

इत्थं रतेः क्षिमपि भूतमदृश्यरूपं
मन्दीचकार मरणाव्यवसायबुद्धिम् ।
तत्प्रत्ययाच्च कुसुमायुधबन्धुरिनां
आश्वासयत्सुचरितार्थपदैर्वचोभिः ॥ ४५ ॥
अथ मदनवधूरुपप्लवान्तं व्यसनकृशा परिपालयाम्बभूव ।
शशिन इव दिवातनस्य लेखा किरणपरिक्षयधूसरा प्रदोषम् ॥ ४६ ॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ रतिविलापो
नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

---

45. Ita animans illud, qualecunque erat, invisibili corpore praeditum, RATIS moriendi consilium labefecit; atque illo fretus Dei floribus armati amicus consolabatur eam sermonibus, quorum verba felicem exitum habebant.

46. KÁMAE vero uxor, dolore afflicta, infortunii finem exspectavit, sicut lunae diurnae linea, radiorum dissolutione pallida, exspectat noctem.

तथा समक्षं दहता मनोभवं पिनाकिना भग्नमनोरथा सती ।
निनिन्द रूपं हृदयेन पार्वती प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता ॥ १ ॥
ईप्सितं सा कर्तुमनन्यरूपतां समाधिमास्थाय तपोभिरात्मनः ।
अवाप्यते वा कथमन्यथा द्वयं तथाविधं प्रेम पतिश्च तादृशः ॥ २ ॥
निशम्य चैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशं प्रति सक्तमानसाम् ।
उवाच मेना परिरभ्य वत्सला निवारयन्ती महतो मुनिव्रतात् ॥ ३ ॥

CAPUT V.

GAURIS CASTIGATIONUM FRUCTUM ACCIPIT.

1. PÁRVATIS, cum ita a SIVA, KÁMAM ante oculos eius comburente, desiderium eius frustratum esset, eorde vituperavit formam suam: hoc enim est pulchritudinis praemium, ut felicitatem apud amatos nanciscatur.

2. Meditationem ingressa optavit illa castigationibus parare sibi pulchritudinem haud vanam: quo enim alio modo utrumque obtinetur, talis amor, talisque maritus?

3. MENAKA cum audisset, filiam suam, animo erga SIVAM inclinato, castigationes subire statuisse, pectus eius amplexa, dehortans eam a gravi *Munium* voto, sic locuta est:

मनीषिताः सन्ति गृहे ऽपि देवतास्तपः क्व वत्से क्व च तावकं वपुः ।
पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः ॥४॥ °
इति ध्रुवेच्छामनुशासती सुतां शशाक मेना न नियन्तुमुद्यमात् ।
क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः पयश्च निम्नाभिमुखं प्रतीपयेत् ॥५॥
कदाचिदासन्नसखीमुखेन सा मनोरथज्ञं पितरं मनस्विनी ।
अयाचतारण्यनिवासमात्मनः फलोदयान्ताय तपःसमाधये ॥६॥
अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा कृताभ्यनुज्ञा गुरुणा गरीयसा ।
प्रजासु पश्चात्प्रथितं तदाख्यया जगाम गौरी शिखरं शिखण्डिमत् ॥७॥
विमुच्य सा हारमकार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलम्बचन्दनम् ।
बबन्ध बालारुणबभ्रु वल्कलं पयोधरोत्सेधविशीर्णसंकृति ॥८॥

---

4. „Domi etiam sunt dii exoptati; ubi sunt castigationes, atque ubi, „filia, tuum corpus? Mollis *Sirishae* flos sustinebit quidem apis pedem, „non vero alitis."

5. Ita instituens filiam, firmo desiderio praeditam, MENA a proposito illam arcere non potuit: quis animum, qui rem optatam sibi proposuit, sive aquam deorsum fluentem, recurrere facere potest?

6. Aliquando illa, firmo animo praedita, per amicae propinquae os patrem, qui desiderium illius cognoverat, rogavit habitationem silvestrem, severae meditationis caussa, qua voto suo potiretur.

7. Cui cum satisfecisset pater gravissimus, congruo favore illam exhilarans, abiit GAURIS in montem pavonibus frequentem, qui postea illius nomine inter homines celebratus est.

8. Cum illa, quae a proposito suo deduci non poterat, deposuisset margaritarum lineam, quae mobilibus funiculis unguentum defricuerat, induit corticis vestem, recentis solis instar fuscam, cuius suturae turgidis mammis dirumpebantur.

यथा प्रसिद्धैर्मधुरं शिरोरुहैर्जटाभिरप्येवमभूत्तदाननम् ।
न षट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते ॥ ९ ॥
प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम् ।
अकारि तत्पूर्वनिबद्धया तया सरागमस्या रसनागुणास्पदम् ॥ १० ॥
विसृष्टरागादधरान्निवर्तितः स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात् ।
कुशाङ्कुरादानपरिक्षतांगुलिः कृतो ऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः ॥ ११ ॥
मनोहरशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते ।
अशेत सा वाहुलतोपधायिनी निषेदुषी स्थण्डिल एव केवले ॥ १२ ॥
पुनर्ग्रहीतुं नियमस्थया तया द्वये ऽपि निक्षेप इवार्पितं द्वयम् ।
लतासु तन्वीषु विलासचेष्टितं विलोलदृष्टं हरिणाङ्गनासु च ॥ १३ ॥

---

9. Facies eius capillorum plexibus aeque pulchra erat, ac capillis comptis: lotos non solum apum linçis splendet, sed etiam plantis aquaticis adhaerentibus.

10. Cingulo triplici e *Munja* facto, quovis momento horripilationem efficiente, quod voti caussa gestabat, tunc primum circumligato, latera eius rubefiebant.

11. Manus eius, non amplius tangens labia, colore destituta, neque pilam, mammarum colore fuscatam, nunc, digitis *Kusae* culminum comprehensione vulneratis, rosarii socia facta est.

12. Illa, quae olim vexabatur capillorum suorum floribus, qui volutatione in lecto splendido deciderant, dormiebat nunc brachiis pro cervicali utens, sedebatque in nuda terra.

13. Ab illa, in castigationibus perseverante, duabus duae res depositi instar traditae erant; teneris scilicet plantis repentibus actiones iocosae, atque hinnuleorum feminis mobiles obtutus.

अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान्यदस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत् ।
गुरो ऽपि तेषां प्रथमप्रसूतिभिर्न पुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति ॥१४॥
अरण्यवीक्षाञ्जलिदानलालितास्तथा च तस्यां हरिणा विशश्वसुः ।
यथा तदीयैर्नयनैः कुतूहलात्पुरः सखीनामभिनीत लोचने ॥१५॥
कृताभिषेकां हुतजातवेदसं त्वगुत्तरासङ्गवतीमधीतिनीम् ।
दिदृक्षवस्तामृषयो ऽभ्युपागमन्न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते ॥१६॥
विरोधिसत्वोज्झितपूर्वमत्सरं द्रुमैरभीष्टप्रसवार्चितातिथि ।
नवोटजाभ्यन्तरसम्भृतानलं तपोवनं तच्च बभूव पावनम् ॥१७॥
यदा फलं पूर्वतपःसमाधिना न तावता लभ्यमनंस्त कांक्षितम् ।
तदानपेक्ष्य स्वशरीरमार्दवं तपो महत्सा चरितुं प्रचक्रमे ॥१८॥

---

14. Indefessa alebat arbores, ipsa irrigans eas vasibus, quasi mammis: ne KUMÁRAS quidem maternum eius amorem ab illis, quae prius natae erant, avertet.

15. Hinnulei, grani silvestris manuum oblatione mansuefacti, ita in illa confidebant, ut curiositate cum illorum oculis suos oculos coram amicis compararet.

16. Anachoretae videndi cupidi illam, quae post ablutionem ignem accenderat, et cortice induta sacris lectionibus occupata erat, accedebant ad illam: in iis, qui virtute excellent, aetas haud respicitur.

17. Poenitentium silva, in qua animalia sibi invicem infesta priorem inimicitiam deposuerant, quae optatis arborum fructibus hospites honorabat, ubi in novis casis frondeis ignes ardebant: haec etiam silva puritatem imperticbat.

18. Cum priore meditatione tam severa fructum optatum haud obtinendum putaret, exinde, haud respiciens corporis sui teneritatem, gravissimas castigationes subire aggressa est.

क्लमं ययौ कन्दुकलीलयापि या तया मुनीनां चरितं व्यगाह्यत ।
ध्रुवं वपुः काञ्चनपद्मनिर्मितं मृदु प्रकृत्या च ससारमेव च ॥ १९ ॥
शुचौ चतुर्णां ज्वलतां शुचिस्मिता हविर्भुजां मध्यगता सुमध्यमा ।
विजित्य नेत्रप्रतिघातिनीं प्रभामनन्यदृष्टिः सवितारमैक्षत ॥ २० ॥
तथाभितप्तं सवितुर्गभस्तिभिर्मुखं तदीयं कमलश्रियं दधौ ।
अपाङ्गयोः केवलमस्य दीर्घयोः शनैः शनैः श्यामिकया कृतं पदम् ॥ २१ ॥
अयाचितोपस्थितमम्बु केवलं रसात्मकस्योडुपतेश्च रश्मयः ।
बभूव तस्याः किल पारणाविधिर्न वृत्तवृत्तिव्यतिरिक्तसाधनः ॥ २२ ॥
निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धनसम्भृतेन च ।
तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणमुमुचदूर्ध्वगम् ॥ २३ ॥

---

19. Quae olim pilae lusu defatigabatur, anachoretarum laborem suscepit: certo corpus illius aurea loto fictum erat, natura tenerum, simulque firmitate praeditum.

20. Pulchre ridens illa gracilis, aestate in quattuor ignium medio sedens, devincens splendorem oculos praestringentem, oculis immotis solem adspiciebat.

21. Illius facies, ita solis radiis adustum, loti pulchritudinem tenebat: solummodo in longis oculorum angulis nigredo sensim sensimque vestigium impressit.

22. Sola aqua, non petenti oblata, radiique lunae, ex ambrosia constantis, illius erat alimentum, cuius subsidia arborum victum haud transgrediebantur.

23. Satis adusta multiplici igne, eo qui in coelo migrat, et eo qui ligno accenditur, aestate finita recenti pluvia irrigata, una cum terra fumum emisit in altum.

स्थिताः क्षणं पक्ष्मसु ताडिताधराः पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः ।
बलीषु तस्याः स्खलिताः प्रपेदिरे चिरेण नाभिं प्रथमोदबिन्दवः ॥ २४ ॥
शिलाशयां तामनिकेतवासिनीं निरन्तरास्वक्षरवातवृष्टिषु ।
व्यलोकयन्निर्घृणमीप्सितैस्ताडितैर्निशातपःसाक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः ॥ २५ ॥
निनाय सात्यन्तहिमोत्किरानिलाः सहस्यरात्रीरुदवासतत्परा ।
परस्पराक्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरो वियुक्ते मिथुने कृपावती ॥ २६ ॥
मुखेन सा पद्मसुगन्धिना निशि प्रवेपमानाधरपत्रशोभिना ।
तुषारवृष्टिक्षतपद्मसम्पदां सरोजसन्धानमिवाकरोदपाम् ॥ २७ ॥
स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः ।
तदप्यपाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः ॥ २८ ॥

---

24. Primae aquae guttae, momentum in ciliis commorantes, labrum ferientes, lapsu in altum pectus comminutae, tum in ventris rugis huc et illuc fluentes, denique in umbilico confluebant.

25. Illam in rupe dormientem, non in aedibus habitantem, inter assiduos tempestuosos imbres, noctes, tanquam gravium castigationum testes, intuebantur adspectibus fulmineis.

26. *Paushae* mensis noctes, quibus venti multam nivem spargebant, in aquosa habitatione commorans duxit, misericordia affecta erga *Chakravákorum* par, quod coram illa separatum flebili voce sibi invicem acclamabat.

27. Ore suo, noctu loti instar fragrante, tremulisque labiis quasi foliis splendente, lotum quasi deposuit in aquis, in quibus lotorum incrementum frigida pluvia perditum erat.

28. Arborum foliis sponte deciduis vivere, summum est castigationum fastigium; illa vero hoc etiam repudiavit; quare antiquitatis gnari illam dulce loquentem Aparnam etiam appellant.

मृणालिकापिलवनैवमादिभिर्व्रतैः स्वमङ्गं क्षपयत्यकृर्निशम् ।
तपः शरीरैः कठिनैरुपार्जितं तपस्विनां दूरमधश्चकार सा ॥ २९ ॥
अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाक् ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा ।
विवेश कश्चिज्जटिलस्तपोवनं शरीरबद्धः प्रथमाश्रमो यथा ॥ ३० ॥
तमातिथेयी बहुमानपूर्वया सपर्यया प्रत्युदियाय पार्वती ।
भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः ॥ ३१ ॥
विधिप्रयुक्तां प्रतिगृह्य सत्क्रियां परिश्रमं नाम विनीय च क्षणम् ।
उमां स पश्यन्नृजुनैव चक्षुषा प्रचक्रमे वक्तुमनुद्धतक्रमः ॥ ३२ ॥
अयि क्रियार्थं सुलभं समित्कुशं जलान्ययि स्नानविधिक्षमाणि ते ।
अयि स्वशक्त्या तपसे प्रवर्तसे शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् ॥ ३३ ॥

---

29. Corpus suum, loti fibrarum instar molle, his similibusque votis interdiu noctuque vexans, anachoretarum castigationes, firmis corporibus peractas, *longe* superavit.

30. Deinde pellem et baculum gestans, diserto sermone praeditus, divino quasi splendore fulgens, in poenitentium silvam ingressus est vir capillis religatis, ac si primus *Brâhmanorum* ordo corpus induisset.

31. Cui PÁRVATIS hospitalis reverentissima veneratione obviam ivit: ii etiam, quorum animus in aequitate fixus est, homines eximio corpore praeditos maxima tractant observantia.

32. Accipiens honorem rite oblatum, atque illius defessionem in momentum abducens quasi, UMAM adspiciens rigido oculo, loqui coepit ille, qui haud reliquit ordinem:

33. „Num ad caerimonias tuas facile obtinere potes ligna et *Kusam*? „num aquam ad ablutiones aptam? num propria potentia peragis casti„gationes? corpus enim primum est virtutis subsidium.

अयि त्वदावर्जितवारिसम्भृतं प्रवालमासाननुबन्धि वीरुधाम् ।
चिरोज्झितालक्तकपाटलेन ते तुलां यदारोहति दत्तवाससा ॥ ३४ ॥
अयि प्रसन्नं हरिणीषु ते मनः करस्थदर्भप्रणयापहारिषु ।
य उत्पलाक्षि प्रचलैर्विलोचनैस्त्वदिङ्गितादृश्यमिव प्रयुञ्जते ॥ ३५ ॥
यदुच्यते पार्वति पापवृत्तये न रूपमित्यव्यभिचारि तद्वचः ।
तया हि ते शीलमुदारदर्शने तपस्विनामप्युपदेशतां गतम् ॥ ३६ ॥
विकीर्णसप्तर्षिवलिप्रवाहिभिस्तथा न गाङ्गैः सलिलैर्दिवश्च्युतैः ।
यथा त्वदीयेश्वरितैरनाविलैर्महीधरः पावित एष सान्वयः ॥ ३७ ॥
अनेन धर्मः सविशेषमद्य मे त्रिवर्गसारः प्रतिभाति भामिनि ।
त्वया मनोनिर्विषयार्थकामया यदेक एव प्रतिगृह्य सेव्यते ॥ ३८ ॥

---

34. „Num incrementum capit harum plantarum repentium surculus, „aqua a te infusa procreatus? qui ascendit ad similitudinem labii tui, „quod, quanquam diu pigmento destitutum, fuscum retinet colorem.

35. „Num animus tuus propitius est hinnuleis, eum amore *Kusam* e „manu tua prehendentibus? qui, o loto similibus oculis praedita! mobili- „bus adspectibus exhibent quasi oculorum tuorum similitudinem.

36. „Quod dicitur, PÁRVATIS! formam non inducere ad improbam „vitam, hoc verbum haud falsum est: ita enim tui mores, eximiis oculis „praedita! poenitentibus etiam exemplum facti sunt.

37. „Non aeque *Gangae* undis e coelo delapsis, dispersos septem „*Rishium* flores devehentibus, ac intemeratis tuis actionibus purificatus est „hic mons cum posteris suis.

38. „Idcirco, o splendida! virtus, quae optima est in triplici classe, „hodie eximie mihi affulget, quod a te, cui commodum et voluptas ne „in mentem quidem veniunt, accepta colitur.

प्रयुक्तसत्कारविशेषनात्मना न मां परं सम्प्रतिपत्तुमर्हसि ।
यतः सतां सङ्गतमात्र सङ्गतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते ॥ ३९ ॥
अतो ऽत्र किञ्चिद्वदतीं बटुत्वतां द्विजातिभावादुपपन्नचापलाम् ।
अयं जनः प्रष्टुमनास्तपोधने न चेद्रहस्यं प्रतिवक्तुमर्हसि ॥ ४० ॥
कुले प्रसूतिः प्रथमस्य वेधसस्त्रिलोकसौन्दर्यमिवोद्धृतं वपुः ।
अमृग्यमैश्वर्यसुखं नवं वयस्तपःफलं स्वात्किमतः परं तव ॥ ४१ ॥
भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतियत्तिरीदृशी ।
विचारमार्गप्रहितेव चेतसा न दृश्यते तत्र कृशोदरि त्वयि ॥ ४२ ॥
अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिर्विमानना सुभ्रु कुतः पितुर्गृहे ।
पराभिमर्शो न तवास्ति कः करं प्रसारयेत्पन्नगरत्नसूचये ॥ ४३ ॥

---

39. „Me, quem eximio honore excepisti, ne peregrinum habere ve-„lis, quoniam, o inclinato corpore praedita! bonorum amicitia post se-„ptem passus contrahi dicitur a sapientibus.

40. „Quare ego, qui tanquam *Brâhmanus* mobilitate praeditus sum, „te multum perpessam hic aliquid interrogare cupio, o castigationibus „dives? Nisi secretum est, respondere velis.

41. „Origo in primi creatoris stirpe, forma quasi tergemini mundi „pulchritudo orta, haud desiderata imperii voluptas, recens inventus: quid-„nam aliud quam haec omnia tibi castigationum praemium esse potest?

42. „Mulieribus scilicet sapientibus talis conatus esse solet propter „rem aliquam ingratam et duram, atque hanc apud te, o gracilis! non „conspicit mens mea, in investigationis viam missa.

43. „Haec tua forma dolore confici non meretur, unde tibi, pulchris „superciliis praedita! neglectio oriretur in patris domicilio? neque tibi „oppressio est ab hostibus; quis enim protenderet manum ad gemmam „in serpentis capite rapiendam?

किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम् ।
वद प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यद्यरुणाय कल्पते ॥४४॥
दिवं यदि प्रार्थयसे वृथा श्रमः पितुः प्रदेशास्तव देवभूमयः ।
अथोपयन्तारमलं समाधिना न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् ॥४५॥
निवेदितं निःश्वसितेन सोष्मणा मनस्तु ते संशयमेव गाहते ।
न दृश्यते प्रार्थयितव्य एव ते भविष्यति प्रार्थितदुर्लभः कथम् ॥४६॥
अहो स्थिरः को ऽपि तवेप्सितो युवा चिराय कर्णोत्पलशून्यतां गते ।
उपेक्षते यः श्लथलम्बिनोऽलकाः कपोलदेशे कलमाग्रपिङ्गलाः ॥४७॥
मुनिव्रतैस्त्वामतिमात्रकर्शितां दिवाकराप्तुष्टविभूषणास्पदाम् ।
शशाङ्कलेखामिव पश्यतो दिवा सचेतसः कस्य मनो न दूयते ॥४८॥

---

44. ,,Cur tu depositis ornamentis iuvenis induisti corticem, qui se-
,,nectutem ornare solet? dic, num nox, quae crepusculo luna et stellis
,,splendet, ARUNAE congrua sit?

45. ,,Coelum si desideras, frustra laboras; patris tui regiones sunt
,,deorum sedes: sive maritum? desiste a meditatione; gemma non quae-
,,rit, sed quaeritur.

46. ,,Nunciatur hoc mihi fervidis tuis suspiriis; at mens mea in du-
,,bium immergitur: nemo conspicitur, qui tibi desiderandus sit; quomodo
,,desideratus aegre foret impetrandus?

47. ,,Eheu durus aliquis tibi optatus est iuvenis, qui despicit capil-
,,lorum tuorum plexus, orizae cuspidum instar flavos, soluteque depen-
,,dentes in genas, diu loti inauri destitutas.

48. ,,Anachoretarum votis valde extenuatam, cuius ornamentorum loci
,,sole adusti sunt, veluti lunae lineam interdiu te videntis cuius sensu
,,praediti cor non affligitur?

अवैमि सौभाग्यमदेन वञ्चितं तव प्रियं यन्न बहु मन्यते भवान् ।
करोति लक्ष्यं चिरमस्य चक्षुषो न वक्त्रमात्मीयमरालपक्ष्मणः ॥४९॥
कियच्चिरं शून्यसे गौरि विग्रहे ममापि पूर्वाश्रमसञ्चितं तपः ।
तदर्धभागेन लभस्व काङ्क्षितं वरं तमिच्छामि च साधु वेदितुम् ॥५०॥
इति प्रविश्यागिरिणा दिवन्मना मनोगतं सा न शशाक शंसितुम् ।
अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीं विवर्तितानङ्गनिभेन चक्षुषा निदिक्षत ॥५१॥
सखी तदीया तनुवाच वर्णिनं निबोध साधो तव चेत्कुतूहलम् ।
यदर्थमम्भोजनिवेशवारणं कृतं तपःसाधनमेतया वपुः ॥५२॥
इयं महेन्द्रप्रभृतीनधिष्ठितचतुर्दिगीशानवमत्य मानिनी ।
अनुपक्रम्यं मदनस्य निष्फलत्विनाकपाणिं पतिमाप्तुमिच्छति ॥५३॥

---

49. „Assequor amatum tuum pulchritudinis superbia deceptum esse, „quoniam iam diu vultum suum scopum non facit huius oculi, blande „tuentis, curvatis supercilliis praeditii.

50. „Quamdiu, Gaurii, te vexas? ego etiam in primo ordine castigationes in me cumulavi: eas tu dimidia parte accipe, egoque gratiam, „quam petis, bene cognoscere cupio."

51. Ita compellata a *Brâhmano* aggresso, cogitationes suas enarrare haud potuit; statim vero amicam prope commorantem adspexit, convertens oculos pigmento privatos.

52. Illius amica *Brâhmanum* illum allocuta est: „Accipe, bone, si „tibi desiderium est, cur ab hac corpus ipsius castigationum subsidium „factum est, velut e loto fingunt umbellam.

53. „Haec superba, contemnens magnum Indram et reliquos quattuor „plagarum dominos, eximia fortuna praeditos, maritum adipisci cupit „deum *Pináka* arcu armatum, qui post Káman necem pulchritudine allici „nequit.

असक्तहुंकारनिवर्तितः पुरा पुरारिनप्राप्तमुखः शिलीमुखः ।
इमां हृदि व्यायतपातमक्षणोद्विशीर्णमूर्तेरपि पुष्पधन्वनः ॥ ५४ ॥
तदा प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका ।
न क्वातु बाला लभते स्म निर्वृतिं तुषारसंघातशिलातलेष्वपि ॥ ५५ ॥
उपात्तवर्णैः चरितैः पिनाकिनः सवाष्पकण्ठस्खलितैः पदैरियम् ।
अनेकशः किन्नरराजकन्यका वनान्तसंगीतसखीररोदयत् ॥ ५६ ॥
त्रिभागशेषासु निशासु च क्षणं निमील्य नेत्रे सहसा व्यबुध्यत ।
क्व नीलकण्ठ व्रजसीत्यलक्ष्यवागसत्यकण्ठार्पितबाहुबन्धना ॥ ५७ ॥
यदा बुधैः सर्वगतस्त्वमुच्यसे न वेत्सि भावस्थमिमं कथं जनम् ।
इति स्वहस्तोल्लिखितश्च मुग्धया रुरुस्युपालभ्यत चन्द्रशेखरः ॥ ५८ ॥

---

54. „KÁMAE floribus armati, quanquam corpus eius contritum erat, „sagitta, olim intolerando irae sono reiecta, SIVAM non attingens, e lon- „ginquo advolans hanc percussit in corde.

55. „Ex eo inde tempore puella, amore accensa, cincinnis unguento „in fronte inquinatis, in patris aedibus nunquam gaudio fruebatur, ne in „montis quidem campis, glacie obductis.

56. „Quando SIVAE facta carminibus celebrabantur, illa vocibus in „gutture singultante haerescentibus saepe *Kinnararum* regis puellas, sil- „vestris cantus socias, plorare fecit.

57. „Noctibus, quarum tertia pars supererat, paullisper oculos clau- „dens, subito expergefacta, voce cui scopus non erat, exclamans: „„quo „„vadis, caeruleo collo praedite?"" brachiis amplexa est collum inane.

58. „„Quoniam a sapientibus omnipraesens vocaris, cur nescis me „„ita affectam esse?"" ita amens illa clam vituperavit deum luna cri- „statum, quem ipsa sua manu pinxerat.

यदा च तस्याधिगमे जगत्यतिरपश्यदन्यं न विधिं विचिन्वती ।
तदा सहास्माभिरनुज्ञया गुरोरियं प्रपन्ना तपसे तपोवनम् ॥ ५९ ॥
द्रुमेषु साध्या कृतजन्मसु स्वयं फलं तपःसाक्षिषु बन्धुषष्वपि ।
न च प्ररोहाभिमुखो ऽपि दृश्यते मनोरथो ऽस्याः शशिमौलिसंश्रयः ॥ ६० ॥
न वेद्मि सा प्रार्थितदुर्लभः कदा सखीभिरस्रोत्तरमीक्षितामिमाम् ।
तपःकृशामभ्युपपत्स्यते सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम् ॥ ६१ ॥
अगूढसद्भावमितीङ्गितज्ञया निवेदितो नैष्ठिकसुन्दरस्तया ।
अथोदमेवं परिहास इत्युमामपृच्छदव्यञ्जितकौतुकः स्मितैः ॥ ६२ ॥
अथाग्रहस्तेन सुकुलीकृतांगुलौ सनर्पयन्ती स्फटिकाक्षमालिकाम् ।
कयाचिदद्रेस्तनया मितान्तरं चिरव्यवस्थापितवागभाषत ॥ ६३ ॥

---

59. „Cumque re perpensa nullum aliud videret mundorum dominum „obtinendi subsidium, tum, patre apnuente, nobiscum hanc poenitentium „silvam ingressa est, ut castigationes subiret.

60. „In hisce arboribus, ab ipsa nostra amica cultis, castigationum „testibus, fructus ortus est, non vero illius desiderium, in deum luna „cristatum directum, fruticans conspicitur.

61. „Nescio quando ille, desideratus et aegre obtinendus, huic ami„cae, ab amicis cum lacrimis adspectae, castigationibus attenuatae, pro„pitius fiet, veluti INDRAS sulco ariditate afflicto."

62. Devotus ille pulcher, ita certior factus ab illa, cordis gnara, quae animum benevolum haud dissimulavit, gaudii signa non manifestans GAURIM interrogavit: „hocne ita est, an iocus?"

63. Tum rosarium crystallinum prehendens prima manu, digitis clausis, montis filia mensis verbis, post longum tempus vocem componens, locuta est:

यथा श्रुतं वेदविदां वर त्वया जनो ऽयमुच्चैःपदलङ्घनोत्सुकः ।
तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते ॥ ६४ ॥
अथाह वर्णी विदितो महेश्वरस्तदर्थिनी त्वं पुनरेवं वर्तसे ।
अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य तं तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे ॥ ६५ ॥
अवस्तुनिर्बन्धपरे कथं नु ते करो ऽयमानुक्तविवाहकौतुकः ।
करेण शम्भोर्वलयीकृतारिणा सहिष्यते तत्प्रथमावलम्बनम् ॥ ६६ ॥
त्वमेव तावत्परिचिन्तय स्वयं कदाचिदेते यदि योगमर्हतः ।
वधूदुकूलं कलहंसलक्षणं गजाजिनं शोणितबिन्दुवर्षि च ॥ ६७ ॥
चतुष्कपुष्यप्रकरावकीर्णयोः परो ऽपि को नाम तवानुमंस्यते ।
अलक्तकाङ्कानि पदानि पादयोर्विकीर्णकेशासु परेतभूमिषु ॥ ६८ ॥

---

64. „Sicut audisti, *Vedae* gnarorum decus! equidem altum locum „ascendere cupio. Hae sane castigationes illius assequendi sunt subsidium; „res, quam desideria attingere nequeant, non existit."

66. Tum *Brâhmanus*: „Cognitus mihi," inquit, „est Sivas, quem „tu iterum assequi cupis; illum malis concitandis delectari reputans, tibi „assentiri nequeo.

66. „Tu quae rem inanem concupiscis, quomodo haec tua manus, „funiculo nuptiali cincta, sustinebit primam comprehensionem Sivae ma„nus, serpentibus tanquam armilla cinctae?

67. „Tu interim ipsa reputa, num hae duae dignae sint, quae con„iunctionem ineant: novae nuptae vestis serica, *Kâlahansis* picta, ele„phantique pellis, sanguinis guttis stillans.

68. „Quisnam, etiamsi inimicus sit, comprobabit pedum tuorum, flo„rum cumulis in diaeta stratis imponi solitorum, vestigia, laccae colore „notata, in coemeteriis, crinibus dispersis tectis?

अयुक्तरूपं किमतः परं भवेत्तिनेत्रवक्त्रःसुलभं तवापि यत् ।
स्तनद्वये ऽस्मिन्हरिचन्दनास्पदे पदं चिताभस्मरजः करिष्यति ॥ ६९ ॥
इयं च ते ऽन्या पुरतो विडम्बना यदूढया वारणराजकार्यया ।
विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया महाजनः स्मेरमुखो भविष्यति ॥ ७० ॥
द्वयं गतं सम्प्रति शोचनीयतां समागमप्रार्थनया पिनाकिनः ।
कला च सा कान्तिमती कलावतस्त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी ॥ ७१ ॥
वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु ।
वरेषु यद्बालमृगाक्षि मृग्यते तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने ॥ ७२ ॥
निवर्तयात्मादसदीप्सितान्मनः क्व तादृधस्त्वं क्व च पुण्यलक्षणा ।
अपेक्ष्यते साधुजनेन वेदिकी श्मशानशूलस्य न यूपसत्क्रिया ॥ ७३ ॥

---

69. „Quid turpius est quam hoc, quod pulvis rogorum cineris, SIVAE „pectori acceptus, in hoc tuo etiam pectore, ligno *Santali* uncto, vesti- „gium faciat?

70. „Atque haec tibi alia palam erit derisio, quod homines, quando „viderint te nuptam, quae ab elephantorum rege gestanda es, crasso bovi „insidentem, ridente vultu adstabunt.

71. „Duae res nunc sunt dolendae, quia tu cum SIVA coniungi cupis: „pulchra illa lunae linea, atque tu, quae hominum oculis quasi lunae „splendor es.

72. „Corpus cum imparibus oculis, origo ignobilis, divitiae nuditate „indicatae; quae, o himnulei oculis praedita, in maritis quaeri solent, „eorumne unum etiam in Trioculo invenitur?

73. „Averte animum a perverso hoc desiderio; ubi est vir eiusmodi? et „ubi tu, puris signis notata? A bono homine desideratur pali sacrificialis „inauguratio, *Vedis* congrua, neque vero inauguratio pali in coemeterio."

इति द्विजातेः प्रतिकूलवादिनि प्रवेपनाधरलक्ष्यकोपया ।
विकुञ्चितभ्रूलतमाहितं तया विलोचनं तिर्यगुपान्तलोहितं ॥७४॥
उवाच चैनं परुषार्थतो हरं न वेत्सि नूनं, यत एवमात्थ माम् ।
अलोकसामान्यमचिन्त्यहेतुकं द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महात्मनाम् ॥७५॥
विपत्प्रतीकारपरेण मङ्गलं निषेव्यते भूतिसमुत्सुकेन वा ।
जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः ॥७६॥
अकिञ्चनः सन्प्रभवः स सम्पदां त्रिलोकनाथः पितृसद्मगोचरः ।
स भीमरूपः शिव इत्युदीर्यते न सन्ति यायार्थविदः पिनाकिनः ॥७७॥
विभूषणोद्भासि पिनद्धभोगि वा गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा ।
कपालि वा स्यादथ चेन्दुशेखरं न विश्वमूर्तेरवधार्यते वपुः ॥७८॥

---

74. Cum ita contraria loqueretur *Brâhmanus*, illa, cuius ira e trementibus labiis percipienda erat, supercilliis contractis, oculos, quorum anguli rubore tincti erant, oblique vertit.

76. Illumque allocuta est: „Tu haud recte nosti Sivam, quod ita mihi „loqueris: homines stulti odio habent magnanimorum facta, incompara„bilia in mundo, et quorum caussas cogitando assequi nequeunt.

76. „Benignitas exercetur ab eo, qui infortunium avertere cupit, sive „ab eo, qui imperium affectat: quid ei, qui mundi refugium est et desi„derio vacuus, cum his, quae spe contaminant animi actiones.

77. „Quanquam ipse nihil habet, divitiarum est origo; tergemini mundi „dominus, etsi in coemeteriis commorans; horribili forma praeditus, Sivas „appellatur; non existunt, qui illius, *Pinâka* praediti, cognoscant naturam.

78. „Illius omniformis corpus utrum ornamentis splendeat, sitne ser„pentibus circumligatum, elephantide pelle cinctum, an serico indutum, „craniumne gerat, an lunam in vertice, hoc non discernitur.

तदङ्गसंस्पर्शनवाप्य कल्पते ध्रुवं चिताभस्मरजो विशुद्धये ।
तथा हि नृत्याभिनयक्रियाच्युतं विलिप्यते मौलिभिरम्बरौकसाम् ॥७९॥
असम्पदस्तस्य वृषेण गच्छतः प्रभिन्नदिग्वारणवाहनो वृषा ।
करोति पादावुपगम्य मौलिना विनिद्रमन्दारसरूक्षणांगुली ॥८०॥
विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम् ।
यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति ॥८१॥
अलं विवादेन मया श्रुतं तव त्वादृशस्तावदशेषमस्तु सः ।
समाञ्जसं भावि करोतु मे मनः स्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते ॥८२॥
निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः ।
न केवलं यो महतोऽपभाषते शृणोति तस्मादपि यः स पापभाक् ॥८३॥

---

79. „Cineris e rogis pulvis, illius corporis contactum adeptus, pro„fecto puritatem assequitur: nam postquam chorearum actionibus decussus „est, coelicolarum capillis inungitur.

80. „INDRAS, stillante plagae elephanto vectus adveniens, illius, divi„tiis destituti, bove vecti, pedum digitos vertice suo apertorum *Mandárae* „florum pulvere rubefacit.

81. „Dum tu, perverso animo praeditus, vitium proferre cupiebas, „unum quidem de SIVA vere dixisti: quem BRAHMANES etiam creatorem „dicunt, quomodo illius origo manifesta esse potest?

82. „Iam satis est rixae! Sicut a te auditum est, talis interim omnino „ille esto! Cor meum, solo amore plenum, in illo haeret; qui suo studio „impulsus agit, haud respicit vituperationem.

83. „Abigatur, amica, iste puer, qui tremulis labiis respondere cupit. „Non solum qui magnum hominem vituperat, sed etiam qui talia auscul„tat, scelus committit.

इतो गमिष्याम्यथ वेति वादिनी यथौ लतावल्कलमात्मनस्तनौ ।
स्वरूपमास्थाय च तां कृतस्मितः सगौरलक्ष्मीं वृषराजकेतनः ॥ ८४ ॥
तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिः
निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्वहन्ती ।
मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धुः
शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ ॥ ८५ ॥
अद्यप्रभृत्यवनताङ्गि तवास्मि दासः
क्रीतस्तपोभिरिति वादिनि चन्द्रमौलौ ।
अङ्गेन सा नियमजं क्लममुत्ससर्ज
क्षीणः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते ॥ ८६ ॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ गौरीतपःफलोदयो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

---

84. „Aut ego abeam!" Ita locuta puella sese commovit, mammis dirumpens vestem corticeam. Deus vero, boum regem vexillo gestans, suam speciem induens, ridens eam arripuit.

85. Quem cum adspiceret tremebunda, corpore sudante, pedem ad deponendum sublatum sursum tenens, fluminis instar quod monte in cursu suo interposito turbatur, montium regis filia neque abiit, nec restitit.

86. „Ab hoc die, curvato corpore praedita, ego tuus servus factus „sum castigationibus tuis!" Cum ita loqueretur luna cristatus, illa statim abiecit languorem, coercitione ortum: nam labor mercedis consecutione rursus tribuit integritatem.

अथ विश्वात्मने गौरी सन्दिदेश मिथः सखीम् ।
दाता मे भूभृतां नाथः प्रमाणीक्रियतामिति ॥ १ ॥
तया व्याकृतसन्देशा सा बभौ निभृता प्रिये ।
चूतयष्टिरिवाभ्यासे मधौ परभृतोन्मुखी ॥ २ ॥
स तथेति प्रतिज्ञाय विसृज्य कवनप्युमाम् ।
ऋषीन् ज्योतिर्मयान्सप्त ससार स्मरशासनः ॥ ३ ॥
ते प्रभामण्डलैर्व्योम द्योतयन्तस्तपोधनाः ।
सारुन्धतीकाः सपदि प्रादुरासन्पुरः प्रभोः ॥ ४ ॥

CAPUT VI.

UMA IN MATRIMONIUM DATA.

1. Tum Gaurıs clam amicam misit ad deum, universum complectentem: „Qui me nuptum dare potest, montium dominus arbiter fiat!" ita ei nuntians.

2. Ipsa cum per hanc amato haec nuntiaret, modesta apparuit, veluti *Chútae* surculus, qui ver propinquum per cuculum alloquitur.

3. Ille cum assensus esset, aegreque Umam dimisisset, septem sapientes e lumine fictos recordatus est Kámar dominus.

4. Illi castigationibus divites, splendoris copia illustrantes aethera, una cum Arundhati statim comparuerunt coram domino;

आप्लुतास्तीरमन्दारकुसुमोत्किरवीचिषु ।
व्योमगङ्गाप्रवाहेषु दिङ्नागदशनस्पृषु ॥ ५ ॥
मुक्तायज्ञोपवीतानि बिभ्रतो हेमवल्कलाः ।
रत्नाक्षसूत्राः प्रव्रज्यां कल्पवृक्षा इवाश्रिताः ॥ ६ ॥
अधःप्रस्थापितान्येन सनाविर्भूतकेतुना ।
सकृत्प्रश्मिना साक्षात्प्रणामनुदीक्षिताः ॥ ७ ॥
आसन्नव्याकुलतया सार्धमुकृतया भुवा ।
नक्तावरार्द्धदंष्ट्रायां विश्रान्ताः प्रलयापदि ॥ ८ ॥
सर्गशेषप्रणयनादिधर्योनिरनन्तरम् ।
पुरातनाः पुराविद्भिर्धातारः इति कीर्तिताः ॥ ९ ॥
प्राक्तनानां विशुद्धानां परिपाकमुपेयुषाम् ।
तपसामुपभुञ्जानाः फलान्यपि तपस्विनः ॥ १० ॥

---

5. Abluti Gangae coelestis fluminibus, *Mandáraram* in ripa florum acervis undantibus, plagarumque elephantorum succo fragrantibus.

6. Sacros funiculos e margaritis factos gestantes, aureis corticum vestibus induti, gemmeis rosariis instructi, arboribus coelestibus similes, qui peregrinationem iniissent.

7. Sol mille radiis splendens, equos deorsum flectens, vexillumque demittens, venerabundus versus illos suspexit.

8. Ingentis diluvii tempore requiescunt illi in magni apri dente, una cum terra sublata, quae brachiis eam amplectitur.

9. Quia statim post Brahmanem reliquam creationem peragunt, ab antiquitatis gnaris celebrantur antiquorum creatorum nomine.

10. Quanquam fructibus fruantur castigationum suarum anteriorum, putarum, quae ad maturitatem pervenerunt, tamen in castigationibus persistunt.

तेषां मध्यगता साध्वी पत्युः पादार्पितेक्षणा ।
साक्षादिव तपःसिद्धिर्दधासि वलकल्धती ॥ ११ ॥
तामगौरवभेदेन मुनीनामपश्यदीश्वरः ।
स्त्री पुमानित्यनास्थेषा वृत्तं हि महितं सताम् ॥ १२ ॥
तद्दर्शनादभूच्छम्भोर्भूयान्दारार्थमादरः ।
क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्यन्योः मूलसाधनम् ॥ १३ ॥
धर्मेणापि पतिं शर्वं कारिते पार्वती प्रति ।
पूर्वापराधभीतस्य कामस्योच्छ्वसितं मनः ॥ १४ ॥
प्रथमे मुनयः सर्वे मानयित्वा जगद्गुरुम् ।
इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः ॥ १५ ॥
यद्वक्त्रं सम्यगाम्नातं यदग्नौ विधिना हुतम् ।
यच्च तप्तं तपस्तस्य विपक्वं फलमद्य नः ॥ १६ ॥

---

11. In eorum medio eximie splendebat ARUNDHATIS casta, oculis in mariti pedes defixis, ac si ipsa castigationum consummatio in conspectum veniret.

12. Hanc et sapientes illos sine ullo venerationis discrimine adspexit SIVAS: utrum sit femina an vir, haec consideratio nihil valet; factum enim magni aestimatur a bonis.

13. Qua conspecta SIVAE desiderium uxorem ducendi augebatur: nam bonarum actionum peragendarum praecipuum subsidium sunt bonae uxores.

14. Cum igitur SIVAS officio etiam commoveretur, ut operam daret circa PÁRVATIM, KÁMAE animus, priore offensione timidus, respiravit.

15. Primi anachoretae omnes, mundi patrem venerati, *Vedarum* gnari, dum cutis eorum prae gaudio horrebat, sic locuti sunt:

16. „Quod verbum divinum studiose legimus, quod rite igni sacrificavimus, „quodque castigationes nobis inflximus, eius hodie fructus nobis maturuit;

यद्ध्यक्षेण जगतां वयमारोपितास्त्वया ।
मनोरथस्याप्यपथं मनोविषयमात्मनः ॥ १७ ॥
यस्य चेतसि वर्तेथाः स तावत्कृतिनां वरः ।
किं पुनर्ब्रह्मयोनेर्यस्तव चेतसि वर्तते ॥ १८ ॥
सत्यमर्काश्च सोमाश्च परमध्यास्महे पदम् ।
अद्य तूच्चैस्तरं ताभ्यां स्मरणानुग्रहात्तव ॥ १९ ॥
त्वत्सम्भावितमात्मानं बहु मन्यामहे वयम् ।
प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेष्वुत्तमादरः ॥ २० ॥
या नः प्रीतिर्विभूयात्त्वदनुध्यानसम्भवा ।
सा किमाविद्यते तुभ्यमन्तरात्मासि देहिनाम् ॥ २१ ॥
साक्षादृष्टोऽसि न पुनर्विद्मस्त्वां वयमञ्जसा ।
प्रसीद कथयात्मानं न धियां पथि वर्तसि ॥ २२ ॥

---

17. „Quia per te, mundorum dominum, elati sumus in animi tui re-
„gionem, ne desiderio quidem incundam.

18. „Iam is, in cuius cogitatione tu commoraris, proborum decus est:
„quanto magis is, qui in tua, BRAHMANIS auctoris, cogitatione commoratur.

19. „Habitamus quidem in loco, sole et luna altiore; hodie vero
„magis etiam supra illos duos elati sumus, tuo recordationis favore.

20. „Nosmet ipsos, a te honoratos, magni habemus; plerumque enim
„veneratio, quam viri eximii demonstrant propriis virtutibus, fiduciam facit.

21. „Gaudium, quod nobis tua nostrum recordatione ortum est, cur
„tibi nuntiatur? tu es intimus animantium animus.

22. „Ante oculos conspectus es, non vero cognovimus te secundum
„veritatem: fave, nuntia te ipsum; non in mentis via versaris.

किं येन सृजसि व्यक्तमुत येन बिभर्षि तत् ।
अथ यस्तस्य संहर्ता भागः कतम एष ते ॥ २३ ॥
अथ वा सुमहत्येषा प्रार्थना देव तिष्ठतु ।
चिन्तितोपस्थितांस्तावच्छाधि नः करवाम किम् ॥ २४ ॥
अथ मौलिगतस्येन्दोर्विशदैर्दशनांशुभिः ।
उपचिन्वन्प्रभां तन्वीं प्रत्याह परमेश्वरः ॥ २५ ॥
विदितं वो यथा स्वार्था न मे काश्चित्प्रवृत्तयः ।
ननु मूर्तिभिरष्टाभिरित्थं भूतो ऽस्मि सूचितः ॥ २६ ॥
सो ऽहं तृषार्तैरिर्वृष्टिं विद्युत्वानिव चातकैः ।
अरिविप्रकृतैर्देवैः प्रसूतिं प्रति याचितः ॥ २७ ॥
अत आहर्तुमिच्छामि पार्वतीमात्मजन्मने ।
उत्पत्तये हविर्भोक्तुर्यज्ञमान इवारणिम् ॥ २८ ॥

---

23. „Quaenam haec tua pars est? qua mundum visibilem creas? an „qua illum conservas, an quae illius deletrix est?

24. „At vero, o Deus, relinquatur permagna haec quaestio: iube nos, „qui cogitatione tua aggressi sumus, quid faciamus?"

25. Tum candidis dentium radiis augens lunae in vertice splendorem tenuem, respondit summus dominus:

26. „Cognitum vobis est, non mea caussa ullas mihi esse actiones: „nonne octo meis formis tanquam talis indicatus sum?

27. „Equidem, sicut nubes a *Chátakis* siti afflictis rogatur pluviam, „ita a Diis, qui ab hostibus premuntur, progeniem sum rogatus.

28. „Quare uxorem ducere cupio PÁRVATIM, ad filium procreandum, „sicut sacrificus ad ignem eliciendum sumit lignum.

तामस्मदर्थे युष्माभिर्याचितव्यो हिमालयः ।
विक्रियायै न कल्पन्ते सम्बन्धाः सदनुष्ठिताः ॥ २९ ॥
उन्नतेन स्थितिमता धुरमुद्वहता भुवः ।
तेन योऽस्मि सम्बन्धं वित्त मामप्यवस्थितम् ॥ ३० ॥
एवं वाच्यः स कन्यार्थमिति वो नोपदिश्यते ।
भवत्प्रणीतमाचारमामनन्ति हि साधवः ॥ ३१ ॥
आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति ।
प्रायेणैवंविधे कार्ये पुरन्ध्रीणां प्रगल्भता ॥ ३२ ॥
तत्प्रयातौषधिप्रस्थं सिद्धये हिमवत्पुरम् ।
महाकोशीप्रपाते ऽस्मिन्सङ्गमः पुनरेव नः ॥ ३३ ॥
तस्मिन्संयमिनामग्ये ज्ञाते परिणयोन्मुखे ।
जङ्गुः परिग्रहक्रीडां प्राजापत्यास्तपोधनाः ॥ ३४ ॥

---

29. „Hanc mea caussa a vobis rogandus est HIMÁLAYAS: coniunctiones „per bonos viros effectae malum non habent exitum.

30. „Cum illo excelso, constante, terrae onus sustentante quando con- „iunctus fuero, scitote me etiam non fore deceptum.

31. „„Sic filiae caussa compellandus est," hoc non vobis praeseri- „bitur; boni enim celebrant praecepta, a vobis tradita.

32. „Veneranda etiam ARUNDHATIS ibi auxilium praestare velit; ple- „rumque in tali negotio matres familias possident dexteritatem.

33. „Quare ad rem perficiendam procedite *Oshadhiprastham*, HIMAVAN- „TIS urbem: prope hanc *Mahákosis* fluminis cataractam rursus conveniemus."

34. Cum hic continentium primus nuptias appeteret, reliqui etiam PRA- JÁPATIS filii, castigationibus divites, matrimonii verecundiam dimiserunt.

ततः परमित्युक्ता प्रतस्थे मुनिमण्डलम् ।
भगवानपि सम्प्राप्तः प्रथमोद्दिष्टमास्पदम् ॥ ३५ ॥
ते चाकाशमसिश्यामामुत्पत्य परमर्षयः ।
आसेदुरोषधिप्रस्थं मनसा समरंहसः ॥ ३६ ॥
अलकामतिवाह्येव वसतिं वसुसम्पदाम् ।
स्वर्गाभिस्यन्दवमनं कृत्वेव विनिवेशितम् ॥ ३७ ॥
गङ्गास्रोतःपरिक्षिप्तं वप्रान्तर्वलितौषधि ।
वृक्षन्मणिशिलाशालं गुप्तावपि मनोरमम् ॥ ३८ ॥
जितसिंहभया नागा यत्राश्वा विलयोनयः ।
यक्षाः किम्पुरुषाः पौरा योषितो वनदेवताः ॥ ३९ ॥
शिखरासक्तमेघानां व्यज्यन्ते यत्र वेश्मनाम् ।
अनुगर्जितसन्दिग्धाः करेणुरुतस्वनाः ॥ ४० ॥

---

35. Tum ,,ita fiat!" sic locutus sapientum circulus profectus est, summusque dominus abiit ad locum antea designatum.

36. Illi summi *Rishes*, ascendentes in coelum, gladii instar caeruleum, mentis celeritate profecti pervenerunt *Oshadhiprastham:*

37. Quae transposita quasi *Alaka*, divitiarum habitatione, atque coeli abundantia quasi educta, condita erat.

38. Gangae flumine cincta, splendentes herbas in vallo tenens, magnis gemmearum rupium atriis praedita, quanquam munitionibus sepita, tamen pulchra.

39. Ibi erant elephanti, qui leonum timorem devicerant, atque equi e *Vila* oriundi; *Yakshae* et *Kinnarae* erant cives, deae silvestres erant mulieres.

40. Ibi tympanorum soni in aedibus, quarum fastigiis nubes adhaerent, tonitruum fragores habiti, rhythmo fiunt manifesti.

यत्र कल्पद्रुमैरेव विलोलविटपांशुकैः ।
गृह्यन्त्रपताकाश्रीरपैराद्रानिर्मिता ॥ ४१ ॥
यत्र स्फटिकरुन्ध्येषु नक्तमाषान्नभूमिषु ।
ज्योतिषां प्रतिबिम्बानि प्राप्नुवन्त्युपकारताम् ॥ ४२ ॥
यत्रौषधिप्रकाशेन नक्तं दर्शितसत्पथाः ।
अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः ॥ ४३ ॥
यौवनान्तं वयो यस्मिन्नान्तकः कुसुमायुधात् ।
रतिखेदसमुत्पन्ना निद्रा संज्ञाविपर्ययः ॥ ४४ ॥
भ्रूभिदग्भिः सकम्पोष्ठैर्लक्षितांगुलितर्जनैः ।
यत्र कोपैः कृताः स्त्रीणामाप्रसादार्थिनः प्रियाः ॥ ४५ ॥
सन्तानकतरुच्छायासुप्तविद्याधराध्वगम् ।
वाह्यं चोपवनं यस्य गन्धवद्गन्धनाद्वनम् ॥ ४६ ॥

---

41. Arbores coelestes, cum volitantibus vestibus in ramis, ibi pulchrorum vexillorum in aedium machinis partes agunt, quae sine civium labore erecta sunt.

42. Ibi in crystallinis aedibus, noctu in compotationum locis, stellarum lumina repercussa munera quasi fiunt, honoris causa oblata.

43. Ibi puellae, quibus noctu herbarum splendor viam monstrat, dierum nubilorum tenebras haud cognoscunt.

44. Ibi finis vitae est iuventus, non est mortis deus, praeter deum floribus armatum; sopor e voluptatis fatigatione ortus est animi deliquium.

45. Ibi furoribus, qui supercilia contrahunt, labia tremere faciunt, et cum pulchris digitorum minis coniuncti sunt, viri amati coguntur feminas implorare usque ad favorem recuperatum.

46. Nemus voluptarium extra urbem est fragrans *Gandhamádanum*, in quo *Vidyádharae* viatores dormiunt in *Santánakarum* arborum umbra.

अथ ते मुनयो दिव्याः प्रेक्ष्य हैमवतं पुरम् ।
स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे ॥ ४७ ॥
ते सद्मनि गिरेर्वेगादुन्मुखद्वास्थवीक्षिताः ।
अवतेरुर्जटाभारैर्लिखितानलनिश्चलाः ॥ ४८ ॥
गगनाद्वतीर्णा सा यथावृद्धपुरःसरा ।
तोयान्तर्भास्कराल्लीव रेजे मुनिपरम्परा ॥ ४९ ॥
तानर्घ्यानर्घ्यमादाय दूरात्प्रत्युद्ययौ गिरिः ।
नमयन्सारगुरुभिः पादन्यासैर्वसुन्धराम् ॥ ५० ॥
धातुताम्राधरः प्रांशुर्देवदारुवृहद्भुजः ।
प्रकृत्यैव शिलोरस्कः सुव्यक्तो हिमवानिति ॥ ५१ ॥
विधिप्रयुक्तसत्कारैः स्वयं मार्गस्य दर्शकः ।
स तेनाक्रमयामास शुद्धान्तं शुद्धकर्मभिः ॥ ५२ ॥

---

47. Tum divini anachoretae, conspicientes *Himavantis* urbem, pias actiones, quae coelum spectant, fraudes putabant.

48. Illi in Montis palatio celeriter a ianitoribus suspicientibus conspecti, descendebant cum gravibus capillorum plexibus, ignis picti instar immotis.

49. Postquam e coelo descendisset ordo iste anachoretarum, in quo senior quisque praeibat, splendebat veluti solis imago in aqua.

50. Venerandis illis è longinquo obviam ivit Mons, munus hospitale manu tenens, gradibus suis robore gravibus deprimens terram.

51. Labiis praeditus aeris instar fuscis, excelsus, brachiis *Devadáruis* instar longis, natura sua saxeum pectus tenens, facile tanquam HIMAVAN agnosci potuit.

52. Iustis honoribus ipse viam monstrans, ille pure agentes illos intrare fecit in intimum cubiculum.

तत्र वेत्रासनासीनान्कृतासनपरिग्रहः ।
इत्युवाचेश्वरान्वाचं प्राञ्जलिर्भूधरेश्वरः ॥५३॥
अपमेघोदयं वर्षमदृष्टकुसुमं फलम् ।
अतर्कितोपपन्नं वो दर्शनं प्रतिभाति मे ॥५४॥
मूढं बुद्धमिवात्मानं हेमीभूतमिवायसम् ।
भूमिर्दिवमिवारूढं मन्ये भवदनुग्रहात् ॥५५॥
अद्य प्रभृति भूतानामभिगम्यो ऽस्मि शुद्धये ।
यदध्यासितमर्हद्भिस्तद्धि तीर्थं प्रचक्षते ॥५६॥
अवैमि पूतमात्मानं द्वयेनैव द्विजोत्तमाः ।
मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः ॥५७॥
जङ्गमं प्रेष्यभावि वः स्थावरं चरणाङ्कितम् ।
विभक्तानुग्रहं मन्ये द्विरूपमपि मे वपुः ॥५८॥

---

53. Ibi illos dominos, in arundineis sellis sedentes, ipse montium dominus, sede occupata, iunctis manibus sic allocutus est:

54. „Veluti pluvia sine nubibus, seu fructus sine floribus conspectis, „apparet mihi conspectus vester, qui improviso mihi contigit.

55. „Vestro favore videor mihi tanquam stultus sapiens factus, tan„quam ferrum aurum factum, seu tanquam e terra in coelum sublatus.

66. „Inde ex hodierno die ab animantibus purificationis caussa sum fre„quentandus: nam qui locus a dignis occupatus erat, eum sacrum appellant.

57. „Duabus rebus, o bis natorum optimi, me ipsum intelligo purifica„tum: GANGAE in caput meum lapsu, et aqua, qua vos pedes abluistis.

58. „Corpus meum biforme duplicem puto favorem accepit: scilicet „corpus mobile, eo quod vobis servitio est, immobile vero eo quod vestris „pedibus notatum est.

भवत्सम्भावनोत्थाय परितोषाय मूर्द्धनि ।
अपि व्याप्तदिगन्तानि नाङ्गानि प्रभवन्ति मे ॥ ५९ ॥
न केवलं दर्शनसूचितं भास्वतां दर्शनेन वः ।
अन्तर्गतमपास्तं मे रजसो ऽपि परं तमः ॥ ६० ॥
कर्तव्यं वो न पश्यामि स्याद्येत्किं नोपपद्यते ।
मन्ये मत्पावनायैव प्रस्थानं भवतामिह ॥ ६१ ॥
तथापि तावत्कस्मिंश्चिदाज्ञां मे दातुमर्हथ ।
विनियोगप्रसादा हि किङ्कराः प्रभविष्णुषु ॥ ६२ ॥
एते वयमसौ दारा: कन्येयं कुलजीवितम् ।
ब्रूत येनात्र वः कार्यमनास्था वास्यवस्तुषु ॥ ६३ ॥
इत्यूचिवांस्तमेवार्थं गुहामुखविसर्पिणा ।
द्विरिव प्रतिशब्देन व्याजहार हिमालयः ॥ ६४ ॥

---

59. „Membra mea, quamvis coeli plagas explent, penetranti gaudio, „vestro favore orto, non sunt paria.

60. „Vestro lucentium adspectu non solum eae tenebrae, quae in ca- „vernis latent, sed mentis etiam tenebrae, statim post impetuosam animi „qualitatem, repulsae sunt.

61. „Quid vobis efficiendum sit, haud video; si quid est, cur non „vobis contingit? Vestrum iter ad hunc locum solummodo, credo, meae „purificationis caussa susceptum est.

62. „Attamen in aliqua re mandatum mihi dare velitis: servis enim „mandatum favor est in dominis.

63. „Hic ego sum, haec uxor, haec filia, stirpis meae vita: dicite quo- „nam nostrum vobis opus est, nulla spe posita in divitiis externis."

64. Ita locutus, Himálayas eandem rem voce e cavernarum oribus re- sonante bis quasi dixit.

अथाङ्गिरसमग्र्यमुदारकरणावस्तुषु ।
ऋषयश्चोदयामासुः प्रत्युवाच स भूधरम् ॥ ६५ ॥
उपपन्नमिदं सर्वमतः परमपि त्वयि ।
मनसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः ॥ ६६ ॥
स्थानं त्वां स्थावरात्मानं विज्ञमाहुर्मनीषिणः ।
चराचराणां भूतानां कुक्षिराश्रयतां गतः ॥ ६७ ॥
गामधास्यत्कथं नागो मृणालमृदुभिः फणैः ।
आरसातलमूलाद्यमवालम्बिष्यथा न चेत् ॥ ६८ ॥
अच्छिन्नामलसन्तानाः समुद्रोर्मिनिवारिताः ।
पुनन्ति लोकं पुण्यत्वात्कीर्तयः सरितश्च ते ॥ ६९ ॥
यथैव श्लाघते गङ्गा पादेन परमेष्ठिनः ।
प्रभवेन द्वितीयेन तथैवोच्छ्रसता त्वया ॥ ७० ॥

---

65. Tum Angirasem, principem in rebus oratoriis, anachoretae impulerunt: is Monti respondit:

66. ,,Omnia haec in te ita sunt, et plura etiam: animi et cacuminum ,,eadem tibi est excelsitas.

67. ,,Apte sapientes te dicunt Vishnuem, montis corpore indutum: ven-,,ter tuus receptaculum factus est omnium rerum moventium et immotarum.

68. ,,Quomodo serpens ille capitis sui tegumentis, loti fibrarum instar ,,teneris, sustentaret terram, nisi tu usque ad inferorum fundum eandem ,,supportares?

69. ,,Continua immaculata serie, oceani demum fluctibus coerciti, pu-,,ritate sua mundum purificant tuae laudes tuique fluvii.

70. ,,Sicut Ganga beata praedicatur propter summi Dei pedem, ita ea-,,dem propter te, elato capite praeditum, tanquam secundam illius originem.

तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च व्यापकौ महिमा हरेः ।
त्रिविक्रमोद्यतस्यासीत्स तु स्वाभाविकस्तव ॥ ७१ ॥
यज्ञभागभुजां मध्ये पदमन्तस्त्वया ।
ऊर्ध्वैर्हिरण्मयं शृङ्गं सुमेरोर्वितथीकृतम् ॥ ७२ ॥
काठिन्यं स्थावरे काये भवता सर्वमर्पितम् ।
इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः ॥ ७३ ॥
तदागमनकार्यं नः शृणु कार्यं तवैव तत् ।
श्रेयसामुपदेशाच्च वयमत्रांशभागिनः ॥ ७४ ॥
अणिमादिगुणोपेतमस्पृष्टपुरुषान्तरम् ।
शब्दमीश्वर इत्युच्चैः सार्धचन्द्रं बिभर्ति यः ॥ ७५ ॥
कल्पितान्योन्यसामर्थ्यैः पृथिव्यादिभिरात्मभिः ।
येनेदं धियते विश्वं धुर्यैर्यानमिवाधनि ॥ ७६ ॥

---

71. „In planum, sursum et deorsum penetravit Visnuis magnitudo, cum „tribus passibus contentionem fecisset: tibi vero eadem magnitudo est innata.

72. „Per te, qui pedem deposuisti in medio Deorum, sacri partibus „fruentium, altum Sumerus cacumen aureum auctoritate privatum est.

73. „Omnem rigiditatem deposuisti in corpore tuo immobili: istud „vero tuum corpus, reverenter inclinatum, bonos colit.

74. „Quare audi nostri adventus caussam; negotium hoc tibi est: bo„norum institutione nos etiam huius negotii participes sumus.

75. „Qui excelsum Domini nomen, subtilitate et reliquis virtutibus „praeditum, nulli alii conveniens, una cum lunae dimidio gerit;

76. „Per quem formis suis, scilicet terra et reliquis, quae sibi invicem „facultatem praebent, hoc universum sustinetur, veluti currus in itinere „sustinetur a iumentis;

योगिनो यं विचिन्वन्ति क्षेत्राभ्यन्तरवर्तिनम् ।
अनावृत्तिभयं यस्य पद्माङ्कमनीषिणः ॥ ७७ ॥
स ते दुहितरं साक्षात्साक्षी विश्वस्य कर्मणाम् ।
वृणुते वरदः शम्भुरस्मत्संक्रामितैः पदैः ॥ ७८ ॥
तमर्थमिव भारत्या सूतया योक्तुमर्हसि ।
अशोच्या हि पितुः कन्या सद्वर्त्रे प्रतिपादिता ॥ ७९ ॥
यावत्येतानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।
मातरं कल्पयत्वेनामीशो हि जगतः पिता ॥ ८० ॥
प्रणम्य शितिकण्ठाय विबुधास्तदनन्तरम् ।
चरणौ रञ्जयन्त्वस्याश्चूडामणिमरीचिभिः ॥ ८१ ॥
उमा वधूर्भवान्दाता याचितार इमे वयम् ।
वरः शम्भुरलं श्लेष त्वत्कुलोद्भूतये विधिः ॥ ८२ ॥

---

77. „Quem pii quaerunt, intra corpus commorantem; cuius habitatio-„nem reditus timore liberam dicunt sapientes:

78. „Is, universi facinorum testis, Sivas, gratiarum dator, ipse filiam „tuam petit, vocibus nobis commissis.

79. „Quem tu cum filia tua, sicut sensum eum voce, coniungere velis: „haud enim dolenda est patris filia, bono marito tradita.

80. „Quot sunt haec entia, immota vel moventia, hanc matrem acci-„piant: nam Sivas est mundi pater.

81. „Quando corpore inclinato Dei adorant illum, caeruleo collo „praeditum, exinde etiam huius pedes tingant radiis gemmarum, quas in „crista gestant.

82. „Uma est sponsa, tu dator, nos petitores, Sivas sponsus: sufficit „hic ordo ad stirpis tuae celebritatem.

अस्तोतुः स्तूयमानस्य वन्द्यस्यानन्यवन्दिनः ।
सुतासम्बन्धविधिना भव विश्वगुरोर्गुरुः ॥ ८३ ॥
एवं वादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी ।
लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती ॥ ८४ ॥
शैलः सम्पूर्णकामो ऽपि मेनामुखमुदैक्षत ।
प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः ॥ ८५ ॥
मेने मेनापि तत्सद्यः पत्युः कार्यमभीप्सितम् ।
भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः ॥ ८६ ॥
इदमत्रोत्तरं न्याय्यमिति बुद्ध्या विमृश्य सः ।
आददे वचसामन्ते मङ्गलालंकृतां सुताम् ॥ ८७ ॥
एहि विश्वात्मने वत्से भिक्षा त्वं परिकल्पिता ।
अर्थिनो मुनयः प्राप्तं गृहमेधिफलं मया ॥ ८८ ॥

---

83. „Illius neminem laudantis, laudati, celebrandi, neminem celebran-„tis, universi patris pater fias, filiam tuam cum eo coniungens."

84. Ita cum loqueretur divinus sapiens, PÁRVATIS ad patris latus demisso vultu numeravit folia loti lusoriae.

85. Mons, quanquam desiderio plenus, MENAE vultum suspexit: plerumque in filiarum negotiis patres familias uxoribus tanquam oculis utuntur.

86. „MENA etiam mariti optatum statim efficiendum putavit: mulieres fidae haud dissentiunt a maritorum desiderio.

87. „Hoc responsum hic aptum est!" Ita eum mente reputasset, sub finem sermonum prehendit filiam, feliciter ornatam.

88. „Veni, filia! Deo omnes res in se comprehendenti tu tanquam „stips destinata es: anachoretae sunt petitores; adeptus sum patris fami-„lias praemium."

एतावदुक्त्वा तनयामृषीनाह स्मधीः ।
इयं नमति वः सर्वांस्त्रिलोचनवधूरिति ॥ ८९ ॥
ईप्सितार्थक्रियोदारं ते ऽभिनन्द्य गिरिर्वचः ।
आशीर्भिरैधयानासुः पुरःपाकाभिरन्विकाम् ॥ ९० ॥
तां प्रणामादरस्रस्तशाम्भूनैदवतांस्तकान् ।
अङ्कमारोपयामास लज्जमानामरुन्धती ॥ ९१ ॥
तन्मातरं चाश्रुमुखीं दुहितृस्नेहविक्लवाम् ।
वरस्यानन्यपूर्वस्य विशोकामकरोद्गुणैः ॥ ९२ ॥
वैवाहिकीं निधिं पृष्टास्तत्क्षणं रुरवन्धुना ।
ते ऽहोदूर्ध्वमाख्याय चेलुश्चीरपरिग्रहाः ॥ ९३ ॥
ते हिमालयमानम्य पुनः प्राप्य च मूलिनम् ।
सिद्धं तस्मै निवेद्यार्थं तद्विसृष्टाः खमुत्पयुः ॥ ९४ ॥

---

89. Haec cum ad filiam dixisset, ad sapientes locutus est Mons: „Haecce „vos omnes salutat Dei trioculi sponsa!"

90. Illi gaudentes Montis sermone, qui desiderii expletione eximius erat, AMBIKAM cumulabant benedictionibus, quae maturitatem prae se ferebant.

91. ARUNDHATIS in gremium suscepit pudibundam illam, cuius aureae inaures venerabunda inclinatione delapsae erant;

92. Illiusque matrem, lacrimas fundentem, filiae amore agitatam, dolore liberavit virtutibus sponsi, qui non aliam ante habuerat sponsam.

93. Exinde a SIVAE affine de nuptiarum die interrogati, post tres dies illum futurum dixerunt, abieruntque cortice induti.

94. Postquam HIMÁLAYA relicto ad Deum tridentigerum reversi huic rem perfectam nuntiassent, ab illo dimissi ascenderunt in coelum.

पशुपतिरपि तान्यहानि कृच्छ्राद्गमयदद्रिसुतासमागमोत्कः ।
कमपरमवशं न विप्रकुर्युर्विभुमपि तं यदमी स्पृशन्ति भावाः ॥ १५ ॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ उमाप्रदानो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

---

95. Pecorum vero dominus illos dies aegre peregit, congrediendi cum montis filia cupidus. Quem alium impotentem non opprimerent tales affectiones, si hunc etiam dominum tangunt?

अथौषधीनामधिपस्य वृद्धौ तिथौ च ज्ञात्रित्रगुणान्वितायाम् ।
समेतबन्धुर्हिमवान्सुतायाः विवाहदीक्षाविधिमन्वतिष्ठत् ॥ १ ॥
वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैर्मृदौ गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम् ।
आसीत्पुरं खामुनतो ऽनुरागादन्तःपुरं चैकसुतोपनेयम् ॥ २ ॥
सन्तानकाकीर्णमहापथं तच्चीनांशुकैः कल्पितकेतुमालम् ।
भासा ज्वलत्काञ्चनतोरणानां स्थानान्तरस्वर्ग इवाद्यभासि ॥ ३ ॥

CAPUT VII.

UMAE NUPTIAE.

1. Deinde cum herbarum dominus cresceret, die *Jámitrae* virtutibus praedito, Himavan, cum propinquis congressus, filiae nuptiarum celebrandarum ordinem curavit.

2. In unaquaque urbis domo propter montis amorem matres familias occupatae erant sollemnium nuptialium praeparationibus, atque omnia gynaecea uni familiae erant comparanda.

3. Via maxima *Santánakae* floribus conspersa, atque vexillis e *Chinae* panno factis ornata, apparuit urbs illa, aurearum portarum splendore fulgens, veluti coelum in alium locum translatum.

एकैव सत्यामपि पुत्रपंक्तौ चिरेण दृष्टेव मृतोत्थितेव ।
उमोत्पपात्तिप्रथमेति पित्रोरुमा विशेषोच्छ्वसितं बभूव ॥ ४ ॥
अङ्कान्नयावङ्कमुदीरिताशीः सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुंक्त ।
सम्बन्धिभिन्नो ऽपि गिरेः कुलस्य स्नेहस्तदेकायतनं जगाम ॥ ५ ॥
मैत्रे मुहूर्ते शशलाञ्छनेन योगं गतासूत्तरफल्गुनीषु ।
तस्याः शरीरे प्रतिकर्म चक्रुर्वन्धुस्त्रियो याः पतिपुत्रवत्यः ॥ ६ ॥
सा गौरसिद्धार्थनिवेशवद्भिर्दूर्वाप्रवालैः प्रतिभिन्नशोभम् ।
निर्नाभिकौशेयमुपात्तवाणमभ्यङ्गनेपथ्यमलञ्चकार ॥ ७ ॥
क्षणौ च सम्पर्कमुपेत्य बाला नवेन दीक्षाविधिसायकेन ।
करेण भानोर्विकचावसाने सन्धुच्यमाणेव शशाङ्कलेखा ॥ ८ ॥

---

4. Uma sola, quanquam liberorum copia erat, quasi post longum tempus conspecta, sive a morte surrecta, quia eius nuptiae prope erant, praecipua parentum anima erat.

5. Ex gremio transiit illa in gremium, benedictionibus cumulata; ornamentum accepit post ornamentum. Montis familiae amor, quanquam inter propinquos divisus, in illam tanquam unum refugium dirigebatur.

6. *Mûrae* hora, cum *Uttaraphalgunes* coniunctionem iniissent cum luna, mulieres propinquae, maritis et filiis praeditae, illius corporis exornationem fecerunt.

7. Ipsa vero decoravit unctionis decorationem, cuius splendor divisus erat *Dûrvae* culminibus, flavo sinapi mixtis, cui additae erant vestis serica, ultra umbilicum pertinens, et sagitta.

8. Splendebatque puella, coniuncta cum sagitta nova, sollemnibus conveniente, veluti lunae linea, quae post obscurum mensis dimidium solis radio collustratur.

तां लोध्रकल्केन कृताङ्गरागां सान्ध्यानकालेयकृताङ्गरागाम् ।
वासो वसानामभिषेकयोग्यं नार्यश्चतुष्काभिमुखीमनैषुः ॥९॥
विन्यस्तवैदूर्यशिलातले ऽस्मिन्नविद्धमुक्ताफलभक्तिचित्रे ।
आवर्जिताष्टापदकुम्भतोयैः सतूर्यनिनां स्नपयाम्बभूवुः ॥१०॥
सा मङ्गलस्नानविशुद्धगात्री गृहीतपत्युद्वननीयवस्त्रा ।
निवृत्तपर्जन्यजलाभिषेका प्रफुल्लकाशा वसुधेव रेजे ॥११॥
तस्मात्प्रदेशाच्च वितानवन्तं युक्तं मणिस्तम्भचतुष्टयेन ।
पतिव्रताभिः परिगृह्य नित्यं कृतासनं कौतुकवेदिमध्यम् ॥१२॥
तां प्राङ्मुखीं तत्र निवेश्य तन्वीं क्षणं व्यलम्बन्त पुरो निषण्णाः ।
भूतार्थशोभाह्रियमाणनेत्रा प्रसाधने सन्निहिते ऽपि नार्यः ॥१३॥

---

9. Postquam corporis oleum, *Lodhrae* pulvere mixtum, adhibuisset, membraque pinxisset *Kálеyae* oleo, paullulum siccato, vestemque induisset ablutioni aptam, mulieres in domum quadratam eam duxerunt.

10. In hac domo, *Vaidúryae* saxis tabulata, margaritarumque non perforatarum ornamentis distincta, illam abluebant inter concentum instrumentorum, undis ex vasibus aureis effusis.

11. Illa, membris sollemni ablutione purificatis, postquam mariti caussa vestem sole candefactam induisset, splenduit veluti terra, in qua post aquae pluvialis ablutionem *Kásae* gramen flores aperuit.

12. Ex illo loco, a castis mulieribus apprehensa, ducta est in suggestum, sollemnium caussa exstructum, velo expanso tectum, quattuor columnis gemmeis instructum, in quo sedes parata erat.

13. Postquam gracilem illam facie ad orientem conversa residere fecissent, mulieres a fronte considentes paullulum morabantur, quia, quamquam ornamenta prope deposita erant, oculi earum nativa illius pulchritudine abripiebantur.

धूपोष्मणा त्याजितमार्द्रभावं केशान्तनक्तःकुसुमं तदीयम् ।
पर्यांक्षिपत्काचिदुदारबन्धं दूर्वावता पाण्डुमधूकदाम्ना ॥ १४ ॥
विन्यस्तशुक्लागुरु चक्रुरङ्गं गोरोचनापत्रविभक्तमस्याः ।
सा चक्रवाकाङ्कितसैकतायास्त्रिस्रोतसः कालिमतीत्य तस्थौ ॥ १५ ॥
लग्नद्विरेफं परिभूय पक्ष्म सनिघलेखं शशिनश्च बिम्बम् ।
तदाननश्रीरलकैः प्रसिद्धैश्चिच्छेद सादृश्यकथाप्रसङ्गम् ॥ १६ ॥
कर्णार्पितो लोध्रकषायवृन्ते गोरोचनालेपनितान्तगौरे ।
तस्याः कपोले परभागलाभाद्बबन्ध चक्षूंषि यवप्ररोहः ॥ १७ ॥
रेखाविभक्तश्च विभक्तगात्र्याः किञ्चिन्मधूच्छिष्टविमृष्टरागः ।
कान्त्यभिख्यां स्फुरितैरपुष्यदासन्नलावण्यफलोऽधरोष्ठः ॥ १८ ॥

---

14. Illius capillos, quibus thuris accensi calore humor ademptus erat, floribus pertextos, una in eximium plexum contexuit, flava *Madhúkarum* corona, *Dúrva* mixta.

15. Illius corpus, candido agallocho unctum, *Gorochanae* pigmento distinxerunt: stetitque illa superans pulchritudinem Gangae, cuius insulae arenosae *Chakravákis* notatae sunt.

16. Lotum superans, cui apes adhaerent, lunaeque orbem nubis linea tectum, illius faciei pulchritudo comptis capillis sermones de illarum similitudine discidit.

17. Hordei culmen, pone aurem fixum, excellentiae adeptione oculos traxit in illius genam, *Lodhrae* unguento obductam atque *Gorochana* illita valde flavam.

18. Illius distinctis membris praeditae labium, linea divisum, cuius color cera purgatus erat, pulchritudinis praemium propinquum habens, tremoribus suis splendorem aliquem aluit.

पत्युः शिरश्चन्द्रकलामनेन स्पृशेति सख्या परिहासपूर्वम् ।
सा रञ्जयित्वा चरणौ कृताशीर्नाल्येन तां निर्वचनं जघान ॥ १९ ॥
तस्याः सुजातोत्पलपत्रकान्ति प्रसाधिकाभिर्नयने निरीक्ष्य ।
न चक्षुषोः कान्तिविशेषबुद्ध्या कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम् ॥ २० ॥
सा सम्भवद्भिः कुसुमैर्लतेव ज्योतिर्भिरुग्रद्भिरिव त्रियामा ।
सरिद्विहङ्गैरिव लीयमानैरानुच्यमानाभरणा चकाशे ॥ २१ ॥
आत्माननालोक्य च शोभमानमादर्शबिम्बे स्तिमितायताक्षी ।
हरोपयाने त्वरिता बभूव स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः ॥ २२ ॥
अथाङ्गुलीभ्यां हरितालमार्द्रं माङ्गल्यमादाय मनःशिलां च ।
कर्णावसक्तामलदन्तपत्रं माता तदीयं मुखमुन्ननम्य ॥ २३ ॥

---

19. „Hoc pede lunae lineam in mariti vertice tange!" Ita cum amica, quae pedes illius pinxerat, iocando ei benediceret, illa nihil locuta sertis eam percussit.

20. Cum ornatrices adspicerent illius oculos, recentium loti foliorum instar pulchros, nigrum collyrium non eo animo prehendebant, ut oculis eximiam pulchritudinem impertiretur, sed ut tutamentum iis esset.

21. Illa dum ornamentis induebatur, splendebat veluti planta in qua flores proveniunt, seu nox in qua stellae oriuntur, seu fluvius in quem aves descendunt.

22. Cum semet ipsam splendentem in speculi orbe conspiceret, oculis fixis, Sivae adventus cupidissima facta est: nam amati adspectus mulieribus praemium est cultus.

23. Tum mater, duobus digitis auripigmentum humidum salutare prehendens atque arsenicum rubrum, tollensque illius faciem, in cuius auribus splendentes annuli fixi erant:

ऊनास्तनोद्भेदमनु प्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव ।
तमेव मेना दुहितुः क्रियार्थमाबद्धवाक्कौतुकलक्षलक्षं चकार ॥२४॥
ववन्ध चाश्रुाकुलदृष्टिरस्याः स्थानान्तरे कल्पितसन्निवेशम् ।
धात्र्यंगुलीभिः प्रतिसार्यमाणनूनाननं कौतुकलक्षसूत्रम् ॥२५॥
क्षीरोदवेलेव सफेनपुञ्जा पर्याप्तचन्द्रेव शरन्निशीथा ।
नवं नवक्षौमनिवासिनी सा भूयो बभौ दर्पणमादधाना ॥२६॥
तामर्चिताभ्यः कुलदेवताभ्यः कुलप्रतिष्ठां प्रणम्य माता ।
अकारयत्कारयितव्यदक्षा क्रमेण पादग्रहणं सतीनाम् ॥२७॥
अखण्डितं प्रेम लभस्व पत्युरित्युद्यते तामिरसौ स्म नम्रा ।
तया तु तस्यार्धशरीरभाजा पश्चात्कृता बन्धुजनाशिषोऽपि ॥२८॥

---

24. Id quod iam antea eius desiderium fuerat, postquam Umae mammae provenerant adauctum, Mena filiae suae aegre fecit sollemnium nuptialium notam.

25. Oculisque lacrimis suffusis ligavit sollemnem armillam laneam, alieno loco collocatam, atque nutricis digitis in iustum locum reductam.

26. Velut oceani lactei litus spumae copia tectum, veluti nox autumnalis plena luna collustrata, ita illa novis vestibus induta quamplurimum splendebat, novum speculum tenens.

27. Postquam mater illam, stirpis suae adminiculum, honoratos familiae deos adorare fecisset, iubendi guara iussit eam, castarum mulierum pedes ordine amplecti.

28. „Indivisum adipiscere mariti amorem!" Ita illae inclinatam allocutae sunt; ipsa vero, dimidio illius corpore potita, propinquorum benedictiones etiam pone reliquit.

इच्छाविभूत्योरनुरूपमद्रिस्तस्याः कृती कृत्यमशेषयित्वा ।
सभ्यः सभायां सुहृदास्थितायां तस्थौ वृषाङ्कागमनप्रतीक्षः ॥ २९ ॥
तावद्वयस्यापि कुबेरशैले तत्पूर्वपाणिग्रहणानुरूपम् ।
प्रसाधनं मातृभिरादृताभिर्न्यस्तं पुरस्तात्पुरशासनस्य ॥ ३० ॥
तद्दौरवान्मङ्गलमण्डनश्रीः सा पस्पृशे केवलमीश्वरेण ।
स्व एव वेषः परिणेतुरिष्टं भावान्तरं तस्य विभोः प्रपेदे ॥ ३१ ॥
बभूव भस्मैव सिताङ्गरागः कपालमेवामलशेखरश्रीः ।
व्याप्तभोगेषु च रोचनाङ्को गजाजिनस्यैव दुकूलभावः ॥ ३२ ॥
शंखात्तरश्योति विलोचनं यदन्तर्निविष्टामलपिङ्गतारम् ।
सान्निध्यपक्षे कृतालमण्यास्तदेव जातं तिलकक्रियायाः ॥ ३३ ॥

---

29. Postquam Mons sollers filiae negotium, ut desiderio suo et dignitati conveniebat, peregisset, stetit urbanus ille in concilio amicis pleno, SIVAE adventum exspectans.

30. Interim SIVAE etiam, PURAE domino, in KUVERAE monte a matribus venerabundis ornamenta, his primis eius nuptiis convenientia, in conspectu erant deposita.

31. Propter reverentiam erga illas haec sollemnium ornamentorum pulchritudo a SIVA solummodo tacta est; nativus huius domini cultus aliam naturam induit, sponso exoptatam.

32. Cinis factus est album corporis unguentum; cranium, splendens verticis ornamentum; elephanti pellis facta est vestis serica, in laciniis *Gorochana* picta.

33. Oculus in media fronte splendens, in medio pura stella nigra praeditus, locum occupavit notae frontalis, auripigmento pictae.

यथाप्रदेशं भुजगेश्वराणां करिष्यतामाभरणान्तरत्वम् ।
शरीरमात्रं विकृतिं प्रपेदे तथैव तस्युः फणरत्नभासः ॥ ३४ ॥
दिवापि निष्पीतमरीचिभस्मना व्यास्यादनाविष्कृतलाञ्छनेन ।
चन्द्रेण नित्यं प्रतिभिन्नमौलेश्चूडामणेः किं ग्रहणं करस्य ॥ ३५ ॥
इत्यङ्गुलीकप्रभवः प्रभावात्प्रतिग्रहीष्यद्विधिरेविधाता ।
आत्माननासन्नगणोपनीते खड्गे निषक्तप्रतिमं ददर्श ॥ ३६ ॥
स गोपतिं नन्दिभुजावलम्बी शार्दूलचर्मान्तरितोरुपृष्ठम् ।
तद्भक्तिसंक्षिप्तवृहत्प्रमाणमारुह्य कैलासमिव प्रतस्थे ॥ ३७ ॥
तं मातरो देवमनुव्रजन्त्यः स्ववाहनक्षोभचलावतंसाः ।
मुखैः प्रभामण्डलरेणुगौरैः पद्माकरं चक्रुरिवान्तरिक्षम् ॥ ३८ ॥

---

34. Serpentum, qui suo quisque loco singula ornamenta erant effecturi, solum corpus transformabatur; gemmarum in capitis tegumento splendor immutatus mansit.

35. Quem ad finem vertici gemmam sumeret SIVAS, cuius crista distincta est luna, quae interdiu etiam radiorum nitorem effundit, sed iuventute sua maculas haud ostendit?

36. Ita ille, maiestate sua unicus miraculorum auctor, egregii cultus artifex, imaginem suam in gladio, a propinquis catervis allato, haerentem conspexit.

37. Ille, NANDIS brachio innixus, ascendens, velut in *Kailásam*, in taurum, cuius dorsum latum tigridis pelle tectum erat, ot qui prae reverentia erga illum ingentem suam mensuram contraxit, profectus est.

38. Matres deum illum secutae, quarum inaures vehiculorum quassatione tremebant, vultibus suis, splendoris orbe quasi pulvere flavis, aethera lacui lotis pleno similem reddebant.

तासां च पश्चात्कनकप्रभाणां काली कपालाभरणा चकाशे ।
बलाकिनी नीलपयोदराजिर्दूरं पुरःक्षिप्तशतह्रदेव ॥३९॥
ततो गणैः शूलभृतः पुरोगैरुदीरितो मङ्गलतूर्यघोषः ।
विमानशृङ्गाण्यवगाहमानः शशंस सेवावसरं सुरेभ्यः ॥४०॥
उपाददे तस्य सहस्ररश्मिस्त्वष्ट्रा नवं निर्मितमातपत्रम् ।
स तद्दुकूलाद्धविदूरमौलिर्बभौ पतद्गङ्ग इवोत्तमाङ्गे ॥४१॥
मूर्ते च गङ्गायमुने तदानीं सचामरे देवमसेविषाताम् ।
समुद्रगाद्रूपविपर्ययेऽपि सहंसपाते इव लक्ष्यमाणे ॥४२॥
तमभ्यगच्छत्प्रथमो विधाता श्रीवत्सलक्ष्मा पुरुषश्च साक्षात् ।
जयेति वाचा महिमानमस्य संवर्धयन्तौ हविषेव वह्निम् ॥४३॥

---

39. Pone illas, aureo splendore praeditas, splendebat KÁLIS, craniis ornata, veluti nigra nubium copia, gruibus praedita, longe fulmina proiiciens.

40. Tum sollemnis instrumentorum clangor, a SIVAE catervis praecedentibus editus, in soliorum fastigia penetrans, edocuit deos, adorationis occasionem adesse.

41. Obtulit illi Sol, mille radiis fulgens, novum umbraculum, a VISVAKARMANE factum, a cuius serico integumento haud longinquam tenens verticem, apparuit ille, ac si delabentem GANGAM capite exciperet.

42. GANGA et YAMUNA, corporibus indutae, tunc flabella tenentes deum colebant, atque, quamvis fluminum forma deposita, conspiciebantur tanquam anseribus volantibus praeditae.

43. Adiit in eius conspectum primus creator, atque Spiritus, *Srivatsae* nota insignitus, „vince!" hac voce eius maiestatem augentes, quasi ignem butyro sacro.

एकैव मूर्तिर्विभिदे त्रिधा सा सामान्यमेषां प्रथमावरत्वम् ।
विष्णोर्हरस्तस्य हरिः कदाचिद्वेधास्तयोस्तावपि धातुराद्यौ ॥ ४४ ॥
तं लोकपालाः पुरुहूतमुख्याः श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः ।
दृष्टिप्रदाने कृतनन्दिसंज्ञास्तद्दर्शिताः प्राञ्जलयः प्रणेमुः ॥ ४५ ॥
कम्पेन मूर्ध्नः शतपत्रयोनिं वाचः हरिं वृत्रहणं स्मितेन ।
आलोकमात्रेण सुरानशेषान्सम्भावयामास यथाप्रधानम् ॥ ४६ ॥
तस्मै जयाशीः ससृजे पुरस्तात्सप्तर्षिभिस्तान्स्मितपूर्वमाह ।
विवाहयज्ञे क्षितये ऽत्र यूयमध्वर्यवः पूर्ववृता भवेति ॥ ४७ ॥
विश्वावसुप्रमुखैः प्रवीणैः सङ्गीयमानत्रिपुरावदानः ।
अधानमधात्सविकारलंघ्यस्तमः तारापतिपण्डधारी ॥ ४८ ॥

---

44. Una illa persona trifariam erat divisa; communis iis est primus et ultimus locus: interdum VISHNUS prior est SIVAS, seu hoc VISHNUS, seu BRAHMAN ambobus illis, seu ambo illi BRAHMANE.

45. Illum mundi custodes, INDRA duce, maiestatis signis depositis, modestis vestibus praediti, NANDI signum dantes ut adspectum Dei in ipsos dirigeret, ab hoc illi indicati, iunctis manibus venerabantur.

46. Capitis nutatione honoravit BRAHMANEM, e loto natum, allocutione VISHNUEM, INDRAM, VRITRAE occisorem, arrisione, cunctos deos secundum dignitatem solo adspectu.

47. Illi victoriae precatio coram dicebatur a septem *Rishibus*, quos ridens allocutus est: „in hoc nuptiarum sacrificio instituto vos tanquam „sacerdotes a me antea electi estis!"

48. Dum a VISVÁVASUE et reliquis dexteris *Gandharvis* facinora eius contra TRIPURAM peracta cantabantur, ipse lunae segmentum gestans, a tenebrarum oppressione haud attingendus, in via progressus est.

खे खेलगामी तमुवाह वाहः सशब्दचामीकरकिङ्किणीकः ।
तटाभिघातादिव लग्नपङ्के धुन्वन्मुहुः प्रोतघने विषाणे ॥४९॥
स प्रापदभ्रान्तपराभियोगं नगेन्द्रगुप्तं नगरं मुहूर्तात् ।
पुरो विलग्नैर्हरदृष्टिपातैः सुवर्णसूत्रैरिव कृष्यमाणम् ॥५०॥
तस्योपकण्ठे घननीलकण्ठः कुतूहलादुन्मुखपौरदृष्टः ।
स्ववाणचिह्नादवतीर्य मार्गादासन्नभूपृष्ठमियाय देवः ॥५१॥
तमद्रिमद्दन्धुननाधिरूढैर्वृन्दैर्गजानां गिरिचक्रवर्ती ।
प्रत्युज्जगामागमनप्रतीतः प्रफुल्लवृक्षैः कटकैरिव स्वैः ॥५२॥
वर्गावुभौ देवमकीर्तनानां द्वारि पुरस्योद्घटितापिधानौ ।
समीयतुर्दूरविसर्पिघोषौ भिन्नैकसेतू पयसानिवोघौ ॥५३॥

---

49. In aere vehebat illum taurus pulchre incedens, sonantibus tintinnabulis aureis ornatus, iterum iterumque cornua quassans, nubibus coniuncta, ac si post ripae suffossionem limus iis adhaereret.

50. Temporis momento pervenit ille ad urbem a montium rege custoditam, quae nullum hostium impetum passa erat, atque quae Sivae obtutibus praecedentibus quasi aureis funiculis attrahebatur.

51. Prope illum deus, cervice praeditus nubium instar caerulea, cupide a suspicientibus civibus conspectus, descendens e via ipsius sagittis notata, ingressus est vicinum terrae dorsum.

52. Illius adventu laetans obviam ei venit montium rex cum catervis elephantorum, quos propinqui splendide ornati conscenderant, quasi cum montibus suis, qui florentibus arboribus tecti essent.

53. Ambae catervae deorum et montium ad urbis portam, cuius obices aperti erant, convenerunt cum clangore longe sonante veluti duo aquarum flumina, quae unum pontem perfringunt.

क्षोमानभूद्बुन्दिधरो करेण त्रैलोक्यवन्द्येन कृतप्रणामः ।
पूर्वं महिम्ना स हि तस्य दूरमावर्जितं नात्मशिरो विवेद ॥५४॥
स प्रीतियोगाद्धिकसत्सुखश्रीर्नामातुरग्रेसरतामुपेत्य ।
प्राविशयन्मन्दिरमृद्धिमन्नागुल्फकीर्णापणमार्गपुण्यम् ॥५५॥
तस्मिन्मुहूर्ते पुरसुन्दरीणामीशानसन्दर्शनलालसानाम् ।
प्रासादमालासु बभूवुरित्थं त्यक्तान्यकार्याणि विचेष्टितानि ॥५६॥
आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमाल्यः ।
बद्धुं न सम्भावित एव तावत्करेण रुद्धोऽपि च केशपाशः ॥५७॥
प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्व्रजरागमेव ।
उत्सृष्टलीलागतिरागवाहादलक्तकाङ्कां पदवीं ततान ॥५८॥

---

54. Pudibundus erat Mons, cum Sivas, tribus mundis praedicandus, inclinato corpore ipsum salutaret: non enim animadvertit, semet ipsum iam antea propter illius maiestatem caput suum profunde inclinasse.

55. Ille, in quo laetitiae splendor propter gaudii adeptionem effloruit, genero suo praecedens, introduxit eum in urbem splendidam, in qua tabernarum viae usque ad talorum altitudinem floribus erant constratae.

56. Hoc momento pulchrarum urbis feminarum, Sivam videre cupientium, in aedium ordinibus, relictis aliis negotiis, hae erant actiones.

57. Alia, subito eius videndi caussa accurrens, crines, quorum corona vinculo soluto in aere volitabat, manu quidem tamdiu continuit, sed religare non cogitavit.

58. Alia, pedem a famula ornatrice sustentatum, pigmentoque stillantem retrahens, incessu iucundo neglecto, usque ad fenestram semitam duxit lacca distinctam.

विलोचनं दक्षिणमञ्जनेन सम्भाव्य तद्वञ्चितवामनेत्रा ।
तथैव वातायनसन्निकर्षं ययौ शलाकामपरा वहन्ती ॥५९॥
आलक्ष्यरेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न ववन्ध नीविम् ।
नाभिप्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्थाववलम्ब्य वासः ॥६०॥
अर्धाचिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दूरनिमित्तमेखा ।
कस्याश्चिदासीद्रसना तदानीमंगुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा ॥६१॥
तासां मुखैरासवगन्धगर्भैर्व्याप्तान्तराः सान्द्रकुतूहलानाम् ।
विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवाक्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन् ॥६२॥
तावत्पताकाकुलमिन्दुमौलिरुत्तोरणं सद्मपथं प्रपेदे ।
प्रासादशृङ्गाणि दिवापि कुर्वन् ज्योत्स्नाभिषेकद्विगुणद्युतीनि ॥६३॥

---

59. Alia, dextrum oculum collyrio ornata, sinistro adhuc vacuo, eodem modo ad fenestram accurrit, penicillum manu tenens.

60. Alia, oculos ad fenestram advertens, vestis nodum, currendo solutum, non religavit, sed adstitit vestem cohibens manu, cuius ornamentorum splendor umbilicum collustrabat.

61. Alia cum festinanter exsiliret, cingulum eius, dimidio gemmis distinctum, atque quoties illa negligenter pedem poneret, ulterius delabens, denique non nisi extremo vinculo in pollicis radice haesit.

62. Fenestrae earum dulci cupidine motarum faciebus, siceram redolentibus, in quibus oculi apum instar motitabantur, occupatae, quasi nelumbiis ornatae erant.

63. Interim Deus luna cristatus ingressus est viam regiam, vexillis plenam altisque portis praeditam, aedium fastigiis interdiu etiam lunae splendore effuso duplicem nitorem impertiens.

17283

तमेकदृश्यं नयनैः पिबन्त्यो नार्यो न जग्मुर्विषयान्तराणि ।
तथा हि शेषेन्द्रियवृत्तिरासां सर्वात्मना चक्षुरिव प्रविष्टा ॥ ६४ ॥
स्थाणोस्तपो दुश्चरमेतदुग्रमवाप्यते वा न वया फलं वा ।
वा दास्यमप्यस्य लभेत नारी सा स्यात्कृतार्था किमुताङ्गशय्याम् ॥ ६५ ॥
परस्परेणास्य सुदुर्लभेयं न चेदिदं द्वन्द्वमयोजयिष्यत् ।
अस्मिन्द्वये रूपविधानयत्नः पत्युः प्रजानां विफलो ऽभविष्यत् ॥ ६६ ॥
न नूनमाभ्रूकरणा शरीरमनेन दग्धं कुसुमायुधस्य ।
व्रीडादमुं देवमुदीक्ष्य मन्ये सद्यस्तदिच्छः स्वयमेव कामः ॥ ६७ ॥
अनेन सम्बन्धमुपेत्य दिष्ट्या मनोरथप्रार्थितमीश्वरेण ।
मूर्धानमालि क्षितिधारणोच्छ्रितैस्तरां वक्ष्यति शैलराजः ॥ ६८ ॥

---

64. Illum unice spectandum oculis haurientes mulieres alias res non animadvertebant: ita enim reliquorum sensuum actio omnino in oculum quasi ingressa erat.

65. „Recte huius causa PÁRVATIS, quanquam tenera, duras sibi inflixit castigationes: quae mulier in huius servitutem intrare posset, fortunata foret; quanto magis, quae in eius gremio recumbere potest?

66. „Nisi animantium dominus hoc par, pulchritudine mutuo desideranda praeditum, coniunxisset, in his ambobus nisus eius formam venustam creandi inanis fuisset.

67. „Non certe ab hoc, ira aestuante, dei floribus armati corpus combustum est: isto Deo conspecto KÁMAS prae pudore sponte, credo, corpus abiecit.

68. „Cum hoc Domino, proh felicitatem! coniunctionem adeptus, animo desideratam, montium rex, o amica! caput suum, terrae sustentatione elatum, altius evehet."

इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन्कथाः श्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः ।
केयूरचूर्णीकृतलाजमुष्टिं हिमालयस्यालयमाससाद ॥ ६९ ॥
तत्रावतीर्याच्युतदत्तहस्तः शरद्घनाद्दीधितिमानिवोष्णाः ।
क्रान्तानि पूर्वं कमलासनेन कक्षान्तराण्यद्रिपतेर्विवेश ॥ ७० ॥
तमन्वगिन्द्रप्रमुखाश्च देवाः सप्तर्षिपूर्वाः परमर्षयश्च ।
गणाश्च गिर्यालयमन्वगच्छन्प्रशस्तमारम्भमिवोत्तमार्थाः ॥ ७१ ॥
तत्रेश्वरो विष्टरभाक् यथावत्सरत्नमर्घ्यं मधुमच्च गव्यम् ।
नवे दुकूले च नगोपनीतं प्रत्यग्रहीत्सर्वमनल्पवर्ज्यम् ॥ ७२ ॥
दुकूलवासाः स वधूसमीपं निन्ये विनीतैरवरोधदक्षैः ।
वेलासकाशं स्फुटफेनराजिर्निवेदयन्वानिव चन्द्रपादैः ॥ ७३ ॥

---

69. Tales *Oshadhiprasthae* mulierum sermones audiens, auribus blandientes, Trioculus ingressus est in HIMÁLAYAE domicilium, in quo granorum manus armillis contritae erant.

70. Ibi VISHNUIS manu innixus, descendens de tauro, veluti Sol de nube autumnali, ingressus est in montium domini conclavia, prius a BRAHMANE intrata.

71. Post eum INDRAS etiam et reliqui dei, et septem illi et reliqui magni sapientes, et catervae intrarunt Montis domum, sicut optimi eventus sequuntur egregium inceptum.

72. Ibi Dominus, sede occupata, ut decuit munus hospitale accepit, cum gemmis, et lac melle mixtum, duas novas vestes sericas, omnia a Monte, haud neglectis formulis sacris, oblata.

73. Ille serico indutus a viris modestis, gynaecei gnaris, ad sponsam adductus est, velut oceanus, splendida spumae corona praeditus, a novis lunae radiis versus litora ducitur.

तया प्रवृद्धाननचन्द्रकान्त्या प्रफुल्लचक्षुःकुमुदः कुमार्या ।
प्रसन्नचित्तःसलिलः शिवो ऽभूत्संसृज्यमानः शरदेव लोकः ॥७४॥
तयोः समापत्तिषु कातराणि किञ्चिद्व्यवस्थापितसंहतानि ।
ह्रीयत्नमानानशिरि मुहूर्तमन्योन्यलोलानि विलोचनानि ॥७५॥
तस्याः करं शैलगुरूपनीतं जग्राह ताम्रांगुलिरष्टमूर्तिः ।
उमामनौ गूढतनोः स्मरस्य तच्छङ्किनः पूर्वमिव प्ररोकान् ॥७६॥
रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विद्यांगुलिः पुङ्खवकेतुरासीत् ।
वृत्तिस्तयोः पाणिसमागमेन समं विभक्तेव मनोभवस्य ॥७७॥
प्रयुक्तयाणिग्रहणं यदन्यद्धुवं पुष्यति कान्तिमग्र्याम् ।
सान्निध्ययोगादनयोस्तदानीं किं कथ्यते श्रीरुभयस्य तस्य ॥७८॥

---

74. Cum Sivas, efflorescentibus oculorum lotis praeditus, conveniret cum virgine, cuius faciei, veluti lunae, pulchritudo aucta erat, placatis cordis undis praeditus factus est, sicut mundus, quando cum autumno convenit.

75. Amborum adspectus, sese invicem appetentes, in collisione tremente, paullulum commorari facti et dein retracti, momentum temporis pudoris freno coercebantur.

76. Deus octoformis prehendit illius manum, a Montis sacerdote oblatam, rubidis digitis praeditam, tanquam primum surculum Kámar, qui illum timens corpus suum in Umar corpus abdidisset.

77. Horripilatio oriebatur Umar, Dei taurum in vexillo gestantis digiti sudabant: amborum manuum coniunctione amoris actio aeque quasi divisa erat.

78. Quoniam aliud sponsae et sponsi par manibus prehensis eximiam pulchritudinem adipiscitur, cur, in horum amborum proxima coniunctione, quae utriquè eorum tunc fuerit venustas, narretur?

प्रदक्षिणाप्रक्रमणात्कृशानोरुदर्चिषस्तान्मिथुनं चकाशे ।
मेरोरुपान्तेष्विव वर्तमाननन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामम् ॥ ७९ ॥
तौ दम्पती त्रिः परिणीय वह्निमन्योन्यसंस्पर्शनिमीलिताक्षौ ।
स कारयामास वधूं पुरोधास्तस्मिन्समिद्धार्चिषि लाजमोक्षम् ॥ ८० ॥
सा लाजधूमाञ्जलिमिष्टगन्धं मुहूर्तकर्णोत्पलतां प्रपेदे ॥ ८१ ॥
तदीपदार्द्रारुणगण्डलेखमुच्छ्वसि कालाञ्जनरागमच्छोः ।
वधूमुखं श्लक्ष्णयवावतंसमाचारधूमग्रहणादभूव ॥ ८२ ॥
वधूं द्विजः प्राह तवेष वत्से वह्निर्विवाहं प्रति कर्मसाक्षी ।
शिवेन भर्त्रा सह धर्मचर्या कार्या त्वया मुक्तविचारयेति ॥ ८३ ॥

---

79. Cum dextrorsum circum ignem exardentem par illud ambularet, splendebat, veluti dies et nox inter se coniuncti in campis ad *Meruis* radicem commorantes.

80. Sacerdos, cum coniuges, mutuo contactu oculos claudentes, ter circum ignem duxisset, sponsam grana tosta coniicere iussit in ignem flammis splendentem.

81. Illa magistro iubente fumi e granis orti copiam, grato odore praeditam, versus vultum duxit, cuius vertex, in genis recumbens, per aliquod tempus apparuit veluti flos, aures eius ornans.

82. In sponsae facie, subhumidis flavisque genarum lineis praedita, e cuius oculis nigri collyrii color elucebat, cum fumum sollemnem illa arriperet, hordei culmus de aure dependens languescebat.

83. Sponsam sacerdos allocutus est: „hic ignis tibi, filia, in matri„monio testis est actionum; a te haud cunctante, una cum Siva marito, „honestas est praestanda."

आलोचनान्तं श्रवणौ वितत्य पीतं गुरोस्तद्वचनं भवान्या ।
निदाघकालोल्बणतापयेव माहेन्द्रमम्भः प्रथमं पृथिव्या ॥८४॥
ध्रुवेण भर्त्रा ध्रुवदर्शनाय प्रयुज्यमाना प्रियदर्शनेन ।
सा दृष्ट इत्याननमुन्नमय्य व्रीडानम्रकण्ठी कथमप्युवाच ॥८५॥
इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तयाणिग्रहणोपचारौ ।
प्रणेमतुस्तौ पितरौ प्रजानां पद्मासनस्थाय पितामहाय ॥८६॥
वधूर्विधात्रा प्रतिनन्दिते स्म कल्याणि वीरप्रसवा भवेति ।
वाचस्पतिः सन्नपि सोऽष्टमूर्तावाशास्य चित्तास्तिमितो बभूव ॥८७॥
कृतोपचारां चतुरस्रवेदीं तावेत्य पश्चात्कनकासनस्थौ ।
ज्ञायापती लौकिकनिष्पणीयमार्द्रोक्षतारोपणमन्वभूताम् ॥८८॥

---

84. Bhavánis, aures usque ad oculorum finem diducens, illum magistri sermonem hausit, sicut terra, aestus tempore valde adusta, primam magni Indrae aquam haurit.

85. A marito firmo, grato vultu praedito, admonita, ut stellam polarem adspiceret, illa, vultu arrecto, gutture pudore constricto, verba: „conspecta illa est" aegre protulit.

86. Ita cum a sacerdote praeceptorum gnaro sollemnia manuum arreptionis peracta essent, ambo animantium parentes inclinato corpore venerati sunt magnum patrem loto insidentem.

87. Sponsam sic salutavit creator: „pulchra, heroum mater evade!" Sed deo octoformi benedictionem impertiturus, quanquam sermonis dominus est, cogitatione fixus mansit.

88. Postquam ambo adiissent ad aram quadratam, rite instructam, atque postea in aureis sedibus consedissent, uxor et maritus fruebantur humidorum granorum conspersione desiderata, hominibus usitata.

पत्रान्तलग्नैर्जलविन्दुजालैराकृष्टमुक्ताफलजालशोभम् ।
तयोरुपर्यायतनालदण्डमाधत्त लक्ष्मीः कमलातपत्रम् ॥ ८९ ॥
द्विधाप्रयुक्तेन च वाङ्मयेन सरस्वती तन्मिथुनं नुनाव ।
संस्कारपूतेन वरं वरिष्ठं वधूं सुखग्राह्यनिबन्धनेन ॥ ९० ॥
तौ सन्धिषु व्यक्तविवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम् ।
अपश्यतामप्सरसां मुहूर्तं प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम् ॥ ९१ ॥
देवास्तदन्ते करमुक्तभासं किरीटबद्धाञ्जलयो निपत्य ।
शापावसानं प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम् ॥ ९२ ॥
तस्यानुनिन्ये भगवान्विमन्युर्व्यापारमात्मन्यपि सायकानाम् ।
कालप्रयुक्ता खलु कार्यविद्भिर्विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति ॥ ९३ ॥

---

89. Super illos Laxmiae tenebat umbellam e loto factam, longo arundinis baculo praeditam, quae aquae guttarum copia, follis inhaerente, quasi margaritarum copiae splendorem sumpserat.

90. Sarasvatis sermone bifariam prolato par illud laudavit, eximium sponsum sermone qui elegantia purificatus erat, sponsam alio, cuius constructiones facile comprehendi poterant.

91. Tum per aliquod tempus ambo adspiciebant primum Arsarasum spectaculum, gratis gestibus actum, in cuius partibus personarum distinctio clare apparebat, et cum unaquaque animi affectione congruentes modi erant coniuncti.

92. Quo finito dei coniunctas manus ad vertices tollentes, procumbentes, Sivam, qui uxorem duxerat, implorabant ut deum quinque sagittis armatum coleret, qui sub finem imprecationis corpus suum recuperaverat.

93. Venerabilis ille, ira dimissa, permisit ut huius sagittae in semet ipsum vim exercerent: nam admonitio, quae iusto tempore dominis fit a viris officii gnaris, ad finem pervenit.

अथ विबुधगणांस्तानिन्दुमौलिर्विसृज्य
क्षितिधरपतिकन्यामाददानः करेण ।
कनककलशयुक्तं भक्तिशोभासनाथं
क्षितिविरचितशय्यं कौतुकागारमागात् ॥ १४ ॥
नवपरिणयलज्जाभूषणां तत्र गौरीं
वदनमपकरन्तीं तत्कृतादिपनीशः ।
अपि शयनसखीभ्यो दत्तवाचं कथञ्चित्
प्रनयनुखविकारैर्हासयामास गूढम् ॥ १५ ॥

इति श्रीकुमारसम्भवे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ उमापाणिग्रहणो नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

94. Tum deus luna cristatus, deorum catervis dimissis, montium domini filiam manu prehendit, atque ingressus est domum nuptialem, vasibus aureis instructam, mumerumque splendore ornatam, in cuius solo lectus paratus erat.

95. Ibi Sivas Gauri, pudore ob novas nuptias ornatae, quae faciem ab illo attractam avertebat, atque ipsis lecti sociis aegre respondebat, distortis comitum suorum vultibus clam risum concitavit.

ANNOTATIONES.

CAPUT I.

1. वगाह्य pro अवगाह्य । De abiectione litterae अ praepositionum अव et अपि vide Colebrook. Gram. p. 123. not. ubi vocibus *One authority* significatur Bhágurís grammaticus. Cf. Siddh. Kaum. fol. 29. r. l. 2. infr. unde medela afferri potest verbis Scholiastae ad Nalod. II, 58. vocem वस्थित explicantis.

2. Prithue regnante omnes animantium ordines, suum quisque mulctorem et vitulum suamque mulctram eligentes, varia lactis genera e terra mulgebant. Montes scilicet, mulgendi partes Merui mandantes, et Himálayam tanquam vitulum constituentes, gemmas et herbas e terra mulgebant in mulctram saxeam. Fabulam hanc narrari Hari Vansae Cap. 6. et Bhágavata Puráni lib. IV. cap. 18. video ex annotatione interpretis Angli. (*Journ. As. Soc. Beng. July* 1833.). Addit Mallináthas: ut vitulus optimam lactis partem accipere solet, ita Himálayas etiam praestantiores gemmas et herbas accepit, quam reliqui montes. —

Verbum दुह् *mulgere*, ex eorum numero est, quae cum gemino accusativo coniungi possunt. Quia enim dici potest et गां दोग्धि *vaccam mulget*, et दोग्धि पयः *mulget lac*, iunctis his duabus locutionibus dicitur गां दोग्धि पयः *vaccam mulget lac*. Duodecim verba, quae eandem constructionem inire possunt, recensentur a Bhattoji Díkshita (*Siddh. Kaum.* fol. 35. r. l. 2. infr.), e quibus unum hic afferre iuvat, ut locum aliquem explicemus, quem minus recte interpretatus esse videtur clarissimus *Nali* editor. Verbum जि cum accusativo personae significat *vincere aliquem* e. g. *ludo*. Cum accusativo vero rei significat *rem aliquam tanquam pretium e ludo auferre* e. g. Nal. IX, 3. Cum gemino denique accusativo, personae et rei, significat: *ludendo adimere alicui aliquid*, seu *eludere aliquem aliquid*, ut Plautus loquitur. . Iam vides, quid sibi velit locus ille Nal. VII, 5: जित्वा राज्यं नलं नृपम् । nempe (ut Plautina illa locutione utar): *postquam Nalum regem eluseris imperium*. Inde sequitur, ut passivum जीयते *vincitur ludo*, seu *perdit*, alterum

retineat accusativum, e.g. जितो राज्यं वसूनि च *perdidit imperium et opes.* Nal. XII, 83.

3. *Sicut lunae macula* etc. *Panditae* illi, quos interpres Anglus refert hunc locum vituperasse, quia macula non pertineat ad radios, sed ad orbem lunae, poetae verba haud bene perpendisse videntur. Nam poeta non loquitur de radiorum macula, sed de lunae macula, quae in eiusdem radiis evanescit, seu propter luminis copiam, quam luna effundit, non animadvertitur.

4. Sensus hic est: Mons cacumine suo nubes superat. Quando igitur *Apsarases* conspiciunt rubidi aeris strata, per nubium intervalla translucentia, coelum crepusculo rubescere opinantes, ornant se ad choreas, quas vespertino tempore agere solent. — Voces मण्डनानां सम्पादयित्री (i.e. *quae ornamenta parare* seu *induere facit*) per se haud obscuras, clariores etiam reddit Mallinathas, qui dicit: एतद्धातुरागदर्शिन्यो ऽप्सरसः सन्ध्याभ्रमेण प्रसाधनाय व्यवस्यन्तीति भावः । Interpres Anglus et in versione sua hanc sententiam exprimere neglexit, neque in adnotationibus eam explicavit.

5. In distichorum ordine codices A. C. D. E. secutus sum. In codice B disticha 5 et 6 transposita sunt. — Margaritae, quae ex leonum unguibus exciderunt, eae sunt, quas in elephantorum fronte Indi fabulantur, et quae adhaerebant unguibus leonum, postquam elephantorum capita dilaceraverant. Inde Rachuv. IX, 65. leones appellantur कुटिलनखाग्रलग्नमुक्ताः *quorum aduncis unguibus margaritae adhaerent.* Margaritae istae, quae pretiosissimae habentur, गजमुक्ताः appellantur, linguaque Hindustanica گجموتی. Vide Shakespearii Viri Clarissimi egregium Dictionarium Linguae Hindustanicae s. v.

6. *Siddhae*, species quaedam Semideorum, a Diis oriundorum, octo inprimis facultatibus (विभूति seu ऐश्वर्य) praeditorum. Mallinathas: अणिमादिसिद्धा देवयोनिविशेषाः । Hae facultates enumeratae sunt a Wilsono Clarissimo, *Sanscr. Dict.* s. v. विभूति । Ad eundem vero perfectionis (सिद्धि) gradum homines etiam pervenire possunt severis exercitationibus. Vide Wilson. ad *Mdlatimddh.* p. 52, et ad *Meghad.* p. 18.

7. Quod interpres Anglus habet de elephantis, betularum truncos capite perfricantibus, earumque corticem rubido succo inficientibus, eius ne vestigium quidem deprehenditur in verbis Sanskritis. Poeta dicit, cortices, quibus rubido aeris succo litterae inscriptae sunt, similes fuisse elephantorum corpori, in quo certa quadam aetate maculae rubidae apparent. En Mallinathae scholion: कुञ्जरस्य विन्दवः

काये वयोविशेषभाविनः पद्मकाख्याः ते इव रक्तवर्णाः लिखितभागेष्विति शेषः । Cf. WILS. Lex. s. v. पद्मक ।

8. कीचकाः sunt arundines (Bambusa arundinacea R.) ,quae vento commotae strepunt, seu quarum fistulae vento inflatae sonum edunt, e. g. *Meghad.* 58;

शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः

dulce sonant arundines ventis repletae. Cf. *Raghuv.* II, 12.

10. *Herbae .... splendorem spargentes.* MALLINÁTHAS ad h. l. et ad dist. 30 haec habet: अग्नावोषधीषु तेजो निधाय रात्रिरस्तं यातीत्यागमः *in igne et in herbis splendorem deponens sol occidit: ita in Agama legitur.* (Interpr. Angl. pro अग्नौ habet रात्रौ) — Alio loco (Annotat. ad *Raghuv.* XIV, 80) ostendit, nonnullas herbas novilunii tempore splendere. Nostro tempore haec res ab aliis physiologis observata, ab aliis in dubitationem vocata est. Vide TIEDEMANNI librum: *Die Physiologie des Menschen,* Vol. I (Darmstadt 1830. 8). §. 402-404. Poetae Indici saepe eius mentionem iniiciunt. En loci, qui mihi in promptu sunt: *Raghuv.* XIV, 80. *Kum. Sambh.* I, 10. 30. VI, 38. 43. *Sisup.* IV, 34.

11. *Relinquunt,* ad verbum: findunt i. e. interrumpunt.

13. De futurae caudarum suarum destinationis praesagio, quod interpres Anglus vaccis feris tribuit (vide annot. eius ad h. l.) mihi quidem poeta loqui non videtur, sed hoc potius dicere: Vere hominum regi adstant servi, instructi flabellis, quae e vaccarum caudis parari solent: huic vero monti ipsae vaccae caudis suis ventulum faciunt, servorum illorum locum tenentes; ideoque HIMÁLAYAS, cui tali modo regius honor exhibetur, apte montium rex appellatur.

15. *Pavonum caudas,* quas *Kirâtae* coxis suis alligare solent, quo celerius incedere possint. MALL. गतिलाघवार्थं किरातैः कटिबद्धानि ।

Postquam feras venati sunt, i. e. postquam venatione defatigati sunt, recreationem quaerunt a frigido vento.

16. HIMÁLAYAE cacumen supra solis orbitam eminet; itaque solis radii *sursum splendentes* nymphaeas, quae in cacumine crescunt, flores aperire faciunt. Septem *Rishium* (Cynosurae) autem orbita altior etiam est quam stella polaris, quare sapientes illi divini commode lotos e lacubus in HIMÁLAYAE vertice decerpere possunt. MALL. Cf. *Raghuv.* XIII, 51.

17. *Sacrificii partes* i. e. omnia quae ad sacra facienda sunt necessaria, e. g. Asclepias acida (*Somalatâ*) rel.

18. मानसीम् i. e. non naturali modo, sed sola voluntate procreatam, सङ्कल्प-जाम् Mall. Ita etiam vox मानसाः *Bhag.* X, 6. a Śridharasvámine explicatur per सङ्कल्पमात्राज्जाताः ।

20. Montes olim alis instructi erant, earumque ope aera pervolabant. Dei vero, timentes ne illi delaberentur, Indram miserunt, qui fulminibus suis alas eorum abscinderet. (Alae vero abscissae in nubes transformatae sunt. Vide Wils. ad *Meghad.* 6. p. 9. Bohlen ad *Bhartr.* II, 29.) Quod periculum ut effugeret, Mainákas mons, amicitia cum Oceano facta, sub huius undas sese recepit. Hanc fabulam spectat poeta *Raghuv.* XIII, 7. ubi interpretationem meam: *latera eorum findentem* corrige sis in: *alas eorum abscindentem*. — Válmíkis narrat, Váyuem misertum fuisse Mainákae, eumque in Oceanum deiecisse, ut ab Indrae fulminibus eum servaret. Sic enim ipse Mainákas Hanumanti hoc eventum narrat, *Rámáy.* V, 8.

* पक्षवन्तः पुरा शैला बभूवुः शीघ्रगामिनः ।
व्रजन्ति स्म दिशः सर्वा गरुडानिलरंहसः ॥
ततस्तेषु व्रजत्स्वेव देवसङ्घो महर्षयः ।
भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनशङ्कया ॥
ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां सहस्रशः ।
पक्षांश्चिच्छेद वज्रेण तत्र तत्र शतक्रतुः ॥
स मामुपगतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ।
ततो ऽहं सहसा क्षिप्तः पवनेन महात्मना ॥
अस्मिँल्लवणतोये च प्रक्षिप्तो वानरर्षभ ।
गुप्तपक्षः समर्थश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥

„Alis olim instructi erant montes, celeriter volantes, adibantque omnes regiones,
„Garudae et venti velocitate. Dein cum illi ita incederent, Deorum coetus, magni
„Rishes, omnesque animantes terrore percellebantur, timentes ne illi delaberentur.
„Tum Indras mille oculis praeditus, iratus, hic illic millenum montium alas absci-
„dit fulmine. Idem Deorum rex, iratus me aggressus est, fulmine sublato: tum
„ego a Pavana magnanimo subito deiectus, atque in hunc oceanum salsum praeci-

„pitatus, o simiarum princeps, salvis alis incolumisque a patre tuo servatus sum." Transscripsi hos versus ex annotatt. interpretis Angli. — Eandem narrationem secutus est BHATTIS in magno suo de RÁMAE rebus gestis carmine, *Bhattikávya* VIII, 8. (ed. Calc. Vol. I, p. 522) dicens:

पित्रा संरक्षितं शक्रात्स मैनाकाद्रिमैक्षत ।

„ille (HANUMAN) *conspexit* MAINÁKAM *montem, quem ipsius pater* (VÁYUS) *ab* IN-*„DRA servaverat."*

Vocem नागवधूपभोग्यम् interpres Anglus haud recte interpretatus videtur *„the hill-queen's darling pride."* Significat illa: *„quo serpentum puellae ga-„visurae erant,"* id quod MALL. explicat: नागकन्यापरिणेतारम् *„qui serpentum „puellas uxores ducturus erat."*

21. *Patris contemptione*, i. e. ea contemptione qua DAKSHAS SIVAM generum suum tractaverat. DAKSHAS enim cum sollemne quondam sacrificium celebraret, ceteris Diis invitatis neglexit SIVAM, quem propter turpem formam oderat. Quo offensa SATIS, in ignem sacrificialem *se* coniiciens, vitam suam terminavit. Cuius mortem ulturus SIVAS *Virabhadram* et alia monstra creavit, quae sacra disturbarunt et DAKSHAE caput absciderunt, cuius loco postea arietis caput ei impositum est. Vide WILS. ad *Ratnáv.* p. 4. et interpr. Angl. ad nostrum locum.

24. E scholiasta ad SRÍHARSHAE *Naishadhíyam*, cuius verba interpres Anglus ad h. l. affert, video, *Vidúram* montem eum esse, qui et *Rohanas* appellatur, i. e. Adami mons in insula Taprobane. In hoc monte fodinae esse dicuntur, in quibus tempore pluvio, quando tonitrua sonant, gemmarum species nascitur, quae ab originis loco nominatur *Vidúraja* seu *Vaidúrya* i. e. Lapis lazuli. Cf. etiam MALL. ad *Sisup.* III, 45. et PÁNIN. IV, 3, 84.

25. Voces परिवर्धमाना et लब्धोदया tam ad lunae lineam quam ad UMAM sunt referendae. — पुपोष MALL. उपचितवती ।

26. *Nomine gentilicio* PÁRVATÍM i. e. *Montanam* seu *Montis filiam*.

27. पुत्रवतो ऽपि MALL. बह्वपत्यस्यापि ।

28. संस्कार MALL. व्याकरणजन्या शुद्धिः ।

30. *Prioris vitae scientiae illam adierunt*, i. e. quaecunque in priore vita sciverat, facile recordabatur. Cf. *Raghuv.* XVIII, 49.

31. *Ebrietatis caussa* etc. i. e. iuventutis pulchritudo vini instar ebrietatem excitare valet.

32. उन्मीलितम् MALL. ज्ञानदृग्वेणीद्वासितम् । — Vox चतुरस्र proprie significat: *quadratus* (Vide PAN. V, 4, 120.). Nostro vero loco a MALL. redditur voce अन्यूनातिरिक्त i.e. *neque nimis magnus, neque nimis parvus*, atque ROSENIUS meus consulenti mihi litteris indicat *Mitâksharae* locum (Sectio II, व्यवहार ed. Calc. minor. p. 193.) ubi eadem vox occurrit, et a COLEBROOKIO (*Law of inheritance* p. 290.) vertitur: *square and accurate*. Eadem igitur metaphora huius vocis sensus immutatus est, ac latinae: *quadrare* et anglicae *square*.

33. Iam poeta puellae pulchritudinem accuratius describere incipit, singulas corporis partes inde a pedibus usque ad capillos (dist. 49.) perlustrans. — स्थलारविन्द idem est ac स्थलपद्म Hibiscus mutabilis.

34. MALL. hoc distichon tanquam interrogationem interpretatur: *num illa ab anseribus instructa erat?* atque addit: *quomodo enim aliter ita incedere potuisset?*

35. उत्पाद्ये MALL. पुनः सम्पाद्ये । — Hoc vult poeta: Creator multo labore, quia nullo exemplo uti potuit, puellae tibias effinxerat; in reliquis vero membris effingendis ipsae tibiae pulchritudinis quasi exemplum praestiterunt, in quo imitando minore igitur labore opus erat. Quem sensum ut clarius exprimerem, addidi verba: *aeque parvo*.

38. Hoc distichon vix intelligi potest, nisi menti tuae informaveris puellae vestitum; qui mihi quidem sic comparatus fuisse videtur: inferior ventris pars cincta erat cingulo मेखला, ex gemmis composito, quod, frigido suo contactu calidis anni temporibus imprimis iucundum, hieme deponere solebant mulieres, ut coniicere licet ex loco *Raghuv.* IX, 28. Illa ventris pars, quae est inter hoc cingulum et umbilicum, circumdata erat zona pannea, नीवी । Iam vero poeta pilorum seriem, quae, a pudendis usque ad umbilicum tendens, supra hanc zonam eminebat, comparat cum splendore gemmae illius, quae in medio cingulo fixa erat.

39. *Tres plicae* illae sunt, quae corpore inclinato supra umbilicum formantur. Cf. V, 24.

41. Notum est, KÁMAM tenerrimis quibusque telis, e.g. floribus, homines impugnare. Quod igitur ille PÁRVATIS brachiis usus est ad SIVAM subigendum, inde colligitur, puellae brachia tenerrima fuisse.

43. *Communis iis erat* etc. Utrumque (guttur scilicet et margaritarum ornamentum) alterum ornabat, alteroque ornatum erat.

44. Nelumbium speciosum, पद्म seu अरविन्द, interdiu tantum flores expandit, Nymphaea esculenta vero, कुमुद, nonnisi noctu. Inde iucundissimae poetarum

imagines desumptae sunt, e.g. *Raghuv.* VI, 66. 86. XVII, 75..XIX, 34. *Bhartr.* II, 65. *Meghad.* 91. *Sak.* p. 107, l. 10.

46. वितंत्रीः MALL. विषमबद्धा तंत्रीः ।

50. Singulis igitur corporis partibus ordine descriptis, hoc disticho addit poeta, totum puellae corpus omnium pulchritudinum summam ita continuisse, ut unaquaeque res, quae similitudinem exhibere solet, iusto loco disposita fuerit, e.g. luna in facie, etc.

52. *Corpora splendida,* e.g. aurum et alia. MALL.

54. *Propter Dakshae iram.* Cf. annot. ad dist. 21.

55. *Moschum redolente.* MALL. तत्र कस्तूरीमृगसंचारात् quia Moschi moschiferi loca illa frequentant.

CAPUT II.

1. TÁRAKAS, *Asuras* quidam, VAJRÁNAKAE filius. MALL. — In plerisque codicibus scriptum est तुरापाह्न् । Sed sibilans cerebralis locum non habet nisi in iis casibus, in quibus littera finalis ह्न in cerebralem ह्ण seu ह्ऱ transit.

2. *Sicut lacubus .... mane apparet sol*, i.e. sicut nelumbia sole oriente e somno expergefiunt, floresque aperiunt, ita Deorum vultus BRAHMANE conspecto exhilarabantur.

4. केवलात्मने MALL. एकरूपाय ।

6. *Tribus conditionibus*, i.e. secundum tres qualitates essentiae, impetus et caliginis.

8. Conf. MANU. I, 52-74.

11. *Crassus* स्थूलः MALL. इन्द्रियग्रहणयोग्यो घटादिवत् *qui sensibus comprehendi potest, sicut olla terrena.* — *Subtilis* सूक्ष्मः MALL. अतीन्द्रियः परमाणवादिवत् *qui sensibus comprehendi nequit, sicut atomus.* — *Manifestus* व्यक्तः MALL. कार्यरूपः *qui sub forma rei effectae apparet.* — *Non manifestus* व्यतीतरः i.e. अव्यक्तः MALL. कारणरूपः *caussae formam habens.* Cf. *Sánkhya Kár.* 10. — विभूतिषु MALL. अणिमादिषु । — De octo facultatibus seu evolutionibus, in quibus BRAHMAN pro arbitrio versari dicitur, confer COLEBR. dissert. de philos. Ind. I. (*Trans. R. A. S.* I. p. 36.)

12. *Illorum sermonum* etc. i.e. *Vedarum.* — *Tribus modis* i.e. tribus accentibus, *udátta*, *anudátta* et *svarita.* — *Quorum opus* i.e. opus quod *Vedae* peragendum praescribunt.

13. Quae hoc disticho de BRAHMANE praedicant, prorsus redeunt ad *Sankhyae* doctrinam, ut monet MALL. — De natura, genii caussa agente, vide *Sánkh. Kár.* 56 sq. et praecipue 57, b. पुरुषविमोक्षनिमित्तं प्रवृत्तिः प्रधानस्य *ad Genii libe-*

rationem tendit naturae actio. De genio vero peregrino, testis instar naturam intuente, vide eiusdem *Kárikae* dist. 19 et 20.

14. पितृणां अग्निष्वात्तादीनां । देवानां इन्द्रादीनां ।, वेधसां दक्षादीनां । MALL.

22. मनःशल्यं दुःखहेतुत्वाच्छल्यप्रायमित्यर्थः । MALL.

26. Verbum आवर्तयामि ab interpretibus et lexicographis nostris haud recte intellectum, significat *deorsum flectere, demittere, invertere aliquid* e.g. *arbores deflectere in terram, Hidimb.* I, 11. *invertere vas ad arbores irrigandas, Sak.* p. 12. l. 13. Obscurior est locus *Nal.* XXIII, 15. mendoque laborare videtur: fortasse pro द्रुतम् scribendum est कुटम् *atque vas, si illud inverterit, aquam praebet ad ipsius libidinem.* In nostro carmine saepius occurrit hoc verbum eadem significatione. Vide II, 26. III, 54. VI, 7. VII, 10. 54.

27. *Sicut edictum* etc. e.g. sicut lex: *ne occidito* tollitur alia lege: *vaccam mactato.* MALL.: उत्सर्गाः सामान्यशास्त्राणि न हिंस्यादित्येवमादीनि अपवादैः गामालभेतित्येवमादिभिर्विशेषशास्त्रैरिव ।

38. *Lampades firmae* i.e. a vento immotae.

40. आलूनाः MALL. अवतंसार्थं छिन्नाः ।

44. Ille lotos aureas, in *Manddkini* crescentes, ex hoc fluvio excerpsit, atque in piscinis suis eas plantavit.

46. *Ex ignis ore,* accuratius: *ex igne, qui est os nostrum.* Conf. annot. meam ad *Raghuv.* X, 22.

— मिषतां नः । *nobis adspicientibus.* Notum est, in lingua Sanscrita et Locativos absolutos usurpari, et Genitivos. Attamen utrique sensu differre dicuntur. Nam ut solo Locativo saepissime exprimitur tempus, quo aliquid fit, ita Locativus substantivi alicuius cum participio coniuncti plerumque tempus indicat, e.g. *Rám.* I, 9, 56. आनीयमाने विप्रे *cum Brâhmanus adduceretur. Rám.* I, 1, 33. गते रामे *cum Rámas profectus esset.* — Quando vero अनादर i.e. despectus aliquis exprimendus sit, Genitivum etiam usurpari posse docet PÁN. II, 3, 38. Res perspicua fit exemplo, quod affert Scholiasta ad Grammatici locum laudatum. Dicit enim रुदति रुदतो वा प्राव्राजीत् idem esse ac रुदन्तं पुत्रादिकमनादृत्य प्रव्रजितः *haud curans filium et reliquos propinquos lacrimantes, in solitudinem sese recepit.* Nostro igitur loco verba मिषतां नः *nobis adspicientibus,* haud significabunt: *dum nos adspiciebamus,* sed: *quanquam nos adspiciebamus;* atque *Nal.* VII, 8. verba वैदर्भ्याः

प्रेक्षमाणायाः vertenda erunt: *quanquam Vaidarbhis spectabat*, i.e. *ne uxoris quidem praesentia Nalas detinebatur a ludo.* Hoc PÁNINIS praeceptum num apud omnes omnium temporum scriptores Sanskritos valuerit, accuratius erit examinandum.

48. Morbi qui e सन्निपात seu दोषत्रय i.e. trium humorum corruptione oriuntur, sunt febris et rell. MALL. Vide „Catalogum codicum de re medica Sanscritorum", quem exhibuit DIETZIUS, iam praematura morte litteris ereptus, in Analectorum suorum medicorum fasciculo primo (Lips. 1833.), e.g. pag. 129. Cod. VIII. p. 142. Cod. XXXVI. et al. loc.

50. *In Pushkaris* etc. MALL. पुष्कराश्चावर्तकाश्च नाम मेघानां कूटस्थाः । Alio loco, *Meghad.* 6, nubes uno nomine composito पुष्करावर्तकाः appellantur. Vide WILS. ad illum locum. —

— तटाघातं वप्रक्रीडाम् । MALL.

55. विषवृक्षो ऽपि etc. De constructione vide quae BHATTOJIDÍKSHITAS habet ad PÁN. II, 3, 2. (*Siddh. Kaum.* f. 35. r.).

56. *Haec gratia*, scilicet ne a Diis necari posset.

57. निषिक्तस्य क्वचित्क्षेत्रे क्षरितस्य । MALL.

61. *Filius;* textus habet आत्मा *animus*, qua voce filius designatur, secundum Vedarum dictum: आत्मा वै पुत्रनामासि *animus es, filius appellatus.*

63. मनसागमत् *animo adiit* i.e. सस्मार *recordatus est.* MALL.

CAPUT III.

1. *In potentibus aestimatio* etc. i. e. viri potentes eos, qui ipsorum tutelam implorant, seu ex ipsis pendent, non ex virtutibus aestimant, sed ex utilitate, quam ex iis capere possunt: quod MALLINÁTHAS breviter et optime, ut solet, sic exprimit: फलतंत्राः प्रभवो न तु गुणतंत्राः ।

5. अरिंचित एकैकशो निवर्तित । MALL.

6. *Instructus foret.* Exciderunt in versione verba: *in prudentia.*

7. „Tua caussa castissimae etiam mulieris fidem labefactabo." Ita vero loquitur KÁMAS, quia INDRAS notus est tanquam alienarum mulierum insidiator, atque iam in *Vedis* appellatur अहल्यायाः जारः AHALYAE *adulter.* MALL. — Fabula de AHALYA, GAUTAMAE uxore narratur *Rámáy.* I, 48. Rettuli vero, quae MALLINÁTHAS ad hoc distichon animadvertit, quia ei, qui mythologiam Indicam investigat, maximi momenti esse debet, quinam mythi iam in *Vedis* occurrant, quique serioris sint originis. Ita a COLEBROOKIO scimus, fabulam de VRITRA ab INDRA occiso in *Vedis* reperiri. Vide *As. Res.* VIII, p. 398.

8. *Post concubitus offensionem* i. e. postquam cum alia muliere concubueras.

10. के न के ऽपीत्यर्थः किंशब्दः कुत्सायाम् । MALL.

11. *Pedem de crure deponens,* quia INDRAS in solio suo ea positione consederat, quae पद्मासन *loti sessio* appellatur. Potest vero etiam उरुदेशात् *de alto loco,* intelligi, i. e. de solio. Ita BHARATA MALLIKAS et GOPÁLÁNANDAS. Mihi prior explicatio praeferenda videtur.

12. कुण्ठम् प्रतिबद्धप्रसरम् । MALL.

14. *Eo quod indicasti.* MALL. ad h. l. haec habet: Verbum आशंसता ab alio Scholiasta, NÁTHA, explicatur: *eo quod cupis;* sed radices शास् et शंस् cum prae-

pos. आ, quando significant *cupere*, nonnisi *Atmanepado* usurpantur. NÁTHAE interpretatio insuper haud convenit cum eo quod supra (dist. 10.) dixerat KÁMAS: *ipsum Sivam e firmitate sua excuterem*. MALLINÁTHAE verba haec sunt: अत्राशंसता प्रार्थयमानेनेति नाथव्याख्यानमनर्थव्याख्यानम् । आङ्पूर्वयोः शास्तिशंसत्योरिच्छार्थत्वे आत्मनेपदनियमात् । याच्ञार्थत्वस्याप्रामाणिकत्वात् । कुर्या हरस्यापीत्यनयोरर्थयोरभावाद्योगाच्चेति ॥

15. *Brahmanibus et Angis munitus*, ad verbum: *Brahmanum et Angarum sedes*. MALL.: ब्रह्मणां सद्योजातादिमंत्राणां अङ्गानां हृदयादिमंत्राणां भूः स्थानं कृतमंत्रन्यास इत्यर्थः । Certis igitur formulis sacris corpus suum muniverat. Vide WILSONUM s. v. न्यास ।

17. मत्प्रणिधिः मम गूढचारः । MALL.

18. अर्थान्तरभाव्यः कारणान्तरसाध्य एव । तत्कारणान्तरं पार्वतीसन्निधानमिति भावः । MALL.

19. नमिति सम्भावनायाम् । अन्येषां तु सम्भावनापि नास्तीत्यर्थः । MALL.

22. आदाय मूर्ध्ना । Cf. *Prabodhachand.* (ed. BROCKHAUS.) p. 97, l. 12. मूर्ध्नि निवेशिताः सर्वा एवाज्ञाः ।

23. साशङ्कं अतिसङ्कटमापतितमिति सभयम् । MALL.

— अङ्गव्यय° मृत्वा शीर्त्वा सर्वथा देवकार्यं साधयिष्यामीति कृतनिश्चयः सन्नित्यर्थः । MALL.

24. ज्ञातृभे प्रादुर्बभूव वसन्तधर्मान्प्रवर्तयामासित्यर्थः । MALL.

25. विलंघ्य अकाण्डे व्यतिक्रम्य । MALL. — *Plagam a Kuvera custoditam*, i. e. septentrionalem. Hoc dicit poeta: „Cum sol, vix ad plagam meridionalem aggressus, subito reversus ad septentrionem ascenderet, auster a *Malayae* monte spirare coepit." Sed verbis Sanskritis inest comparatio, उत्प्रेक्षा, quam versione latina exprimere non potui: Cum vir fervidus, congressum (cum uxore) negligens, ad aliam puellam, a viro quodam deformi custoditam, properaret, illa dextera doloris

suspiria emisit. MALLINÁTHAS scholion suum his verbis concludit: स्वभर्तरि समयोल्लङ्घनेन पराङ्गनासङ्गतिं प्रवृत्ते सति स्त्रियो दाक्षिण्यात्किञ्चिद्दुःखान्निःश्वसन्तीति भावः । उत्तरायणे सति मलयमारुताः प्रवृत्ता इति वाक्यार्थः । अत्रोत्प्रेक्षालङ्कारः ।

26. *Asokam* arborem pulchrae feminae pede tactam flores producere notum est. Vide annot. meam ad *Raghuv.* VIII, 61. — Codd. B et D distichon exhibent, quo mulieribus mira in varias arbores vis tribuitur:

पादाहतः प्रमदया विकशत्यशोकः
शोकं जहाति वकुलो मुखसिन्धुसिक्तः ।
आलोकितः कुरवकः कुरुते विकाशं
आलिङ्गितस्तिलक उत्कलितो विभाति ॥

A muliere pede tactus Asokas efflorescit, oris liquore irrigatus Vakulas moerorem relinquit; adspectus Kuravakas flores aperit, amplexu cinctus Tilakas calycibus splendet. — Conf. *Meghad.* 77.

28. कर्णिकारम् । Plantarum nomina genere neutro assumpto plerumque significant flores seu fructus plantae. Vide *Am. Kosh.* lib. II, cap. 4, sect. 1, sl. 18.

— *Plerumque .... adspernatur* etc. MALL.: सर्वत्रापि वस्तुनि किञ्चिद्वैकल्यं सम्पादयति यथा चन्द्रे कलङ्कमित्यर्थः । अतः कर्णिकारे ऽपि नैर्गन्ध्यं युज्यते इति भावः ।

29. अविकाशभावात् निर्विकाशत्वात् मुकुलीभावाद्धेतोः । MALL. — *Palâsa* arbor eadem est quae et *Kinsuka* appellatur, i.e. Butea frondosa Koenigii, quam descriptam habemus a ROXBURGHIO, *As. Res.* III, et a JONESIO, *As. Res.* IV.

30. Artificium inest huius distichi verbis Sanskritis, quod, cum versione latina exprimere haud potuerim, hic saltem paucis explicabo. Vox मधुश्रीः sive verti potest: *veris pulchritudo*, seu tanquam nomen proprium accipi pulchritudinis illius, mulieris personam ferentis. Ita reliqua etiam verba duplici modo intelligi possunt. Vox मुखे significat sive: *in facie*, sive: *initio;* तिलक sive: *Tilakae florem*, sive signum illud, quod mulieres in fronte pictum gestare solent; vox राग denique sive

colorem in universum, sive pigmentum e lacca factum. Distinctis denique verbis poeta *Chútae* surculum comparat cum labro mulieris.

32. कोकिलकूजितश्रवणानन्तरमाज्ञप्ता इव मानं जहुरित्यर्थः । MALL.

35. द्वन्द्वानि स्थावराणि जङ्गमानि च मिथुनानि । भावं रत्याख्यं शृङ्गारभावम् । MALL.

36. कृष्णसार । MALL. सारः (WILS. शार) शवलः कृष्णश्चासौ सारश्च कृष्णसारः कृष्णमृगः वर्णी वर्णिनिति समासः । Conf. PAN. II, 1, 69. Significat igitur haec vox Antilopam, quae colorem e nigro et flavo mixtum habet.

37. रसात् प्रीत्या । MALL.

38. समुच्छ्वासित विश्लेषित । MALL.

39. स्तनाभ्यः । Codd. स्तनीभ्यः । Utrumque licitum est: nos, ut solemus, MALLINÁTHAM secuti sumus, dicentem: स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधादिति विकल्पान्न ङीष् । Cf. PAN. IV, 1, 54. — De distichi sententia MALL. haec habet: स्थावराणामपि मदनविकारो ऽभूत् किमुतान्येषामिति भावः एतच्च तरुलतादीनां चेतनत्वादुक्तम् । यथाह मनुः । अन्तःसंज्ञा भवन्त्येतेत्यादि । व्यपकालङ्कारः । Cf. MAN. I, 49.

40. प्रसंख्यान आत्मानुसन्धान । आत्मेश्वराणां चित्तस्य नियन्तृणां वशिनामित्यर्थः । समाधिभेदप्रभवः समाधिभङ्गने समर्थाः । MALL.

41. मा चापलाय चापलं कर्तुं मा भवत । क्रियार्थोपपदस्येत्यादिना चतुर्थी । MALL. Cf. PAN. II, 3, 14. et nostr. carm. IV, 31. — NANDIN, qui etiam NANDÍSA seu NANDÍSVARA vocatur, est SIVAE cubicularius, illius comitum catervae (गणाः seu प्रमथाः) praefectus, aureumque baculum tanquam muneris sui signum gestans.

42. निभृत निश्चल । MALL.

43. पुरःशुक्रं पुरोगतः शुक्रो यस्मिन्देशे तं देशम् । MALL. — Nonnullos planetas, regi cum exercitu in bellum exeunti in adversa coeli regione stantes, certam cladem portendere, videmus ex hoc disticho, a MALLINÁTHA allato:

प्रतिशुक्रं प्रतिबुधं प्रत्यङ्गारकमेव च ।
अपि शक्रसमो राज्ञा कृतसैन्यो निवर्तते ॥

Venere, seu Marte, seu Mercurio e regione stantibus, rex, etiamsi Indrae similis sit, occiso exercitu revertitur. Atque BHARATA MALLIKAS hoc affert astrologorum praeceptum:

यस्यां दिशि स्थितः शुक्रो जीवितेच्छुर्न तां व्रजेत् ।

In qua regione Venus stat, in illam ne proficiscitor, qui vitae amans est.

44. त्रियम्बकम् pro त्र्यम्बकम् metri caussa positum est, licentia in Vedis haud infrequenti, atque ab ipsis Grammaticis sancita. Vide BHATTOJIDÍKSHITAE annotationem ad PÁN. VI, 4, 86. (*Siddh. Kaum.* fol. 222. r.). — Codices habent त्रिलोचनम्, sed MALL. dicit: त्रियम्बकमिति पादपूरणार्थो ऽयमियङादेशश्छान्दसो महाकविप्रयोगत्वादभियुक्तैरङ्गीकृतः । केचित्तु साहसिकास्त्रिलोचनमिति पेठुः ।

— *tigridis pelle tecto,* quia huic pelli propria quaedam vis tribuitur, ad liberationem aeternam obtinendam adiuvans, ut dicit MALLINÁTHAS: मोक्षश्रीर्व्याघ्रचर्मणीति प्राशस्त्यात् । Conf. *Bhag. G.* VI, 11. ubi is, qui Yogam exercere cupit, considere iubetur in sede, quae veste, pelle (Comm. *Sridharasvdminis:* tigridis seu alius ferae) et Kusae gramine tecta est.

45. पर्यङ्कबन्ध MALL. वीरासन । Cf. WILS. lexicon. — MALL. affert VASISHTHAE distichon, quo iste sedendi modus sic describitur:

एकं पादमथैकस्मिन्विन्यस्योरुणि संस्थितम् ।
इतरस्मिंस्तथा चोरुं वीरासनमुदाहृतम् ॥

46. *Nigra pelle,* Antilopae nigrae pelle. MALL.

47. विरतप्रसङ्गैः प्रसक्तिरहितैः । MALL. — Ad ultima huius distichi verba idem scholiasta haec affert:

करणान्यवहिष्कृत्य स्थाणुवन्निश्चलात्मकः ।
आत्मानं हृदये ध्यायेन्नासाग्रन्यस्तलोचनः ॥

इति योगाचारे ।

48. अन्तश्चराणां मरुतां प्राणादीनाम् । MALL.

49. *Recentis lunae,* illius scilicet, quam SIVAS in capite gestat.

50. Novem plerumque corporis portae commemorantur a scriptoribus, quas singulatim enumerare vix necessarium videtur. Inde corpus appellatur *urbs novem portis instructa. Bhag. G.* V, 13. — Interdum vero de undecim portis sermo est, e.g. *Katha Upanish.* p. 10, l. 2. ubi corpus appellatur पुरमेकादशद्वारम् *urbs undecim portis instructa.* Ibi enim umbilicus tanquam decima porta numeratur, atque foramen in vertice capitis tanquam undecima. Vide SANKARAM ad h. l.

51. *Ne cogitatione quidem subigendum;* usitatissimus loquendi modus, pro: *de quo subigendo ne cogitari quidem potest.* Ita *Raghuv.* II, 27. सा दुष्प्रधर्षा मनसापि हिंस्रैः *illa vel cogitatione aegre subigi potest a belluis;* atque *Hitop.* 48, 22. मनसापि नैतत्कर्तव्यम् *ne cogitari quidem debet de hac re facienda.*

52. सन्धुक्षयन्ती पुनरुज्जीवयन्ती । MALL.

53. सिन्दुवार MALL. निर्गुण्डीकुसुम । (Vitex Negundo).

55. *Apta loca cognoscente,* i.e. qui scit, quaenam personae dignae sint, quibus res pretiosae confidantur.

57. *Facinus suum rursus perpetrare optavit.* Antea enim, cum SIVAM conspiceret (sl. 51.), omnem illius subigendi spem abiecerat; iam vero PÁRVATIS pulchritudo animum ei reddidit.

58. Coniunctio च in duabus propositionibus repetita indicat, inter duas actiones quam minimum temporis intercessisse. Ita ad *Raghuv.* X, 6:

ते च प्रापुरुदन्वन्तं बुबुधे चादिपूरुषः ।

MALLINÁTHAS dicit: गमनप्रतिबोधयोरविलम्बार्थौ चकारौ । — Conf. *Kum. Sambh.* III, 68. *Sakunt.* 60, 16. 17. 122, 1-4.

59. Sensus hic est: SIVAE corpus, dum ipse in meditatione defixus spiritum continebat, levius redditum, nunc, cum spiritum rursus emitteret, ingens suum pondus recuperavit, ita ut SESHAS serpens, in cuius capite terra requiescit, hanc a SIVA depressam vix sustinere valeret.

68. स्फुरद्बालकदम्बकल्पैः विकसत्कोमलनीपविटपसदृशैः पुलकितैरित्यर्थः । MALL.

70. आकुञ्चितसव्यपादं आलीढाख्यस्थानके स्थितमित्यर्थः । MALL.

71. परामर्शं आस्कन्दन । MALL.

75. शून्या निरुत्साहा सती । MALL.

CAPUT IV.

8. गोत्रस्खलितेषु MALL. नामव्यत्यासेषु । Conf. *Raghuv.* XIX, 24. *Sakunt.* 119, 16.

9. *Fraus*, seu potius: *vanae blanditiae, merum lenocinium.* MALL. परस्य रञ्जनार्थं यदसत्यभाषणं स उपचारः तस्य स्थानं कैतवस्थानमिति यावत् ।

12. विडम्बना MALL. आकृतिमात्रम् । मदनाभावे मदस्य निःफलत्वादिति भावः । तथा माघे । तां मदो दयितसङ्गमभूष इति । Vide *Sisup.* X, 33.

13. कथीकृतम् MALL. शब्दमात्रावशिष्टम् ।

14. Cuculi vox a *Chûtae* floribus manducatis eximiam claritatem adipisci dicitur. Cf. *Nalod.* II, 13.

Participium सूचित hic illic redditum invenies voce *praeditus*, qui sensus neque a lexicographis Indicis confirmatur, neque revera usquam habet locum. Radix सूच् significat: *prodere, indicare, notum facere.* Inde *Hid.* I, 3. via *stellarum lumine indicata* dicitur; *Nal.* V, 26. NALAS *oculorum nictatione proditus*, (quia oculorum nictatione a Diis distinctus erat); *Nal.* XVII, 9. DAMAYANTIS *nacvo prodita;* denique *Nal.* XXIII, 18. NALAS dicitur कर्मचेष्टितसूचितः (ita enim habet CHATURBHUJAS, cuius scripturae ubique fere praeferendae videntur) *actionibus inceptisque suis proditus.*

16. De correptione vocalis finalis in voce दूती vide PAN. VI, 3, 63. Cf. etiam annotationem meam ad *Raghuv.* XIV, 33.

18. *Tempestivum*, i. e. verno tempore natum. MALL. वासन्तम् ।

20. *Locustarum via*, i. e. locustae instar in ignem me coniiciens. MALL. शलभमार्गेण अग्निप्रवेशेनित्यर्थः ।

31. पतनाय scil. भवति । Cf. III, 41.

33. *Mulieres maritorum viam ingrediuntur.* Mallináthas exhibet distichon e *Smriti*, quo uxor fida sic describitur:

आर्तार्ते मुदिते हृष्टा प्रोषिते मलिना कृशा ।
मृते म्रियेत या नारी सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता ॥

„Quae mulier afflicta est, quando maritus afflictus est, laeta, quando ille gaudet, „sordida et macilenta, quando ille peregrinatur, moritur, quando ille mortuus est, „eam scito marito fidam."

38. परलोकविधौ Mall. पिण्डोदकादिकर्मणि ।

— *Offeras Kámae Sahakárae ramos.* काममुद्दिश्य est: *Kámam monstrans, significans, spectans*, i. e. *illius respectu habito.* Accurate, ut solet, Haughtonus in lexico Bengalico s. v. उद्दिश्य *with regard to, concerning, with reference to.* Idem Gerundium invenimus *Rám.* I, 21, 3. यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छ्रूयतामिति । *accipite, cuius negotii respectu habito, i. e. cuius negotii caussa aggressus sum. Bhag. Git.* XVII, 21. यत्फलमुद्दिश्य दीयते *donum quod praemii caussa datur.* — *Mudrárdksh.* p. 3. l. 9. तत्प्रवर्त्यतां भगवतो ब्राह्मणानुद्दिश्य पाकः etc. *quare reverendorum Brâhmanorum quidem caussa continuetur coenae-praeparatio; quod vero attinet ad lunae eclipsin, a nescio quo decepta es.* — *Nal.* IX, 24. *Hunc sermonem Nalas rex Damayanti diligenter dixit pluries,* भैमीमुद्दिश्य *Bhaimim respiciens*, i. e. sperans fore ut illa ad propinquos suos rediret, atque hunc in finem de via illam certiorem facere cupiens. Confer *Ram.* I, 13, 31. *Sak.* 54, 6. 95, 19. — Nonnullis aliis gerundiis simili modo exprimitur id, quod nos aut praepositionibus aut adverbiis exprimere solemus. Ita वर्जयित्वा et उक्त्वा significant: *sine aliqua re, excepta aliqua re*, ut bene monuit Lenzius ad *Urvas.* p. 222, not. LXXXIX. — मुक्त्वा *praeter. Bhartrih.* I, 75 (secundum scripturam ed. Sriramap. quae restituenda est). — आरभ्य *inde a.* — विक्रीय e. g. *Sak.* 37, 5. *hi viri pii vectigal pendunt,* यो रत्नराशीनपि विक्रीयाभिवन्द्यते *quod relictis etiam gemmarum acervis*, i. e. *magis etiam quam gemmarum acervae acceptum est.* — Restat gerundium अधिकृत्य cuius significatio arcte coniuncta est cum voce अधिकरण *res de qua agitur, materia, argumentum* (e. g. sermonis seu libri). *Rám.* II, 15, 29. रामाधिकरणाः कथाः *narrationes in quibus de Ráma sermo est*, seu brevius: *narrationes de Ráma.* अधिकृत्य igitur est: *statuendo* seu *proponendo aliquid tanquam argumen-*

tum, materiam, subiectum, rem de quo agatur. Ita inveninus *Sak.* 34, 7. शकुन्तलामधिकृत्य ब्रवीमि *equidem loquor, Sakuntalam sermonis mei materiam faciens,* id quod nihil aliud est quam: *equidem loquor de Sakuntala.* — *Prabodh.* 113, 17. उक्तं च तेन भगवता तानधिकृत्य *atque a reverendo illo de iis dictum est.* Iam lux affundetur loco illi *Sak.* 44, 11-13, quem nemo interpretum, qui adhuc exstiterunt, recte intellexisse videtur. Rex enim, postquam de KÁMAE crudelitate conquestus est: Attamen, inquit, libenter ego KÁMAE cruciatum perferam,

यदि मदिरायतनयनां तामधिकृत्य प्रहरतीति ।

dummodo ille de Sakuntala i. e. *ita contra me pugnet, ut Sakuntala tanquam certaminis pretium sit proposita.*

39. स्थितां कृतनिश्चयाम् । अन्वकम्पयत् सदयमुवाच । MALL.

41. *Erga filiam suam,* i. e. erga SARASVATÍM. MALL.

43. धर्म MALL. धर्माख्येन प्रजापतिना । — Porro ad voces *fulmen et ambrosiam* idem dicit: वशिपक्षे अशन्यमृतशब्दौ कोपप्रसादपरौ अन्यत्र वैद्युताम्युदकपरौ ।

CAPUT V.

1. *Vituperavit formam suam,* quod SIVAE animum vincere non potuerat. MALL.

2. *Quo enim alio modo* etc. MALL. affert distichon *Man.* XI, 238, sic scriptum:

यदुष्करं दुरूहं च यदुर्गं यच्च दुस्तरम् ।
तत्सर्वं तपसा साध्यं तपो हि दुरतिक्रमम् ॥

5. प्रतीपयेत् MALL. प्रतिकूलयेत् प्रतिनिवर्तयेदित्यर्थः । निम्नप्रवणं पय इवेष्टार्थाभिनिविष्टं मनो दुर्निवारमित्यर्थः ।

7. अभिनिविश MALL. आग्रह । — शिखण्डिमत् MALL. न तु हिंस्रप्राणिप्रचुरमिति भावः ।

11. अक्षसूत्रप्रणायी MALL. अक्षसूत्रसहचरः ।

12. स्थण्डिले MALL. भूमौ । केवले संस्तरणरहिते ।

13. द्वये ऽपि MALL. क्वचित् द्वयेषु (A. B. द्वयीषु) इति प्रामादिकः पाठः । — Cf. *Raghuv.* VIII, 58.

17. पावनम् MALL. अहिंसातिथिसत्काराग्निपरिचर्याभिर्जगत्पावनं बभूवेत्यर्थः ।

23. विविधेन MALL. पञ्चविधेनेत्यर्थः । — Reliqui commentarii habent द्विविधेन । Cf. *Man.* VI, 23. — उष्माणम् MALL. वाष्पम् ।

28. Pro अपर्णेति च in nonnullis codicibus scriptum est अपर्णामिति quam scripturam improbat MALLINÁTHAS, quia particula इति poscat Nominativum.

29. अधश्चकार् MALL. अतिशिश्ये इत्यर्थः ।

30. *Primus Brâhmanorum ordo* i. e. ordo *Brahmachârinum.*

35. *Num animus, tuus* etc. Nunc video, sensum hunc esse: num tu benevolentiam servas erga hinnuleos, quanquam te offendunt, *Kusam* tibi eripientes? Poenitentes enim, quorum animus ira occupatur, castigationum suarum fructum perdunt. — MALLINÁTHAS dicit, pro अपहारिषु ab aliis scriptum esse अपराधिषु ।

38. त्रिवर्ग MALL. धर्मार्थकाम *honestum, commodum et volupe.*

40. द्विजातिभावात् etc. MALL. ब्राह्मणत्वात्सुलभचापलः ।

45. *Gemma non quaerit, sed quaeritur.* Eadem verba occurrunt *Sak.* 51, 11. ubi a JONESIO recentiores etiam interpretes in errorem inducti sunt.

55. उन्मदना MALL. उत्कटमन्मथा ।

56. उपात्तवर्णे MALL. प्रारब्धगीतक्रमे सति ।

58. भावस्थम् MALL. भावे इत्याख्ये तिष्ठतीति तथ्यनुरागिणमित्यर्थः ।

68. चतुष्क MALL. गृहविशेष । Idem Schol. ad VII, 9. चतुःस्तम्भगृह domus quattuor columnis fulta.

75. द्विषन्ति MALL. हेत्वपरिज्ञानान्मूढा दूषयन्ति विद्वांसस्तु को ऽप्यत्र हेतुरस्तीति बहुमन्यन्ते ।

76. *Cum his* scil. duobus benignitatis generibus.

83. *Non solum qui* etc. MALLINÁTHAS hoc distichon affert:

गुरौ प्राप्तः परीवादो न श्रोतव्यः कथञ्चन ।
कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततो ऽन्यतः ॥

Vide *Man.* II, 200.

84. समालम्बे MALL. जघ्राङ् ।

86. Pro: *ego tuus servus factus sum castigationibus tuis* scribendum est: *castigationibus tuis tanquam servus emptus sum.*

CAPUT VI.

2. परभृतोन्मुखी Mall. मुखशब्देनाभिवदनव्यापारो लक्ष्यते तथा च परभृतामुखेन व्याहरन्तीत्यर्थः ।

3. कथमपि Mall. कृच्छ्रेण तत्र गाढानुरागित्वादिति भावः ।

6. *Peregrinationem* i. e. migrationem in silvam, tanquam *Brâhmani* quarti ordinis (*Vanaprasthae*).

7. समावर्जितकेतुना Mall. तन्मण्डलाघातशङ्कया नमितध्वजेन i. e. Sol vexillum suum demittere solet, timens ne septem *Rishium* orbitam offendat.

12. अगौरवभेदेन Mall. समानप्रतिपत्त्या ।

14. पदम् Vrihaspati Misras et Bharata Mallikas व्यवसायम् । Eodem modo hanc vocem interpretatur Hemachandras in lexico suo *Anekârtha Sangraha* Cap. II, *slok.* 229. Amaras व्यवसिति । — Conf. *Sak.* 74, 2.

25. उपचिन्वन् Mall. वर्धयन् ।

28. आत्मजन्मने Mall. पुत्रोत्पत्तये पुत्रमुत्पादयितुमित्यर्थः ।

— अरणि Mall. मन्थनदारुविशेष ।

30. Mallinâthas huius distichi sensum bene indicat his verbis: न चाकं लौल्यात्स्वीरत्नं डुष्कुलादपीति न्यायमनुस्मरामि यतः श्लाघ्य एवायं सम्बन्ध इत्याह ।

31. प्रणीतम् Mall. स्मृतिरूपेण निबद्धम् ।

34. प्राजापत्याः Mall. ब्रह्मपुत्रा इत्यर्थः ।

35. परमम् MALL. ओम् ।

37. अभिस्यन्दः MALL. अतिरेकः अतिरिक्तजन इति यावत् । वमनं निःसारणम् । उभयत्रापि कौटिल्यः । भूतपूर्वमभूतपूर्वं वा जनपदं परदेशापवाहेन स्वदेशाभिस्यन्दवमनेन वा निवेशयेदिति । — Conf. *Raghuv.* XV, 29.

40. करणैः MALL. पाठान्तरव्यवस्थापितैस्ताडनविशेषैः ।

44. कुसुमायुधात् MALL. कामादन्य इति शेषः । — संज्ञाविपर्ययः MALL. चेतनापगमो न तु दीर्घनिद्रारूप इत्यर्थः । अत्रत्याः सर्वे ऽप्यजरामरणा इति श्लोकतात्पर्यार्थः ।

46. Hoc distichon, quod nescio quo casu e codicibus excidit, restitui e MALLINÁTHAE commentario, in quo sic scriptum est: सन्तानकेति । किं चेति चार्थः । सन्तानकतरूणां छायासु सुप्ता विद्याधरा देवविशेषास्ते एवाधगा यस्मिंस्तत्तथोक्तम् । गन्धवत् गन्धाढ्यं गन्धमादनं नाम गिरिर्यस्य पुरस्य बहिर्भवं वाह्यं उपवनमारामः । अत्र गन्धवद्गन्धमादनमित्यागन्तुकः पाठः । प्राचीनस्तु सुगन्धिर्गन्धमादन इति पुंलिङ्गान्तः । अत एव क्षीरस्वामिना गन्धमादनमन्ये वेत्यत्र गन्धेन मादयतीति गन्धमादनमिति व्याख्याय प्रयोगे पुंलिङ्गता दृश्यत इत्याशयेनोक्तं सुगन्धिर्गन्धमादन इति कालिदास इति । सन्तानकतरुच्छायेत्यत्र पूर्वपदार्थबाहुल्यसम्भवे ऽपि शलभच्छायमित्यादिवत्समर्थच्छायानिष्पत्तेस्तदपेक्षाभावात् छाया बाहुल्ये इति नपुंसकत्वं नास्तीत्यनुसन्धेयम् । — De duabus scripturis MALLINÁTHAM loqui vides, गन्धवद्गन्धमादनम् et सुगन्धिर्गन्धमादनः; reliqui scholiastae, VRIHASPATI MISRAS scilicet et BHARATA MALLIKAS (nam in GOPÁLANANDAE commentario ne vestigium quidem huius distichi reperitur) hanc solam noverunt, id quod me permovit, ut priorem in textum reciperem. Nunc vero MALLINÁTHAE commentarium denuo perpendens, vereor ne altera scriptura sit praeferenda. Nam si reputas, a MALLINÁTHA illam आगन्तुक, hanc vero प्राचीन appellari, quanquam de sensu harum appellationum certo iudicare haud ausim, tamen

illa significari videtur scriptura *adventicia*, seu *quae serius irrepsit*, hac vero scriptura *antiqua*. — KSHIRASVÁMIN ille, quem MALLINÁTHAS laudat, auctor operis grammatici esse dicitur, *Kshira Tarangini* inscripti. Vide COLEBR. Gram. praef. p. XV.

47. स्वर्गाभिसन्धिसुकृतम् MALL. स्वर्गोद्देशेन यत्सुकृतं ज्योतिष्टोमाद्यनुष्ठानम् । हिमवन्नगरमवेक्ष्य स्वर्गस्य पुण्यफलत्वं वदता वेदेन वयं वञ्चिता इत्यर्थः । स्वर्गादपि रमणीयमिति भावः ।

59. न प्रभवन्ति MALL. न व्याप्नुवन्ति । — Nota verbum प्रभू sensu: *parem esse alicui rei*, hoc loco cum dativo coniunctum, *Raghuv.* III, 17. vero cum locativo.

63. *Nulla spe posita* etc. Vertendum potius videtur: *mihi divitiarum externarum cura non est* i. e. illas haud respicio, vobisque dabo, quodcunque vobis placuerit.

67. *Sapientes te dicunt Vishnuem.* Cf. *Bhag. G.* X, 25. ubi KRISHNAS dicit: *inter montes Himálayas sum.*

71. *Cum .. contentionem fecisset*, nempe cum VISHNUS, Nani specie indutus, in terram descendisset (*Vámanávatára*), ad BALEM regem ex imperio eiiciendum. Dicunt igitur: VISHNUS certo quodam tempore tantam magnitudinem assumere potuit, tibi vero eadem omni tempore propria est.

76. *Terra et reliquis* i. e. octo SIVAE formis. Cf. annot. ad III, 58.

79. MALL. अत्र वागर्थयोरुपमानसामर्थ्याच्छिवयोर्नित्ययोगो विवक्षितः । इत्युक्तं च वागर्थाविव सम्पृक्तौ । — Cf. *Raghuv.* I, 1.

82. उद्भूतये MALL. उच्छ्रायाय

86. Hoc distichon deest in Codd. A et C.

87. आददे MALL. हस्ताभ्यां जग्राह ।

90. पुरःपाकाभिः MALL. पुरस्कृतफलाभिः ।

92. *Filiae amore agitatam*, quia separationem ab illa timebat. MALL.

CAPUT VII.

1. ज्ञामित्रगुणान्वितायाम् Mall. ज्ञामित्रं लग्नात्सप्तमं स्थानं तस्य गुणः शुद्धिः सा च क्रूरादिग्रहराहित्यं तेनान्वितायां सत्याम् ।

3. चीनांशुकैः Mall. पटवस्त्रैः । — स्थानान्तरस्वर्गः Mall. मेरोरन्यत्र स्थितः स्वर्गः ।

6. मुहूर्त est hora Indica, quarum triginta diem et noctem efficiunt. Hora Mitrae sacra est tertia post solis ortum, ut docet MallinátHas, quinque priorum diei horarum nomina afferens, a Deorum, quibus illae sacrae sunt, nominibus desumpta. Prima enim hora appellatur *Raudra*, secunda *Sárpa*, tertia *Maitra*, quarta *Pitrya*, quinta *Vásava*. — De *Uttaraphalguni* conf. Jonesium, *As. Res.* II, 305.

7. Sagitta ornari debet puella secundae classis (*Kshatriyá*) quae *Bráhmáno* in matrimonium datur. Conf. Man. III, 44.

8. सन्धुक्ष्यमाणा Mall. उपचीयमाना ।

9. चतुष्क Mall. चतुःस्तम्भगृह *domus quae quattuor columnis sustinetur.* Cf. V, 68.

13. Pro नेत्रा lege नेत्राः ।

16. *Discidit* i. e. ineptos fecit. Illius faciei pulchritudo maior fuit, quam quae, ut alias fieri solet, cum loto sive cum luna comparari potuisset.

18. कामपि Mall. अनिर्वाच्याम् *verbis haud exprimendam.*

21. लीयमानैः Mall. आश्रयद्भिः ।

24. *Aegre*, quia oculi gaudii lacrimis repleti erant. Mall.

32. उपान्तरभागेषु MALL. अक्षलदेशेषु ।

33. शङ्खान्तर MALL. ललाटास्थिमध्य ।

38. *Vehicula* i. e. animalia, quibus Matres vehuntur, scilicet cornices, ululae, asini al. — Cf. *Devimdh.* VIII, 12. sqq.

43. *Primus creator* i. e. BRAHMAN. — *Spiritus* etc. i. e. VISHNUS.

45. *Maiestatis signa* sunt umbraculum, flabella, vehiculum, etc. MALL.

— तद्दर्शिताः MALL. तेन नन्दिनायमिन्द्रः प्रणमति अयं चन्द्र इत्याद्युक्तिपूर्वं निवेदिताः ।

48. धात्त MALL. तमोमोह ।

51. *Via ipsius sagittis notata.* MALL. पुरविजयसमये *cum Puram* (i. e. TRIPURAM daemonem) devincceret.

54. व्रीमानभूत् MALL. सङ्कोचं प्राप । — Secundi versus sensum MALLINÁTHAS indicat his verbis: ननु विदितेश्वरमकिम्नः स्वयं प्रागेव प्रणतस्य तदीयज्ञामात्रुपचारमात्रस्वीकारि कः सङ्कोच इत्याशङ्कां नुदति । — Ad finem huius distichi idem addit: सत्यं स्वयं प्रणतत्वाननुसन्धानेन सङ्कोचः अनुसन्धानं व्रीत्सुक्यान्नास्तीति भावः । — Poetae sententia ergo haec est: HIMÁLAYAS, cum SIVAS ad eum veniret, ita gaudio erat commotus, ut ne animadverteret quidem, semet ipsum capite inclinato illum salutasse. Deinde vero SIVAM capite inclinato adstantem conspiciens, pudore suffundebatur, quia putavit, neglexisse se reverentiam Deo maximo praestandam.

57 - 62. Haec disticha occurrere etiam *Raghuv.* VII, 6 - 11. inter Scholiastas solus VRIHASPATIMISRAS indicat, dicens: रघुकुमार्योः समानवर्णानम् ।

64. 66. 69. Confer *Raghuv.* VII, 12. 14. 16.

72. Munera, quae HIMÁLAYAS genero suo offert, legibus nuptialibus praecepta sunt. Confer de his, atque de caerimoniis nuptialibus in universum, tertiam COLEBROOKII dissertationem de caerimoniis sacris Indorum. *As. Res.* VII.

83. Sermo, quo sacerdos hic alloquitur sponsam, sollemnis erat in iis nuptiis, quae secundum modum *Prájápatya* dictum celebrabantur. MALLINÁTHAS affert ASVALÁYANAE verba: सह धर्मं चरेदिति प्राजापत्ये । Confer etiam *Man.* III, 30.

88. लौकिकं लोकैर्वेदितव्यमाचारप्राप्तमत एव एषणीयमाशास्यम् । तथापि लौकिकाचारं मनसापि न लङ्घयेदिति शास्त्रादावश्यकमित्यर्थः । MALL.

90. *Bifariam.* MALL. lingua Sanskrita et Prákrita.

91. आद्यम् MALL. नृपकालप्रकृतिभूतम् ।

92. *Sub finem imprecationis.* Confer IV, 42. ubi finis imprecationis promittitur a BRAHMANE.

94. *In cuius solo lectus paratus erat.* Praeceptum est certis legibus, ut coniuges per tres dies post nuptias caste vivant, humi dormiant, atque abstineant a sale arte facto. Vide COLEBR. *As. Res.* VII, p. 307. MALLINÁTHAS haec habet: अत्राश्वलायनः । अत ऊर्ध्वमक्षारालवणाशिनावधःशायिनौ ब्रह्मचारिणौ स्यातामिति । अत ऊर्ध्वं विवाहाद्दर्भमात्रिरात्रादिति शेषः । त्रिरात्रं द्वादशरात्रं वेति वचनात् । तथा कामशास्त्रेऽपि ।

अथ परिणयरात्रौ प्रक्रमेत्रैव किञ्चित्
तिसृषु च रजनीषु स्तब्धभावी विनोति ।
त्रिदिनमिह न भिन्द्याद्ब्रह्मचर्यं न चास्या
हृदयमननुरुध्य स्वेच्छया नर्म कुर्यात् ॥

— Vox सनाथ a scholiastis et lexicographis secundum etymologiam explicatur नाथसहित *domino praeditus*, neque dubitari potest, quin haec sit vocis significatio principalis, a qua haud longe distat alia: *protectore praeditus* seu *protectus*, e. g. *Sak.* 33, 16. वितानसनाथं शिलातलम् *rupis superficies velo expanso protecta* seu *tecta*. *Sak.* 38, 20. भवता सनाथीक्रियतामाश्रमः *haec eremitarum sedes te protectore praedita fiat, tua praesentia protegatur.* Interdum vero haec vox nihil significare videtur, nisi *praeditus, instructus, ornatus*. Ita nostro loco, atque *Sak.* 123, 5. मणिशिलापट्टसनाथो मण्डपः *Mádhavis frondum casa, gemmarum strato instructa*. (Quanquam hoc loco in nonnullis *Sakuntalae* libris integrum hoc adiectivum omissum est).

95. MALL. प्रमथा भृङ्गिकिरीटिप्रभृतयो हास्यरसाधिदेवताः पशुपतेः पा-

दूषिताः । यथाह भरतः । शृङ्गारो विप्लुदैवत्यो हास्यः (sic) प्रमथदैवत इति । —
Quomodo maritus uxori pudorem adimere debeat, GAUNARDAS docet hoc disticho, a MALLINATHA allato:

हास्येन मधुना नर्मवचसा लज्जितां प्रियाम् ।
विलुप्तलज्जां कुर्वीत निपुणैश्च सखीजनैः ।

00047283

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 02 January, 2016